

Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Κατεύθυνση: Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές

Το Δόγμα Bush: Από την αποτροπή και την ανάσχεση στην προληπτική επίθεση

(Επιβλέπων καθηγητής: Μάριος Ευρυβιάδης)

Ψυχάρη Ειρήνη – Ευαγγελία

A.M. 1205M010

ΑΘΗΝΑ 20.04.08

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	01
1. Το Σύγχρονο Διεθνές Περιβάλλον και η Αμερικανική Υψηλή Στρατηγική: Ψυχρός Πόλεμος – 11η Σεπτεμβρίου	04
2. Το Δόγμα Bush:	
Συνιστώσες και προεκτάσεις	36
2.1 Αλλαγή καθεστώτων και εξάπλωση της δημοκρατίας	44
2.2 Προληπτική επίθεση	49
2.3 Μονομερής δράση	54
2.4 Αμερικανική υπεροχή	56
3. Το Δόγμα Bush υπό το πρίσμα του πολιτικού ρεαλισμού	58
3.1 « <i>Pax Americana</i> »;	63
3.2 Κρατική κυριαρχία – Υποβάθμιση της σημασίας των κρατών;	71
3.3 Ο ρόλος των διεθνών θεσμών	73
4. Η τρομοκρατία, ο πόλεμος στο Ιράκ και η στρατηγική της αποτροπής	76
4.1 Ο πόλεμος στο Ιράκ και η αποτροπή	81
Επίλογος	87
Βιβλιογραφία και πηγές	90

Εισαγωγή

Όταν διαδραματιστεί κάποιο συνταρακτικό γεγονός στον κόσμο, οι ακαδημαϊκοί στοχάζονται για το πώς αυτό επηρεάζει τη διεθνή πολιτική, αξιολογούν την ιστορική του βαρύτητα και αποτιμούν τον βαθμό της αλλαγής που μπορεί να προκαλέσει σε παγκόσμιο επίπεδο. Παραδείγματα τέτοιων καίριων και αποφασιστικών γεγονότων, που οδήγησαν στην επανεξέταση και επανεκτίμηση θεμάτων όπως η πολιτική αλλαγή, η συνέχεια, η επανάσταση, η μεταρρύθμιση, η σταθερότητα, η ισορροπία ισχύος, η απειλή και οι συμμαχίες, υπήρξαν μεταξύ άλλων, η ιαπωνική επίθεση στο Περλ Χάρμπορ το 1941, η κρίση των πυραύλων στην Κούβα το 1962, η πτώση του τείχους του Βερολίνου το 1989 και η επακόλουθη κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991. Πιο πρόσφατο από όλα ωστόσο, είναι οι τρομοκρατικές επιθέσεις της al Qaeda στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου και στο Πεντάγωνο, οι οποίες προκάλεσαν τον μαζικό θάνατο χιλιάδων ανθρώπων – αμερικανών και μή - μέσα σε αμερικανικό έδαφος και οδήγησαν στη διακήρυξη ενός εκ των πιο αμφιλεγόμενων δογμάτων στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών: του Δόγματος Bush.

Η επιλογή του θέματος του παρόντος πονήματος έγινε για δύο λόγους: Πρώτον, εξαιτίας του ενδιαφέροντός μου για την αμερικανική εξωτερική πολιτική και τις επιπτώσεις της στο διεθνές επίπεδο και δεύτερον, εξαιτίας της επικαιρότητάς του. Σκοπός της εργασίας που ακολουθεί είναι η ανάλυση των λόγων της μετάβασης της στρατηγικής των Ηνωμένων Πολιτειών από την αποτροπή και την ανάσχεση στην προληπτική επίθεση του Δόγματος Bush, όπως και οι προεκτάσεις αυτής της πολιτικής στο διεθνές σύστημα.

Αρχικά θα εξετασθεί το διεθνές περιβάλλον από τα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου μέχρι και την 11^η Σεπτεμβρίου, καθώς και η πορεία της εξωτερικής πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών. Συγκεκριμένα θα

αναλυθούν η πυρηνική ισορροπία, η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης που έφερε και το τέλος του διπολικού διεθνούς συστήματος, η ανάδυση των Ηνωμένων Πολιτειών ως της μοναδικής υπερδύναμης κατά τη δεκαετία του 1990, η διασπορά των όπλων μαζικής καταστροφής και στρατηγική που ακολουθήθηκε από τις Η.Π.Α. μέχρι και τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα γίνει παρουσίαση των χαρακτηριστικών – αλλαγή καθεστώτων και εξάπλωση δημοκρατίας, προληπτική επίθεση, μονομερής δράση, αμερικανική υπεροχή – αλλά και των προεκτάσεων του Δόγματος Bush. Παρακάτω στην εργασία, θα επιχειρηθεί μία αποτίμηση της Εθνικής Στρατηγικής Ασφάλειας των Ηνωμένων Πολιτειών χρησιμοποιώντας το θεωρητικό μοντέλο του πολιτικού ρεαλισμού. Αφού παρουσιασθούν οι βασικές υποθέσεις του ρεαλιστικού παραδείγματος θα εξηγηθεί η αμερικανική εξωτερική πολιτική με βάση την παγκόσμια κατανομή ισχύος και το φαινόμενο του ηγεμονισμού. Τα ερωτήματα στα οποία επιχειρείται να δοθεί απάντηση είναι τα εξής: 1) Αποτελούν οι Η.Π.Α. σήμερα μία αναθεωρητική δύναμη; Αν ναι, δημιουργούνται αντισυσπειρώσεις από τα υπόλοιπα κράτη του συστήματος; 2) Ποίες είναι οι επιπτώσεις του Δόγματος Bush στην κρατική κυριαρχία; Το διεθνικό φαινόμενο της τρομοκρατίας έχει υποβαθμίσει τη σημασία των κρατών; 3) Ποίος είναι ο ρόλος και η αξία των διεθνών θεσμών;

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας, θα εξετασθεί η αξία των στρατηγικών εργαλείων της αποτροπής και της ανάσχεσης αναφορικά με την ανάδυση της τρομοκρατίας ως της κυριότερης απειλής κατά της ασφάλειας των Ηνωμένων Πολιτειών. Ποίες είναι οι επιπτώσεις του χαρακτηρισμού της 11^{ης} Σεπτεμβρίου ως πολεμικής ενέργειας; Είναι δυνατόν η τρομοκρατία να αντιμετωπιστεί μέσω της εξαπόλυσης πολέμων; Τέλος, θα εκτιμηθεί η απόφαση των Ηνωμένων Πολιτειών να προβούν σε προληπτική επίθεση κατά του Ιράκ και του καθεστώτος του Saddam Hussein, βασιζόμενες στην υπόθεση ότι η αποτροπή δεν θα λειτουργούσε κατά του ιρακινού δικτάτορα, ο οποίος -

όπως ισχυρίζονταν τότε - είχε στην κατοχή του όπλα μαζικής καταστροφής που δεν θα δίσταζε να χρησιμοποιήσει εναντίον τους.

1. Το Σύγχρονο Διεθνές Περιβάλλον και η Αμερικανική Υψηλή Στρατηγική: Ψυχρός Πόλεμος – 11η Σεπτεμβρίου

Καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας των κρατών ο πόλεμος ή η απειλή του πολέμου μεταξύ τους, υπήρξε το βασικό στοιχείο διαμόρφωσης του διεθνούς συστήματος. Και αντιστρόφως: η θέση των κρατών στο διεθνές σύστημα καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη συμπεριφορά τους. Η «μακρά ειρήνη» από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι και τη δεκαετία του 1980, που οδήγησε στη διάλυση του Συμφώνου της Βαρσοβίας¹ το 1991, οφειλόταν σε μία ιδιότυπη ισορροπία ισχύος μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων, των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης. Οι αμερικανικές στρατηγικές κατά τον Ψυχρό Πόλεμο και κυρίως κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960, βασίστηκαν στις γεωπολιτικές αναλύσεις των Sir Halford Mackinder και Nicholas Spykman, οι οποίοι τόνισαν τη κεντρική σημασία του ελέγχου της Ευρασίας για τον έλεγχο ολόκληρου του κόσμου. Η εν λόγω διαπίστωση ενσωματώθηκε και στις αναλύσεις του αμερικανού ιστορικού και διπλωμάτη, George Kennan, ο οποίος στα τέλη της δεκαετίας του 1940, ανέπτυξε το «δόγμα της ανάσχεσης» της Σοβιετικής Ένωσης, που αποτέλεσε τη βάση του Δόγματος Truman και της αμερικανικής στρατηγικής των ετών που ακολούθησαν². Ο Kennan υποστήριξε τη

¹ Στις 14 Μαΐου 1955, οκτώ χώρες της Ανατολικής Ευρώπης - Αλβανία, Ανατολική Γερμανία, Βουλγαρία, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Σοβιετική Ένωση και Τσεχοσλοβακία – υπέγραψαν το λεγόμενο Σύμφωνο της Βαρσοβίας, σύμφωνο που κατά το κείμενό του, προήγε την φιλία, τη συνεργασία και την αμοιβαία βοήθεια μεταξύ των μελών του, ενώ δεν απέκλειε και τη χρήση ένοπλης βίας. Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας ήρθε ως στρατηγική και πολιτική απάντηση στη δημιουργία του «δυτικού» Οργανισμού Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO) το 1949, αλλά κυρίως ως απάντηση στην ένταξη της δυτικής Γερμανίας στους κόλπους του (λίγο νωρίτερα το 1955).

² Στις 22 Φεβρουαρίου 1946 ο George Kennan έστειλε στην Ουάσινγκτον από τη Μόσχα το λεγόμενο «μακροσκελές τηλεγράφημα» με αριθμό 511. Αυτό σε συνδυασμό με ένα άρθρο του τον επόμενο χρόνο στο περιοδικό Foreign Affairs χρησιμοποιώντας

διατήρηση επαρκών αμερικανικών στρατιωτικών δυνάμεων στη δυτική Ευρώπη ώστε να αποτραπεί ενδεχόμενη (συμβατική) σοβιετική εισβολή και επικράτηση στην ήπειρο. Το NATO αποτέλεσε ένα μέρος του πλέγματος των στρατιωτικών, οικονομικών και πολιτικών συμμαχιών των Ηνωμένων Πολιτειών, που λειτουργούσαν εξισορροπητικά στο πλεονέκτημα που διατηρούσε η Σοβιετική Ένωση στην Ευρώπη. Οι σχέσεις των δύο αντίπαλων στρατοπέδων με την πάροδο των ετών σταθεροποιήθηκαν στα πλαίσια ενός κόσμου αμοιβαίου πυρηνικού τρόμου.

Η κατασκευή πυρηνικών όπλων, πρώτα από τις Η.Π.Α και έπειτα την Ε.Σ.Σ.Δ, οδήγησε σε μία κούρσα πυρηνικών εξοπλισμών που εντάθηκε κατά τη δεκαετία του 1950. Αυτή η κατά πολλούς «τρομακτική» αρχή από την οποία εξαρτάτο η ισορροπία του κόσμου, περιγράφηκε τη δεκαετία του 1960 με το ακρωνύμιο M.A.D (Mutual Assured Destruction) ή αλλιώς «Αμοιβαία Εξασφαλισμένη Καταστροφή», ενώ αργότερα έγινε γνωστή ως «σταθερή ισορροπία του τρόμου». Ο υπουργός Άμυνας των Ηνωμένων Πολιτειών Robert S. McNamara, υποστήριξε ότι ενδεχόμενη επίθεση εκ μέρους της Σοβιετικής Ένωσης θα αποτρεπόταν από τη δυνατότητα των Ηνωμένων Πολιτειών να καταστρέψουν το 50 τοις εκατό του πληθυσμού και της βιομηχανίας της με την εξαπόλυση αντιποίνων³. Η M.A.D δεν επρόκειτο ουσιαστικά για στρατηγική καθώς δεν αποτελούσε την εναλλακτική πρόταση σε περίπτωση που δεν λειτουργούσε η πυρηνική αποτροπή. Στην πραγματικότητα, ήταν ένα κριτήριο βάσει του οποίου μπορούσαν να εκτιμηθούν οι όροι του πυρηνικού «παιχνιδιού» ή απλά μια διαπίστωση της πυρηνικής πραγματικότητας. Σε έναν κόσμο M.A.D, η κάθε πλευρά διατηρούσε την πυρηνική ικανότητα να καταστρέψει τον αντίπαλό της, ακόμη και αν είχε δεχθεί το πρώτο πλήγμα. Κοντολογίς, η πυρηνική

το ψευδώνυμο Χ, αποτέλεσαν τη βάση της αμερικανικής στρατηγικής που είχε ως στόχο την ανάσχεση της Σοβιετικής Ένωσης.

³ Richard Ned Lebow, Janice Gross Stein, «Deterrence and the Cold War», Political Science Quarterly, Vol. 110, No. 2, Καλοκαίρι 1995, σ. 159.

σταθερότητα βασιζόταν στο άτρωτο των δυνάμεων αντιποίνων. Βασική υπόθεση της M.A.D ήταν ότι από τη στιγμή που και οι δυο πλευρές βρίσκονταν σε θέση να εξασφαλίσουν την εκμηδένιση του αντιπάλου, οι συνέπειες μίας ενδεχόμενης επίθεσης θα ήταν τόσο καταστροφικές που ήταν αδύνατον να μην λειτουργήσει η αποτροπή⁴.

Η πυρηνική ισορροπία, ωστόσο, δεν υπήρξε αποτέλεσμα μίας προσεκτικά σχεδιασμένης και υπολογισμένης στρατηγικής των Η.Π.Α και της Ε.Σ.Σ.Δ. Αντιθέτως, όπως αναφέρει ο John Mearsheimer⁵, η συνύπαρξη των δύο υπερδυνάμεων σε έναν κόσμο που επικρατούσε η M.A.D δεν σήμαινε ότι αυτές δέχονταν πρόθυμα το status quo και ότι δεν επεδίωκαν την απόκτηση πυρηνικού πλεονεκτήματος. Αυτό γιατί – και σύμφωνα με τις αρχές του επιθετικού ρεαλισμού – και οι δύο πλευρές διαρκώς προσπαθούσαν είτε να αναπτύξουν εξελιγμένα και μεγάλα οπλοστάσια με σκοπό να αποκτήσουν πυρηνικό πλεονέκτημα είτε να εμποδίσουν την άλλη πλευρά να επιτύχει κάτι τέτοιο⁶. Η πυρηνική υπεροχή μπορεί τελικά να παρέμεινε «άπιαστο όνειρο», ωστόσο, η συνέχιση της κούρσας των εξοπλισμών δεν οφειλόταν σε κάποιον λανθασμένο υπολογισμό των στρατηγικών σχεδιαστών της μίας ή της άλλης πλευράς, αλλά στην επιθυμία τους να εξασφαλίσουν ότι ο αντίπαλός τους δεν θα αποκτούσε μονομερές πλεονέκτημα σε στρατιωτική πυρηνική δύναμη ή τεχνολογία.

Η ύπαρξη των πυρηνικών όπλων αποτελούσε το βασικό στοιχείο που χαρακτήριζε τη λειτουργία του «χαλαρού διπολικού μοντέλου»⁷ του διεθνούς συστήματος κατά τον Ψυχρό Πόλεμο. Το εν λόγω μοντέλο, αποτελείτο από δύο αντίπαλους συνασπισμούς με τον καθένα να

⁴ Lawrence Freedman, «Πυρηνική Εποχή», στο: *Οι δημιουργοί της σύγχρονης στρατηγικής*, Από τον Μακιαβέλι στην πυρηνική εποχή, επιμ. Peter Paret, Αθήνα: Εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη, 2004, σ. 896.

⁵ John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, επιμ. Παναγιώτης Ήφαιστος, μετφ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα: Ποιότητα, 2007, σ. 452.

⁶ Ο.π., σ. 453.

⁷ Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο: Ιδεολογικά Ρεύματα*, Αθήνα: Ποιότητα, 2003, σσ. 79 – 80.

βρίσκεται υπό την επιρροή της μίας ή της άλλης υπερδύναμης, αδέσμευτα κράτη, παγκόσμιους οργανισμούς, όπως τα Ηνωμένα Έθνη και αμυντικές συμμαχίες, όπως το ΝΑΤΟ⁸. Εξαιτίας της ύπαρξης των πυρηνικών όπλων, το κόστος μίας σύγκρουσης μεταξύ Η.Π.Α και Ε.Σ.Σ.Δ ήταν απαγορευτικό και έτσι οι πόλεμοι διεξάγονταν μεταξύ των ασθενέστερων δυνάμεων των δύο συνασπισμών, μεταξύ της μίας υπερδύναμης και ασθενέστερων κρατών του αντίπαλου συνασπισμού ή ακόμη και μεταξύ δυνάμεων του ιδίου συνασπισμού⁹.

Για τον Mearsheimer, το σύστημα του Ψυχρού Πολέμου - «ισορροπημένο διπολικό»¹⁰ όπως το ονομάζει επειδή σε αυτό δεν υπήρχε κάποιος δυνητικός ηγεμόνας - χαρακτηρίζεται από σταθερότητα, καθώς ο πόλεμος στον διπολισμό είναι λιγότερο πιθανό να ξεσπάσει από ό,τι στον πολυπολισμό¹¹. Αυτό οφείλεται στους εξής λόγους: 1) Ένα πολυπολικό σύστημα εμπεριέχει περισσότερους δυνητικούς αντιπάλους. Αντίθετα στον διπολισμό, αφού υπάρχουν μόνο δύο μεγάλες δυνάμεις, η δυνητική συγκρουσιακή δυάδα είναι μία¹², 2) Οι ανισορροπίες ισχύος που μπορεί να οδηγήσουν σε σύγκρουση τις μεγάλες δυνάμεις του συστήματος είναι περισσότερο συνήθεις στον πολυπολισμό από ό,τι στον διπολισμό¹³ και 3) Οι λανθασμένοι υπολογισμοί που καθιστούν πιθανό τον πόλεμο εμφανίζονται λιγότερο συχνά στον διπολισμό¹⁴.

⁸ Ό.π.

⁹ Αντίστοιχα παραδείγματα αποτελούν οι περιπτώσεις της Παλαιστίνης (1973), του Βιετνάμ και της Κύπρου, ό.π.

¹⁰ Mearsheimer, ό.π., σ. 660.

¹¹ Συγκεκριμένα ο Mearsheimer αναφέρει τέσσερα πιθανά είδη διεθνών συστημάτων: 1) μή ισορροπημένο διπολισμό (διπολικό σύστημα με έναν δυνητικό ηγεμόνα, που δεν απαντάται στη σύγχρονη εποχή), 2) ισορροπημένο διπολισμό (Ψυχρός Πόλεμος), 3) μή ισορροπημένο πολυπολισμό (σύστημα στο οποίο κυριαρχούν τρεις ή περισσότερες μεγάλες δυνάμεις, μία εκ των οποίων είναι δυνητικός ηγεμόνας) και 4) ισορροπημένο πολυπολισμό (σύστημα στο οποίο κυριαρχούν τρεις ή περισσότερες μεγάλες δυνάμεις, καμία εκ των οποίων δεν είναι δυνητικός ηγεμόνας), βλ. Mearsheimer, ό.π., σσ. 658 – 659.

¹² Ό. π., σσ. 660 – 661.

¹³ Ό. π., σσ. 663 – 668.

¹⁴ Ό. π., σσ. 668 – 670.

Όπως έγραψε ο Kenneth Waltz, η ειρήνη του Ψυχρού Πολέμου στηριζόταν σε δύο πυλώνες: τον διπολισμό και τα πυρηνικά όπλα¹⁵. Τα κράτη πάντα συμπεριφέρονται στα πλαίσια συγκεκριμένων νορμών ισχύος, ενώ τα αποτελέσματα της αλληλεπίδρασής τους επαναλαμβάνονται διαρκώς μέσα στους αιώνες ανεξαρτήτως της εσωτερικής τους σύνθεσης. Για τον Waltz η συχνότητα εμφάνισης πολέμων μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων συχνά προσδιορίζεται με βάση την αστάθεια ή τη σταθερότητα του συστήματος. Επομένως τα συστήματα που επιβιώνουν από μεγάλους πολέμους αποδεικνύουν τη σταθερότητά τους. Το πολυπολικό σύστημα ήταν σταθερό αλλά επιρρεπές σε πολέμους. Αντίθετα, το διπολικό σύστημα ήταν ειρηνικό αλλά λιγότερο σταθερό από το πολυπολικό¹⁶. Η μεταπολεμική δομή του διεθνούς συστήματος δεν επέτρεπε στον Ψυχρό Πόλεμο να εξελιχθεί σε μία «θερμή ειρήνη»¹⁷. Ο Ψυχρός Πόλεμος δεν θα τερματιζόταν παρά μόνο όταν άρχιζε η «διάβρωση» της δομής που τον διατηρούσε. Ο διπολισμός έδρασε κατά της αποκλιμάκωσης τη δεκαετία του 1970 αλλά η αλλαγή της διεθνούς δομής τη δεκαετία του 1980 έδρασε υπέρ αυτής¹⁸.

Οι μεταβολές στην «πολικότητα» του διεθνούς συστήματος επηρεάζουν τόσο τον τρόπο που τα κράτη συμπεριφέρονται όσο και τους υπολογισμούς για την ασφάλεια και την επιβίωσή τους. Οι ραγδαίες εξελίξεις μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και η επικράτηση του δυτικού συνασπισμού επέφεραν ανακατανομή της πολιτικο – στρατιωτικής ισχύος και άλλαξαν τη δομή του διεθνούς συστήματος. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, η Ε.Σ.Σ.Δ έπειτα από δεκαετίες ανταγωνισμού με τις Η.Π.Α για τον έλεγχο της Ευρώπης, τελικά εγκατέλειψε τις διεκδικήσεις της στη Γηραιά Ήπειρο, γεγονός που σήμανε και τον τερματισμό του Ψυχρού Πολέμου. Αν και γράφοντας κατά τα

¹⁵ Kenneth N. Waltz, «The emerging structure of international politics», *International Security*, Vol. 18, No 2, Φθινόπωρο 1993, σ. 44.

¹⁶ Ό.π. σ. 45.

¹⁷ Ό.π. , σ. 49

¹⁸ Ό.π.

πρώτα μεταψυχροπολεμικά χρόνια, ο Waltz υποστήριζε ότι ο διπολισμός εξακολουθεί να υφίσταται (έστω με διαφορετικό τρόπο) επειδή η Ρωσία ακόμη διατηρεί αυξημένες στρατιωτικές ικανότητες, πυρηνικά όπλα, αλλά και επειδή δεν έχουν κάνει την εμφάνισή τους άλλες μεγάλες δυνάμεις πλην των Η.Π.Α.¹⁹, στην πραγματικότητα οι αρχές που χαρακτηρίζουν ένα σύστημα διπολικό έπαψαν να ισχύουν, καθώς δεν υπάρχει κανένα κράτος (ή συμμαχία κρατών) που να μπορεί να εξισορροπήσει τις Ηνωμένες Πολιτείες, όπως κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Όπως εύστοχα το τοποθετεί ο John Lewis Gaddis, η ηγεμονία με τη συναίνεση του δυτικού συνασπισμού που «κατάφεραν να επιτύχουν οι Ηνωμένες Πολιτείες κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, πολύ απλά έγινε το μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα»²⁰.

Ο Samuel Huntington περιέγραψε τη μεταψυχροπολεμική δομή του διεθνούς συστήματος ως έναν συνδυασμό μονοπολισμού και πολυπολισμού²¹. Υποστήριξε ότι η ανάδυση των Ηνωμένων Πολιτειών ως της μοναδικής υπερδύναμης δεν αρκεί για να χαρακτηριστεί ένα σύστημα μονοπολικό. Επιπλέον το μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα δεν είναι πολυπολικό, καθώς αυτό θα σήμαινε την ύπαρξη πολλών μεγάλων δυνάμεων ίσης ισχύος που «ανταγωνίζονται η μία την άλλη μέσα από μεταβαλλόμενους σχηματισμούς»²². Στο μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα υπάρχει μία υπερδύναμη, οι Ηνωμένες Πολιτείες, που έχει τη δυνατότητα να προβάλλει την ισχύ της και να προωθεί τα συμφέροντά της σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη, ενώ υπερισχύει σε όλους τους τομείς των υπολοίπων δυνάμεων²³, οι οποίες δεν διατηρούν παρόμοιες ικανότητες. Ωστόσο, και μέχρι την 11^η Σεπτεμβρίου, οι Η.Π.Α. δεν δρούσαν αποκλειστικά μονομερώς και η

¹⁹ Ό.π. , σ. 52.

²⁰ John Lewis Gaddis, *Surprise, Security and the American Experience*, Harvard: Harvard University Press, 2005, σ. 77.

²¹ Samuel P. Huntington, «The Lonely Superpower», *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 2, Μάρτιος – Απρίλιος 1999, <http://www.foreingaffairs.org>

²² Ό.π. , σ. 36.

²³ Αρβανιτόπουλος, ό.π., σ. 91.

διευθέτηση των διεθνών προβλημάτων γινόταν με την «πρωτοβουλία και την ανάληψη δράσης της υπερδύναμης αλλά και με κάποια συνεννόηση με τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις»²⁴. Δηλαδή οι Ηνωμένες Πολιτείες είτε επιζητούσαν είτε χρειάζονταν τη συναίνεση των υπολοίπων δυνάμεων του συστήματος. Ο μοναδικός τρόπος που οι τελευταίες μπορούν να ανταγωνιστούν εν μέρει τις Ηνωμένες Πολιτείες είναι σε περιφερειακό επίπεδο.

Κατά τον Mearsheimer, η Ευρώπη παραμένει διπολική και μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, με τη Ρωσία και τις Ηνωμένες Πολιτείες να είναι οι κύριοι αντίπαλοι στην εν λόγω περιφέρεια²⁵. Η Βορειοανατολική Ασία, συνιστά ένα ισορροπημένο πολυπολικό σύστημα, με την Κίνα, τη Ρωσία και τις Ηνωμένες Πολιτείες να είναι οι μεγάλες δυνάμεις αλλά καμία από αυτές δυνητικός ηγεμόνας. Γράφοντας πριν τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, ο Mearsheimer υποστήριξε ότι ο μεταψυχροπολεμικός κόσμος δεν είναι μονοπολικός και αυτό διότι οι Ηνωμένες Πολιτείες ούτε ήταν ούτε επιθυμούσαν να γίνουν παγκόσμιος ηγεμόνας²⁶. Αντίθετα η ηγεμονία τους περιοριζόταν στο δυτικό ημισφαίριο, ενώ αν και οι Η.Π.Α είναι η μεγαλύτερη οικονομική και στρατιωτική δύναμη στον κόσμο, υπάρχουν δύο ακόμη μεγάλες δυνάμεις: η Κίνα και η Ρωσία. Αυτές είναι σε θέση να αποτρέψουν τυχόν εισβολή των Η.Π.Α στο έδαφός τους και διατηρούν κάποια περιορισμένη ικανότητα προβολής ισχύος²⁷. Συγκεκριμένα, οι σύμμαχοι των Ηνωμένων Πολιτειών ανησυχούν περισσότερο μήπως αυτές αποσύρουν τα στρατεύματά τους από τα εδάφη τους παρά ότι θα τα χρησιμοποιήσουν για επιθετικούς σκοπούς εναντίον τους. Αυτό εξηγεί εν μέρει και το γιατί δεν έχει δημιουργηθεί κάποιος εξισορροπητικός συνασπισμός εναντίον των Ηνωμένων Πολιτειών κατά τα μεταψυχροπολεμικά χρόνια. Χώρες όπως η Γερμανία ή η Ιαπωνία, ενώ

²⁴ Ό.π., σ. 92.

²⁵ Mearsheimer, ό.π., σ. 734.

²⁶ Ό.π., σσ. 735 – 739.

²⁷ Ό.π.

διαθέτουν τους συντελεστές ισχύος που θα τους επέτρεπαν να καταστούν υπερδυνάμεις δεν έχουν αυτή τη δυνατότητα, καθώς εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό για την ασφάλειά τους από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Επιπροσθέτως, οι σύμμαχοι της μοναδικής υπερδύναμης θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ημικυρίαρχα κράτη, με λίγα περιθώρια ελιγμών στην εξωτερική τους πολιτική από τη στιγμή που οι Η.Π.Α διατηρούν στρατεύματα στο έδαφός τους²⁸.

Για τον Robert Cooper αυτό που συνέβη το 1989 δεν ήταν απλά η λήξη του Ψυχρού Πολέμου, αλλά και η λήξη του συστήματος της ισορροπίας ισχύος στην Ευρώπη²⁹. Αυτή η αλλαγή «είναι λιγότερο εμφανής και λιγότερο δραματική από την άρση του Σιδηρούν Παραπετάσματος ή την πτώση του τείχους του Βερολίνου, όμως είναι βαθύτερη και πολύ πιο σημαντική»³⁰. Παρ' όλα αυτά, αν και το χρονικό διάστημα από τα συνταρακτικά γεγονότα της δεκαετίας του 1980 μέχρι τις απαρχές του 21^{ου} αιώνα είναι εξαιρετικά μικρό για να εκτιμηθεί η νέα διεθνής πραγματικότητα, είναι αμφίβολο το εάν η στρατηγική «ομπρέλα» του ΝΑΤΟ υπό την ηγεμονία των Η.Π.Α, θα συνεχίσει να αποτρέπει (και για πόσα χρόνια) τον ανταγωνισμό ασφάλειας στην Ευρώπη και σε άλλα διεθνή υποσυστήματα.

Ένα βασικό στοιχείο που δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται από τις αναλύσεις για το μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα, είναι η διασπορά των πυρηνικών όπλων. Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, η διεθνής κοινότητα έβλεπε και από ένα νέο κράτος να αποκτά πρόσβαση στην πυρηνική τεχνολογία και δυνατότητα ανάπτυξης πυρηνικών όπλων. Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης «γεννήθηκαν» τέσσερα νέα πυρηνικά κράτη, που κληρονόμησαν το σοβιετικό πυρηνικό οπλοστάσιο: η Ρωσία, η Ουκρανία, η Λευκορωσία

²⁸ Ο.π.

²⁹ Robert Cooper, *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty – First Century*, London: Atlantic Books, 2004, σ. 3.

³⁰ Ο.π.

και το Καζακστάν. Ακολούθησε μία σειρά κρατών που παραδέχθηκε ότι είτε είχε αναπτύξει πυρηνικά όπλα είτε βρισκόταν πολύ κοντά σε αυτό. Μέσα σε λίγα χρόνια η πυρηνική τεχνολογία για πολεμικούς σκοπούς (και γενικότερα τα Όπλα Μαζικής Καταστροφής - ΟΜΚ)³¹ είχε μετατραπεί από το όπλο των ισχυρών στο όπλο των αδυνάτων. Το 1991, το Ιράκ, όπως έγινε γνωστό μετά τον πρώτο πόλεμο του Κόλπου, απείχε μόλις δύο χρόνια από την απόκτηση ατομικής βόμβας πριν από την επιχείρηση Καταιγίδα της Ερήμου και τη συνεπακόλουθη καταστροφή των πυρηνικών εγκαταστάσεών του. Έναν χρόνο αργότερα, το Πακιστάν παραδέχθηκε ότι είχε αποκτήσει τη δυνατότητα ανάπτυξης πυρηνικών όπλων, έπειτα από δεκαετίες προσπαθειών. Το 1993, η Νότιος Αφρική ισχυρίστηκε ότι είχε κατασκευάσει ένα μικρό πυρηνικό οπλοστάσιο τη δεκαετία του 1980, ωστόσο αργότερα το κατέστρεψε³². Το πυρηνικό οπλοστάσιο της Βορείου Κορέας απασχολεί μέχρι και σήμερα τη διεθνή κοινότητα. Το 1994, η Πιονγιάνγκ αρνήθηκε να επιτρέψει στους διεθνείς επιθεωρητές πλήρη πρόσβαση στις πυρηνικές εγκαταστάσεις της χώρας, ενώ το 2006 προχώρησε στην πρώτη πυρηνική δοκιμή της. Τον Φεβρουάριο του 2007, συμφώνησε στο πλαίσιο εξαμερών διαπραγματεύσεων μεταξύ ΗΠΑ, Κίνας, Ιαπωνίας, Νοτίου Κορέας και Ρωσίας, να εγκαταλείψει το πυρηνικό της πρόγραμμα, λαμβάνοντας ως αντάλλαγμα οικονομική βοήθεια. Εντούτοις καμία σημαντική εξέλιξη δεν διαφαίνεται άμεσα και η Βόρειος Κορέα καθυστερεί στην εκπλήρωση των δεσμεύσεων της για πυρηνικό αφοπλισμό. Το Ιράν βρίσκεται στο στόχαστρο των Ηνωμένων Πολιτειών και της διεθνούς κοινότητας για το πιθανολογούμενο πυρηνικό του πρόγραμμα, ενώ χώρες όπως η Γερμανία και η Ιαπωνία έχουν τη δυνατότητα άμεσης ανάπτυξης ατομικής βόμβας. Οι συνέπειες της διάδοσης των πυρηνικών όπλων στο διεθνές σύστημα έχουν αποτελέσει ζήτημα αντιπαράθεσεων. Ο Waltz για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι σε

³¹ Πυρηνικά, χημικά και βιολογικά όπλα που μπορούν να προκαλέσουν τεράστιες ανθρώπινες απώλειες και ανυπολόγιστες υλικές καταστροφές.

³² Scott D. Sagan, Kenneth Waltz, *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed*, New York: WW. Norton & Company Inc., 2003, σ. vii.

έναν κόσμο όπου τα κράτη συνυπάρχουν σε συνθήκες διεθνούς αναρχίας, η αυτοβοήθεια αποτελεί τη βασική αρχή της δράσης τους. Τα κράτη καθορίζουν για ποίους αντικειμενικούς σκοπούς είναι διατεθειμένα να χρησιμοποιήσουν στρατιωτική ισχύ και ποίες είναι οι στρατηγικές και τα όπλα που θα χρησιμοποιήσουν³³. Οι πιθανότητες για διατήρηση της ειρήνης είναι μεγαλύτερες αν τα κράτη μπορούν να επιτύχουν τις επιδιώξεις τους χωρίς να καταφύγουν σε πόλεμο.

Ο πόλεμος γίνεται λιγότερο πιθανός αν το κόστος της διεξαγωγής του ξεπερνά τα υπολογιζόμενα οφέλη. Η κατοχή πυρηνικών όπλων αυξάνει δραματικά το κόστος ενός πολέμου και επομένως βοηθάει τα κράτη να αποτρέψουν ενδεχόμενες επιθέσεις εναντίον τους³⁴. Στην ίδια λογική κινούνται και οι αναλύσεις του Mearsheimer, ο οποίος θεωρεί ότι τα πυρηνικά είναι ένα ισχυρό αποτρεπτικό όπλο και ότι ο κόσμος θα ήταν ασφαλέστερος εάν χώρες όπως η Ιαπωνία και η Γερμανία γινόντουσαν πυρηνικές δυνάμεις³⁵. Αντίθετα ο Scott Sagan, αναφέρει ότι η διάδοση των πυρηνικών όπλων δεν θα ωφελήσει την ειρήνη στο διεθνές σύστημα, καθώς υπάρχει ο κίνδυνος τα κράτη να προβαίνουν σε προληπτικούς πολέμους, να αποτυγχάνουν στην ανάπτυξη βιώσιμων δυνάμεων ή να εμπλέκονται σε σοβαρά πυρηνικά ατυχήματα³⁶.

Το μοντέλο του διεθνούς συστήματος στο οποίο ένας μεγάλος αριθμός κρατών διαθέτει πυρηνικά όπλα, προσιδιάζει στο «μοντέλο με βέτο κάθε μονάδας» που περιέγραψε ο Morton Kaplan³⁷. Σε αυτό το κάθε κράτος στηρίζει την επιβίωσή του στις δικές του δυνάμεις, ενώ οι αμυντικές συμμαχίες δεν έχουν λόγο ύπαρξης και οι ηγεμονικές

³³ Ό.π., σσ. 4 – 5.

³⁴ Ό.π.

³⁵ John J. Mearsheimer, «Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War», *International Security*, Vol. 15, No. 1, Summer 1990, σ. 20.

³⁶ Scott D. Sagan, Kenneth Waltz, ό.π. σ. viii.

³⁷ Morton Kaplan, *System and Process in International Politics*, New York: John Wiley & Sons Inc., 1957, στο: Δημήτρης Κώνστας, Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις: Συνέχεια και Μεταβολή*, Αθήνα: Σιδέρης, 2002, σσ. 198 – 201.

επιδιώξεις είναι δύσκολο να πραγματοποιηθούν. Ο Karlan, που επίσης υποστηρίζει ότι η κατοχή πυρηνικών όπλων δρα αποτρεπτικά και διατηρεί την ειρήνη στο σύστημα, ισχυρίζεται ότι το εν λόγω μοντέλο είναι πιο σταθερό και από το διπολικό. Αυτό γιατί ακόμη και αν μία χώρα επιτύχαινε την πυρηνική υπεροχή έναντι κάποιας άλλης, είναι αμφίβολο αν θα προέβαινε τελικά σε επιθετική ενέργεια καθώς ακόμη και αν κατέστρεφε τον αντίπαλό της θα παρέμενε τρωτή έναντι των υπολοίπων πυρηνικών δυνάμεων. Η πυρηνική ισότητα δεν είναι αναγκαία καθώς η κατοχή ενός αριθμού πυρηνικών ικανού να καταστήσει αναξιόπιστο το πρώτο πλήγμα, είναι αποτελεσματική. Ο κίνδυνος αποσταθεροποίησης σε ένα τέτοιο σύστημα δεν προέρχεται από τα κράτη, τα οποία λειτουργούν ως ορθολογικοί δρώντες, αλλά από την πιθανότητα τα πυρηνικά να βρεθούν στην κατοχή τρομοκρατικών οργανώσεων και άλλων μη κρατικών δρώντων. Η νέα πραγματικότητα της διασποράς των ΟΜΚ μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, δεν συνιστά επιθυμητή εξέλιξη για τους στρατηγικούς υπολογισμούς των Ηνωμένων Πολιτειών, καθώς μειώνει την ικανότητά τους να προβάλουν την ισχύ τους σε ολόκληρο τον κόσμο.

Οι μεταβολές στη δομή του συστήματος διαφέρουν από τις μεταβολές σε επίπεδο μονάδας³⁸. Η συστημική αλλαγή και η νέα κατανομή ισχύος μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου προσέφερε μία μοναδική ευκαιρία για τη μελέτη των επιπτώσεων των διεθνών δομικών μεταβολών στην κρατική συμπεριφορά³⁹. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ο ρεαλισμός, το κυρίαρχο «παράδειγμα» στη μελέτη των διεθνών σχέσεων, θεωρήθηκε «ξεπερασμένος» και χωρίς ερμηνευτική αξία καθώς δεν μπόρεσε να προβλέψει την ειρηνική μετάβαση από το διπολικό στο μονο(πολυ)πολικό σύστημα. Κατά τα πρώτα μεταψυχροπολεμικά

³⁸ Kenneth Waltz, «Structural Realism after the Cold War», *International Security*, Vol. 25, no. 1, σ. 5.

³⁹ Michael Mastanduno, «Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and U.S. Grand Strategy after the Cold War», *International Security*, Vol. 21, Άνοιξη 1997, σ. 50.

χρόνια οι εκτιμήσεις των ρεαλιστών για επιστροφή του ανταγωνισμού ασφάλειας στην Ευρώπη δεν είχαν γίνει πραγματικότητα και αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι εκείνη η εποχή συνέπεσε με ένα κύμα εκδημοκρατισμού, έκανε πολλούς αναλυτές (και κυρίως τους επικριτές του ρεαλισμού) να προσανατολίζονται προς τις (νεο)φιλελεύθερες ή και κονστροκτουβιστικές θεωρίες. Μάλιστα κάποιοι μελετητές υποστήριξαν ότι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δεν οφειλόταν στους διεθνείς συσχετισμούς ισχύος και στις δομικές πιέσεις αλλά στην επιρροή μίας ομάδας «φιλειρηνικών» διανοούμενων στον τότε ηγέτη της Σοβιετικής Ένωσης, Mikhail Gorbachev, οι οποίοι τον έπεισαν να εγκαταλείψει την πολιτική ισχύος και εργαστεί για την καλλιέργεια συνεργατικών και ειρηνικών σχέσεων με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τους δυτικούς συμμάχους τους⁴⁰. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την υποχώρηση της Μόσχας από τις διεκδικήσεις στην Ευρώπη και τελικά τον τερματισμό του Ψυχρού Πολέμου.

Παρόλο που, όπως αναφέρει και ο Mearsheimer, ο ρόλος του Gorbachev στη λήξη του διπολικού ανταγωνισμού δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, στην πραγματικότητα οι λόγοι που οδήγησαν τις εξελίξεις ήταν δομικοί και οι νόρμες που βρίσκονται πίσω από την πολιτική των μεγάλων δυνάμεων κάθε άλλο παρά άλλαξαν. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 είχε καταστεί εμφανές ότι το ανατολικό μπλοκ θα έχανε τον Ψυχρό Πόλεμο, ενώ η σοβιετική οικονομία δύσκολα μπορούσε να ανταγωνιστεί το τεράστιο εξοπλιστικό πρόγραμμα του αμερικανού προέδρου, Ronald Reagan. Το κόστος της αυτοκρατορίας είχε γίνει πλέον απαγορευτικό για τη Σοβιετική Ένωση, που σταδιακά διαπίστωνε ότι η συνεργασία με τη Δύση θα μπορούσε να επιφέρει περισσότερα οφέλη από τη σύγκρουση⁴¹. Η αναθεωρητική και επιθετική Σοβιετική Ένωση είχε γίνει μία δύναμη υπέρ του status quo. Εξάλλου, όπως και άλλες αυτοκρατορίες και κράτη που κατέρρευσαν πριν το 1989, έτσι και

⁴⁰ Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, ό.π., σ. 710.

⁴¹ Ό.π.

η Ε.Σ.Σ.Δ προσπάθησε να δώσει «στην αδήριτη ανάγκη την επίφαση φιλοτιμίας»⁴².

Ωστόσο, η φύση της διεθνούς πολιτικής, επισημαίνει ο Mearsheimer, παραμένει αμετάβλητη. Τόσο οι Ηνωμένες Πολιτείες όσο και η Ρωσία εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν τις διεθνείς σχέσεις με όρους πολιτικής ισχύος. Αυτό αποδεικνύεται από τη διαρκή εξάπλωση του ΝΑΤΟ προς ανατολάς, τα πρόσφατα σχέδια της Ουάσινγκτον για εγκατάσταση αντιπυραυλικής ασπίδας σε χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ και την αντίδραση της Μόσχας, που προειδοποιεί για μία νέα κούρσα εξοπλισμών σε περίπτωση που η Ρωσία περικυκλωθεί στρατηγικά από τις Ηνωμένες Πολιτείες και τις συμμαχικές της χώρες. Η εκτίμηση πολλών αναλυτών ότι οι διεθνείς σχέσεις έχουν εισέλθει σε μία νέα εποχή απαλλαγμένη από συγκρούσεις (τουλάχιστον μεταξύ των μεγαλύτερων κρατών του συστήματος), που χαρακτηρίζεται από τη συνεργασία και την αλληλεξάρτηση, ενδεχομένως είναι υπερβολικά αισιόδοξη. Όπως θα δούμε παρακάτω στο κεφάλαιο, αν και τα μεγαλύτερα και πιο ανεπτυγμένα κράτη του πλανήτη σήμερα σχηματίζουν μία κοινότητα που χαρακτηρίζεται από την ασφάλεια και τη συνεργασία, δεν μπορούμε να υποθέσουμε ότι η πιθανότητα της σύγκρουσης μεταξύ τους έχει περάσει ανεπιστρεπτή και ότι οι διεθνείς σχέσεις δεν θα επιστρέψουν και πάλι στην εποχή των ανταγωνισμών ασφάλειας.

Είτε το διεθνές σύστημα χαρακτηριστεί μονοπολικό (με τη στενή έννοια του όρου), είτε μονοπολυπολικό⁴³, το βασικό χαρακτηριστικό του σημερινού γεωπολιτικού περιβάλλοντος είναι η αμερικανική πρωτοκαθεδρία. Η υπεροχή που απολαμβάνουν οι Ηνωμένες Πολιτείες σε παγκόσμιο επίπεδο από τις δεκαετίες του 1980 – 1990 έως σήμερα, είναι χωρίς προηγούμενο. Η κυριαρχία των Η.Π.Α δεν εντοπίζεται μόνο

⁴² Ό.π., σ. 711.

⁴³ Υπό την έννοια ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν δρουν ανεξέλεγκτα και ότι υπάρχουν και άλλες δυνάμεις που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στο διεθνές σύστημα.

σε στρατιωτικό αλλά και σε πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο. Οι Ηνωμένες Πολιτείες δαπανούν περισσότερα χρήματα στην άμυνα από οποιοδήποτε άλλο κράτος στον κόσμο, ενώ μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη στρατιωτική τους ισχύ για να προασπίσουν όποια συμφέροντά τους κρίνουν απαραίτητο σε ολόκληρο τον κόσμο. Μπορούν να παίξουν τον ρόλο του πλανητικού «αστυνόμου», διαφυλάσσοντας την εύθραυστη ισορροπία στην Ανατολική Ασία και διατηρούν ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις στην Ευρώπη, γεγονός που διασφαλίζει τη σταθερότητα στην ήπειρο. Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις στις πλείστες των περιπτώσεων δέχονται απρόθυμα τις αμερικανικές επιδιώξεις, ειδικά όταν αυτές δεν αφορούν σε ζωτικά τους συμφέροντα. Η γεωπολιτική σήμερα κινείται γύρω από την αμερικανική στρατιωτική δύναμη. Οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι υπεύθυνες για το 38 τοις εκατό των παγκόσμιων στρατιωτικών δαπανών, ενώ δεν υπάρχει καμία συμβατική δύναμη στον κόσμο που να μπορεί να επικρατήσει σε ενδεχόμενο πόλεμο με αυτές. Όπως λέει ο Cooper, «ακόμη και αν όλες οι χώρες του κόσμου διεξήγαν μία οργανωμένη επίθεση εναντίον τους, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα επικρατούσαν»⁴⁴. Η αμερικανική οικονομία έχει διπλάσιο μέγεθος από τη δεύτερη κατά σειρά χώρα, την Ιαπωνία, ενώ η επιρροή του αμερικανικού πολιτισμού γίνεται αισθητή ακόμη και στα πιο απομακρυσμένα σημεία του κόσμου.

Για να διατηρήσουν την εξέχουσα θέση τους, οι Ηνωμένες Πολιτείες κάνουν χρήση τόσο της σκληρής όσο και της μαλακής ισχύος τους. Όταν δεν πρωταγωνιστούν στις διεθνείς εξελίξεις με εμφανή τρόπο προσπαθούν να επηρεάσουν τις εξελίξεις παρασκηνακά⁴⁵. Θέτουν τους κανόνες και ασκούν κυρίαρχη επιρροή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων μίας σειράς διεθνών οργανισμών, όπως το ΝΑΤΟ, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Παγκόσμια Τράπεζα ή ο Παγκόσμιος

⁴⁴ Cooper, ό.π., σ. 45.

⁴⁵ Charles A. Kupchan, *Το τέλος της Αμερικανική Εποχής: Η Εξωτερική Πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών και η Γεωπολιτική του 21^{ου} Αιώνα*, επιμ. Κώστας Μελάς, μετφ. Ευάγγελος Μαγκανιώτης, Αθήνα: Λιβάνη, 2007, σσ. 135 – 136.

Οργανισμός Εμπορίου. Όταν η κυβέρνηση Clinton εξέφρασε την επιθυμία να δει το NATO να αυξάνει τα μέλη του, λίγα χρόνια αργότερα η συμμαχία καλωσόριζε στους κόλπους της την Πολωνία, την Ουγγαρία και τη Τσεχία. Αντιστοίχως, οι Ηνωμένες Πολιτείες αρνήθηκαν στην Ιαπωνία τη δημιουργία μιας ειδικής τράπεζας για την προώθηση της νομισματικής σταθερότητας κατά την ασιατική χρηματιστηριακή κρίση το 1997 – 98, καθώς όπως υποστήριξαν, το ζήτημα θα ρυθμιζόταν από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Επιπλέον η είσοδος της Κίνας στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, ενός οργανισμού που αποτελείται από 100 και πλέον μέλη με ίσα δικαιώματα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, εξαρτάτο από το εάν το αμερικανικό Κογκρέσο θα ενέκρινε μόνιμα εμπορικά δικαιώματα για την Κίνα⁴⁶.

Η κυριαρχία των Ηνωμένων Πολιτειών και η ανάδυσή τους ως του μοναδικού πόλου ισχύος κατά τα μεταψυχροπολεμικά χρόνια, από τη μία δεν τους άφηνε περιθώριο παρά να δράσουν αναλόγως και από την άλλη τις βοήθησε να διαμορφώσουν το διεθνές περιβάλλον με βάση τα χαρακτηριστικά και τις αξίες τους. Από τη δεκαετία του 1990 μέχρι σήμερα, οι δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης, η επικράτηση της φιλελεύθερης δημοκρατίας, η οικονομική αλληλεξάρτηση, η εμφάνιση της παγκόσμιας κοινωνίας, η μερική κατάργηση των ορίων μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής, η εξάλειψη της σημασίας των εθνικών συνόρων, η επικράτηση της γεωοικονομίας επί της γεωπολιτικής, θεωρούνται από πολλούς αναλυτές της διεθνούς - ή παγκόσμιας όπως οι ίδιοι θα διατείνονταν - πολιτικής, μερικά από τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου κόσμου. Αυτά τα στοιχεία κατά τους ίδιους, αποτελούν και τον λόγο που η πιθανότητα πολέμου μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων σήμερα είναι εξαιρετικά περιορισμένη, αν όχι μηδαμινή. Πράγματι, ο πόλεμος μεταξύ των πιο ανεπτυγμένων κρατών, πλέον φαντάζει μία μακρινή πιθανότητα – δεν ενδέχεται να ξεσπάσει στο μέλλον και επιπλέον δεν απασχολεί τις μεγάλες δυνάμεις – ωστόσο δεν

⁴⁶ Ο.Π.

είναι και αδιανόητος. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η ειρήνη διατηρήθηκε, αλλά αυτό έγινε εξαιτίας του φόβου ενός θερμού και πιθανώς πυρηνικού, πολέμου μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων. Αντίθετα σήμερα τα πιο ανεπτυγμένα κράτη του συστήματος (Ηνωμένες Πολιτείες, δυτική Ευρώπη και Ιαπωνία) σχηματίζουν αυτό που ο Karl Deutch⁴⁷ αποκάλεσε πλουραλιστική Κοινότητα Ασφάλειας – μία ομάδα κρατών των οποίων ούτε οι πολιτικές ελίτ, ούτε οι πολίτες αλλά ούτε και τα στρατιωτικά κατεστημένα, θα τάσσονταν υπέρ της λύσης της διεξαγωγής πολέμου για να βελτιώσουν τη θέση της χώρας τους στο διεθνές σύστημα. Η πιο «ασφαλής» ένδειξη, ή και απόδειξη, για αυτό είναι η έλλειψη επίσημων πολεμικών σχεδίων, κάτι που ο Robert Jervis χαρακτηρίζει «σπάνιο και σημαντικό»⁴⁸.

Οι κοινότητες ασφάλειας δεν είναι χωρίς προηγούμενο. Αυτό που είναι χωρίς προηγούμενο είναι το γεγονός ότι τα κράτη που απαρτίζουν τη σημερινή Κοινότητα ασφάλειας είναι τα σημαντικότερα κράτη του διεθνούς συστήματος που κατά το παρελθόν υπήρξαν αντίπαλοι και ενεπλάκησαν σε βίαιες συγκρούσεις για την ασφάλεια, την ισχύ, ακόμη και για αντικρουόμενες ιδεολογίες. Χώρες όπως η Ρωσία και η Κίνα, επισημαίνει ο Jervis, δεν περιλαμβάνονται σε αυτήν για μία σειρά λόγων: τα καθεστώτα τους είναι ασταθή⁴⁹, δεν βρίσκονται στο «προσκήνιο» των τεχνολογικών εξελίξεων και της οικονομικής οργάνωσης και μπορούν να αποτελέσουν μόνο περιφερειακή απειλή⁵⁰. Αυτές οι δύο χώρες θα μπορούσαν να πολεμήσουν η μία ενάντια της άλλης ή ενάντια των κρατών της κοινότητας ασφάλειας. Το εάν συγκαταλέγονται ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις τους συστήματος είναι αμφιλεγόμενο εξαιτίας του

⁴⁷ Karl W. Deutch et al., *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*, Princeton: Princeton University Press, 1957 στο: Robert Jervis, *American Foreign Policy in a New Era*, New York: Taylor and Francis Group, Inc. ,2005, σ. 12.

⁴⁸ Ό.π.

⁴⁹ Εννοώντας όχι ότι το εσωτερικό καθεστώς επηρεάζει την εξωτερική πολιτική των κρατών, αλλά ότι η σταθερότητα ή η αστάθειά του αποτελεί έναν μη μετρήσιμο συντελεστή ισχύος.

⁵⁰ Ό.π., σ. 13.

δυνητικά ισχυρού στρατού τους και της κατοχής πυρηνικών όπλων, ωστόσο δεν βρίσκονται ανάμεσα στα πιο ανεπτυγμένα κράτη και συνεπώς στην Κοινότητα Ασφάλειας.

Οι λόγοι για τους οποίους τα ανεπτυγμένα κράτη επέλεξαν να συνυπάρξουν σε μία τέτοια κοινότητα ποικίλουν. Ως πρώτος παράγοντας μπορεί να θεωρηθεί η κυρίαρχη θέση των Ηνωμένων Πολιτειών στη διεθνή πολιτική. Μέσω της αντιπαράθεσης με τη Σοβιετική Ένωση, οι Ηνωμένες Πολιτείες παρείχαν εχέγγυα ασφάλειας και μία χωρίς προηγούμενο αίσθηση κοινού σκοπού στα κράτη που τώρα σχηματίζουν τη Κοινότητα. Ενδεχομένως ούτε η προσπάθεια της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ούτε και η στενή συνεργασία της Ιαπωνίας με τις Ηνωμένες Πολιτείες θα είχαν επιτευχθεί χωρίς τον Ψυχρό Πόλεμο. Με την ενσωμάτωση των μεγαλύτερων στρατών στα πλαίσια του ΝΑΤΟ – και κυρίως της στρατιωτικής ισχύος της Γερμανίας που σε αντίθετη περίπτωση θα προκαλούσε ανασφάλεια στην καρδιά της Ευρώπης – οι φόβοι για επίθεση από κάποιο κράτος εντός της συμμαχίας έχουν μειωθεί σημαντικά. Αυτό αφενός επειδή οι στρατιωτικές δυνάμεις των μελών του ΝΑΤΟ είναι σχετικά αποδυναμωμένες, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να διεξάγουν μεγάλο πόλεμο χωρίς την αρωγή των Ηνωμένων Πολιτειών και αφετέρου επειδή ακόμη και αν κάποια χώρα προσπαθούσε να αναπτύξει ισχυρό στρατό θα γινόταν αντιληπτή από τις υπόλοιπες. Έπειτα η δυσκολία της κατάκτησης σε συνδυασμό με το γεγονός ότι τα μέλη της Κοινότητας κατέχουν ή μπορούν να κατασκευάσουν άμεσα πυρηνικά όπλα και διαθέτουν σύγχρονους στρατούς, καθιστά το κόστος ενός πολέμου μεταξύ τους δυσβάσταχτο⁵¹. Όταν η κατάκτηση είναι εύκολη, η επιθετικότητα των κρατών αυξάνεται.

Άλλος ένας λόγος που εξηγεί την ύπαρξη της Κοινότητας Ασφάλειας είναι ότι τα μέλη της, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που

⁵¹ Ό.π., σ. 26.

ηττήθηκαν στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, είναι γενικά ικανοποιημένα με το status quo. Ακόμη και όταν ανακύπτει κάποια σημαντική ένταση μεταξύ τους, τα κράτη της Κοινότητας δεν εξετάζουν την πιθανότητα του πολέμου ως την πιο συμφέρουσα λύση για την αντιμετώπισή της. Είναι δύσκολο να εντοπίσουμε τα αίτια που θα προκαλούσαν βίαιη σύγκρουση μεταξύ των εν λόγω κρατών. Επιπροσθέτως, οι εδαφικές διεκδικήσεις, που κατά το παρελθόν αποτελούσαν το πιο σύνηθες αίτιο και διακύβευμα του πολέμου, έχουν μειωθεί σε συχνότητα και ένταση⁵². Τέλος, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε το γεγονός ότι η ειρήνη μεταξύ των κρατών της Κοινότητας επιφέρει πολλά κέρδη, κατά κύριο λόγο οικονομικά. Παρά την ανησυχία για τα σχετικά οικονομικά κέρδη και την ύπαρξη οικονομικών διενέξεων, τα ανεπτυγμένα κράτη δύσκολα θα κατέφευγαν σε πόλεμο μεταξύ τους, καθώς πιστεύουν ότι η ευημερία τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη συνεργασία στα πλαίσια της Κοινότητας.

Οι χώρες που απαρτίζουν την Κοινότητα Ασφάλειας χαρακτηρίζονται από σχετική ομοιομορφία: είναι οι πλουσιότερες, οι πιο δημοκρατικές και οι περισσότερο ικανοποιημένες με το status quo. Ωστόσο, ούτε η οικονομική αλληλεξάρτηση, ούτε η ευημερία, ούτε και η εξάπλωση της δημοκρατίας μπορούν να θεωρηθούν «πανάκεια» για την αντιμετώπιση των αιτιών του πολέμου. Παρόλο που, όπως προαναφέραμε, ο πόλεμος μεταξύ των ανεπτυγμένων χωρών του συστήματος δείχνει να μην είναι πιθανός μέσα στα επόμενα χρόνια ή δεκαετίες, αυτό δεν σημαίνει ότι οι διεθνείς σχέσεις έχουν εισέλθει σε μία μακρά περίοδο σταθερής ειρήνης. Άλλωστε σε ιστορικό επίπεδο το διάστημα που έχει μεσολαβήσει από τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου μέχρι σήμερα, είναι πολύ μικρό για να μπορέσουμε να συμπεράνουμε με ασφάλεια κάτι τέτοιο. Εξάλλου τί θα συμβεί εάν προκύψει μία παγκόσμια σοβαρή οικονομική κρίση ή εάν ζωτικά οικονομικά (και μή οικονομικά)

⁵² Για παράδειγμα, οι περιοχές της Αλσατίας και της Λορένης δεν αποτελούν πλέον το «μήλον της έριδος» μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας.

συμφέροντα των κυρίαρχων κρατών τεθούν σε κίνδυνο; Επιπλέον τί γίνεται με τις ισχυρές χώρες που δεν ανήκουν στην Κοινότητα Ασφάλειας, αλλά θα μπορούσαν να αποτελέσουν δυνητική απειλή για αυτήν;

Σε έναν κόσμο όπου η αναρχία είναι το βασικό χαρακτηριστικό του διεθνούς συστήματος, οι κυρίαρχες δυνάμεις εξακολουθούν να λειτουργούν με όρους πολιτικής ισχύος. Το γεγονός ότι από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα οι ανταγωνισμοί ασφάλειας στη (δυτική) Ευρώπη και τη Βορειοανατολική Ασία έχουν αμβλυνθεί δεν σημαίνει ούτε ότι δεν θα επανεμφανιστούν ούτε ότι έχουν εκλείψει από τις υπόλοιπες περιφέρειες του κόσμου. Οι Ηνωμένες Πολιτείες μπορεί να μην αντιμετωπίζουν στρατιωτικές απειλές από τα κράτη της Κοινότητας, ωστόσο άλλα κράτη με ραγδαία αναπτυσσόμενες οικονομίες και δυνητικά πολύ ισχυρό στρατό, όπως η Κίνα, η Ινδία και η «ενεργειακή» Ρωσία, δεν αποκλείεται να συγκρουστούν «κατά μέτωπο» μαζί τους στο μέλλον αν θιγούν ζωτικά εθνικά συμφέροντα. Αν σε αυτές τις απειλές προστεθούν η αστάθεια σε συγκεκριμένες περιφέρειες του κόσμου, όπως η Μέση Ανατολή και τα Βαλκάνια, τα λεγόμενα «κράτη – παρίες» και η διεθνής τρομοκρατία - παράγοντες που όμως δεν μπορούν να οδηγήσουν και να καθορίσουν τις διεθνείς σχέσεις με τον ίδιο τρόπο που το έκανε η σύγκρουση των μεγάλων δυνάμεων του παρελθόντος⁵³ - τότε γίνεται κατανοητό ότι η στρατιωτική δύναμη και η βία στις διεθνείς σχέσεις δεν έχουν αντικατασταθεί από την ευημερία της οικονομικής αλληλεξάρτησης.

Όπως εξηγεί ο Robert Gilpin, παρά τις αλλαγές στη τεχνολογία, στην οικονομία και ενδεχομένως στην ανθρώπινη συνείδηση, η φύση των διεθνών σχέσεων δεν έχει αλλάξει θεμελιωδώς δια μέσου των

⁵³ Η στρατηγική των Ηνωμένων Πολιτειών κατά της τρομοκρατίας θα εξεταστεί παρακάτω στην εργασία.

αιώνων⁵⁴. Συχνά υποστηρίζεται ότι οι διεθνείς δρώντες, οι στόχοι της εξωτερικής πολιτικής των κρατών και τα μέσα για την επίτευξή τους έχουν αλλάξει σημαντικά της φύση της διεθνούς πολιτικής προς το καλύτερο, καθώς έχει μειωθεί η σημασία και ο ρόλος του έθνους – κράτους, ο στόχος της οικονομικής ευημερίας έχει αντικαταστήσει εκείνον της ασφάλειας και η βία δεν συνιστά πλέον αποτελεσματικό εργαλείο της εξωτερικής πολιτικής. Επομένως πολλοί σύγχρονοι μελετητές των διεθνών σχέσεων διατείνονται ότι η άναρχη ανταγωνιστική φύση των διεθνών σχέσεων έχει πάψει να υφίσταται. Οι παράγοντες της τεχνολογίας και των ΟΜΚ, η οικονομική αλληλεξάρτηση και η ανάδυση της παγκόσμιας κοινωνίας, στην πραγματικότητα όμως δεν έχουν μεταβάλει την ουσία της διεθνούς πολιτικής.

Παρόλο που τα πυρηνικά όπλα έχουν καταστήσει τον ολοκληρωτικό πόλεμο (αυτόν που ο Gilpin περιγράφει ως ηγεμονικό) εξαιρετικά δαπανηρό και μειώνουν την πιθανότητα ένοπλης σύγκρουσης μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, δεν έχουν εξαλείψει τα αίτια του πολέμου και συνεπώς τον ίδιο τον πόλεμο από τις διακρατικές σχέσεις⁵⁵. Ο πόλεμος έχει αλλάξει μορφή κατά τις δεκαετίες που ακολούθησαν τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου: γίνονται πόλεμοι δι' αντιπροσώπου στους οποίους εμπλέκονται οι πυρηνικές δυνάμεις, συμβατικοί περιορισμένοι πόλεμοι, ανταρτοπόλεμοι, εμφύλιοι κ.λπ. Αυτές οι συγκρούσεις κατά τον Gilpin μπορεί να λειτουργήσουν με τέτοιο τρόπο ώστε να επιφέρουν πολιτική αλλαγή⁵⁶, ενώ έχουν κοστίσει δεκάδες χιλιάδες ανθρώπινες ζωές από το τέλος του Β' ΠΠ. Έτσι είναι δύσκολο να θεωρήσουμε ότι τα πυρηνικά όπλα έχουν μεταλλάξει τη φύση των διεθνών σχέσεων.

⁵⁴ Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, επιμ. Παναγιώτης Ήφαιστος, μετφ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα: Ποιότητα, 2004. σσ. 352 – 382.

⁵⁵ Ο.π.

⁵⁶ Ο.π.

Ωστόσο, όπως εξηγεί ο Gilpin, δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η εμφάνιση των ΟΜΚ δεν έχει αλλάξει τον ρόλο και τη χρήση της βίας στον σύγχρονο κόσμο. Παρότι οι συνέπειές τους δεν είναι δυνατόν να εκτιμηθούν πλήρως ακόμη, διαπιστώνουμε τρεις αλλαγές που έχουν επιφέρει στις διεθνείς σχέσεις: 1) Η ύπαρξη των πυρηνικών προστατεύει τη διεθνή κοινότητα από τον ολοκληρωτικό πόλεμο, 2) Τα ισχυρά κράτη δεν επιτίθενται πλέον εύκολα σε λιγότερο ισχυρά που ωστόσο διαθέτουν πυρηνικά όπλα. Δηλαδή αυτά λειτουργούν ως μια εγγύηση για την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα των τελευταίων, και 3) Η κατοχή πυρηνικών όπλων καθορίζει τη θέση ενός έθνους στην ιεραρχία του διεθνούς γοήτρου και έτσι η απόκτησή τους έχει καταστεί σημαντικός αντικειμενικός σκοπός για μεγάλο αριθμό κρατών.

Παρόλα αυτά η ιστορία μας δείχνει ότι οι αλλαγές στα διεθνή συστήματα δεν οφειλόταν στις στρατιωτικές καινοτομίες αλλά στην επιτυχημένη χρήση τους από τις εκάστοτε πολιτικές και στρατιωτικές μεγαλοφυΐες που τις εκμεταλλεύτηκαν ώστε να αποκτήσουν πλεονέκτημα έναντι των αντιπάλων τους. Επιπλέον τα πυρηνικά όπλα μπορεί να έχουν καταστήσει τον ολοκληρωτικό πόλεμο εξαιρετικά επιζήμιο και δύσκολο, όμως δεν τον έχουν καταστήσει και απίθανο. Όσον αφορά τη θέση ότι η οικονομική ισχύς⁵⁷ έχει αντικαταστήσει τη στρατιωτική, ο Gilpin υποστηρίζει ότι ενώ προφανώς η οικονομική ισχύς έχει μετατραπεί σε σημαντικό εργαλείο της πολιτικής τα αποτελέσματά της συνήθως είναι εξαιρετικά περιορισμένα. Παράλληλα, η οικονομική αλληλεξάρτηση και η δημιουργία μίας παγκόσμιας κοινωνίας της αγοράς μπορεί να έχουν οδηγήσει σε μεγαλύτερη μετριοπάθεια τις διεθνείς σχέσεις αλλά δεν έχουν εξαλείψει τον ανταγωνισμό και την αμοιβαία δυσπιστία μεταξύ των εθνών. Το εμπόριο δεν υπήρξε πάντοτε μία δύναμη που δρούσε ευνοϊκά για την ειρήνη. Με την αυξανόμενη αλληλεξάρτηση τα κράτη συχνά γίνονται ανήσυχα με ζητήματα όπως τα

⁵⁷ Η δύναμη κάποιου να διακόπτει εμπορικές ή οικονομικές σχέσεις για πολιτικούς σκοπούς.

σχετικά κέρδη, η πρόσβαση σε ξένες αγορές, η εξασφάλιση των πρώτων υλών ή ακόμη και η απώλεια της αυτονομίας τους. Επιπλέον πρέπει να επισημάνουμε ότι η οικονομική ευημερία και αλληλεξάρτηση δεν αφορά όλα τα κράτη. Ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του κόσμου σήμερα είναι η διεύρυνση του χάσματος μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών και η επιθυμία για ανατροπή αυτής της κατάστασης.

Ο Mearsheimer επίσης τασσόμενος κατά του επιχειρήματος ότι η οικονομική αλληλεξάρτηση έχει επιφέρει την ειρήνη και τη σταθερότητα στο διεθνές σύστημα, ισχυρίζεται ότι υπάρχει πάντοτε το ενδεχόμενο μία σοβαρή οικονομική κρίση σε κάποια σημαντική περιφέρεια ή σε ολόκληρο τον κόσμο να υπονομεύσει την ευημερία των κρατών και να οδηγήσει σε συγκρούσεις⁵⁸. Επιπροσθέτως παραθέτει το ιστορικό παράδειγμα της περιόδου πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο για να υποστηρίξει ότι η πιθανότητα του πολέμου μεταξύ μεγάλων δυνάμεων των οποίων οι οικονομίες χαρακτηρίζονται από μεγάλο βαθμό αλληλεξάρτησης δεν είναι αδιανόητη. Μεταξύ του 1900 και του 1914 οι ευρωπαϊκές δυνάμεις απολάμβαναν μεγάλο βαθμό ευημερίας, ενώ υπήρχε όση οικονομική αλληλεξάρτηση υπάρχει και σήμερα. Αυτό δεν εμπόδισε τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο να ξεσπάσει το 1914.

Επιπλέον θεωρείται ότι η τεχνολογία, η πρόοδος στις επικοινωνίες και τις συγκοινωνίες, οι διεθνικοί δρώντες και γενικότερα οι σύγχρονες εξελίξεις έχουν αλλάξει τον χαρακτήρα της διεθνούς πολιτικής και έχουν σπάσει το μονοπώλιο του έθνους - κράτους στη διαχείριση του διεθνούς συστήματος. Ο πλανήτης σήμερα αντιμετωπίζει προβλήματα παγκόσμιας εμβέλειας, όπως η τρομοκρατία, η καταστροφή του περιβάλλοντος, οι επιδημίες και η ανεξέλεγκτη αύξηση του πληθυσμού, των οποίων η καταπολέμηση βρίσκεται πέρα από τα στενά όρια του έθνους - κράτους καθώς απαιτείται οικουμενική δέσμευση. Η δημιουργία μίας παγκόσμιας κουλτούρας έχει ενοποιήσει το ανθρώπινο γένος,

⁵⁸ Mearsheimer, ό.π., σσ. 712 – 714.

παραμερίζοντας την εγωιστική λογική των εθνών – κρατών που ενδιαφέρονται μόνο για την επιβίωσή τους. Αυτή η ιδεαλιστική ανάγνωση του κόσμου ωστόσο παρουσιάζει αδυναμίες.

Πρώτον, αν και σημαντικά, τα προαναφερθέντα προβλήματα δεν απειλούν άμεσα τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων και αυτό αποδεικνύεται από την απροθυμία τους να εμπλακούν αποτελεσματικά στις προσπάθειες αντιμετώπισής τους⁵⁹. Δεύτερον, ακόμη και αν κάποια «παγκόσμια» απειλή πάρει δραματικές διαστάσεις, οι μεγάλες δυνάμεις δύσκολα θα υιοθετήσουν κοινή στάση, δρώντας συλλογικά για την καταπολέμησή της. Αυτό αποδεικνύεται από τις ποικίλες αντιδράσεις των ισχυρών κρατών κατά της διεθνούς τρομοκρατίας και της κλιματικής αλλαγής (δύο προβλήματα που είτε θεωρούνται είτε πράγματι αποτελούν απειλή για την σταθερότητα του πλανήτη). Επίσης περιβαλλοντικά ζητήματα όπως η μείωση των διαθέσιμων ποσοτήτων πόσιμου νερού ή πετρελαίου, είναι πιο πιθανό να οδηγήσουν τα κράτη σε σύγκρουση παρά σε συνεργασία. Γενικότερα η επιστήμη και η τεχνολογία δεν δημιουργούν στην ανθρωπότητα τη αίσθηση ενός κοινού συμφέροντος αλλά εντείνουν τη σύγκρουση για τους σπάνιους πόρους του πλανήτη, ενώ βοηθούν τα ισχυρά κράτη να εκμεταλλευτούν τα αποθέματα των λιγότερο ισχυρών. Όπως λέει ο Gilpin: «Ο σύγχρονος “ενοποιημένος κόσμος” είναι ένα δημιούργημα της Δύσης, η οποία έχει προσπαθήσει να επιβάλλει τις αξίες της και τον τρόπο ζωής της σε ένα δύστροπο σύνολο από διαφορετικές κουλτούρες»⁶⁰. Ο εθνικισμός παραμένει η κυριότερη δύναμη που οδηγεί τις διεθνείς σχέσεις και ο πολιτικός κατακερματισμός του πλανήτη σήμερα είναι μεγαλύτερος από ποτέ – ο αριθμός των κρατών μελών του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών πλησιάζει τα 200.

⁵⁹ Για παράδειγμα η άρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών να επικυρώσουν το Πρωτόκολλο του Κιότο για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, ή η μειωμένη αναφορά με τις δυνατότητες των ανεπτυγμένων κρατών βοήθεια προς τις τρίτες χώρες.

⁶⁰ Gilpin, ό.π., σ. 374.

Τέλος το επιχείρημα που θέλει τη διάδοση της φιλελεύθερης δημοκρατίας να μετατρέπει τον πλανήτη σε μία τεράστια ζώνη ειρήνης, καθώς όπως υποστηρίζεται οι δημοκρατίες δεν πολεμούν η μία την άλλη, έχει επίσης σαθρές βάσεις. Ιστορικά παραδείγματα μας δείχνουν αφενός ότι οι δημοκρατίες εξαπολύουν σφοδρούς πολέμους και αφετέρου ότι όταν βρεθούν αντίπαλες πολεμούν και μεταξύ τους. Εκτός από το γεγονός ότι το εσωτερικό καθεστώς μιας χώρας δεν καθορίζει την εξωτερική του πολιτική, τα θεωρητικά προβλήματα που ανακύπτουν είναι σημαντικά. Όπως λέει ο Mearsheimer, καμία δημοκρατία δεν μπορεί να είναι σίγουρη ότι κάποια άλλη δημοκρατία στο μέλλον δεν θα αλλάξει καθεστώς ούτε είναι δυνατόν όλες οι μεγάλες δυνάμεις του συστήματος να γίνουν δημοκρατικές (η Κίνα για παράδειγμα). Εξάλλου αν εξετάσουμε την αμερικανική εξωτερική πολιτική τότε θα διαπιστώσουμε ότι αναλόγως των εκάστοτε συμφερόντων οι Η.Π.Α. άλλοτε υποστήριζαν την εξάπλωση της δημοκρατίας και άλλοτε βοηθούσαν δικτατορικά καθεστώτα να ανέλθουν στην εξουσία, ανατρέποντας δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις. Επομένως, είναι σαφές ότι με τη χρήση δύο μέτρων και δύο σταθμών στην εξωτερική πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών η θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης καθίσταται πολιτικό εργαλείο για την δικαιολόγηση της καταχρηστικής άσκησης επιρροής ή και χρήσης στρατιωτικής βίας κατά λιγότερο ισχυρών κρατών.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 οι Ηνωμένες Πολιτείες, επιδιώκουν να διαμορφώσουν μία ευνοϊκή για τις ίδιες τάξη πραγμάτων, η οποία βασίζεται στα διακηρυγμένα αμερικανικά ιδανικά της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό φυσικά δεν συνιστά μία νέα κατεύθυνση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, καθώς οι ηγέτες των Ηνωμένων Πολιτειών ανέκαθεν ισχυρίζονταν ότι υποστήριζαν και προωθούσαν τις δημοκρατικές αξίες. Από το 1991, ωστόσο, οι Η.Π.Α εμφανίζονται περισσότερο αφοσιωμένες σε αυτόν τον

στόχο⁶¹. Υπό την προεδρία του George H. W. Bush η Αμερικανική Υπηρεσία Διεθνούς Ανάπτυξης υιοθέτησε επίσημα την προώθηση της δημοκρατίας ως έναν από τους κεντρικούς της στόχους, ενώ η προσκόλληση στο δημοκρατικό σύστημα θεωρείτο προϋπόθεση για την ένταξη στους δυτικούς θεσμούς. Το 1995, ο πρόεδρος Bill Clinton ανέδειξε σε βασικό πυλώνα της εθνικής στρατηγικής ασφάλειας των Η.Π.Α, τη «διεύρυνση» της σφαίρας των δημοκρατικών καθεστώτων. Το 2002, ο πρόεδρος George W. Bush διακήρυξε ότι «η ελευθερία, η δημοκρατία και η ελεύθερη επιχειρηματικότητα» είναι το κλειδί της εθνικής επιτυχίας. Οι προσπάθειες των Ηνωμένων Πολιτειών να υποστηρίξουν την εξάπλωση της δημοκρατίας προς εξυπηρέτηση των εθνικών τους συμφερόντων και επιλογών, κατά ένα μέρος στέφθηκαν με επιτυχία. Ο αριθμός των δημοκρατικών κρατών αυξήθηκε δραματικά κατά τη δεκαετία του 1990 – εν μέρει αυτό οφείλεται στη διάλυση του Συμφώνου της Βαρσοβίας που γέννησε πολλές νέες δημοκρατίες στην ανατολική Ευρώπη – και «ο βαθμός της παγκόσμιας ελευθερίας» έφθασε στα υψηλότερα επίπεδά του προς το τέλος της⁶². Οι Ηνωμένες Πολιτείες χρησιμοποίησαν τις ένοπλες δυνάμεις τους για να απομακρύνουν ή να επικρατήσουν επί αυταρχικών καθεστώτων στη Βοσνία το 1995, στο Κόσσοβο το 1999 και αργότερα στο Αφγανιστάν (2002) και το Ιράκ (2003). Σε όλες τις περιπτώσεις η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας και η υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις χώρες που εισέβαλαν ήταν κεντρικό στοιχείο της ρητορικής τους.

Οι ενέργειες των Ηνωμένων Πολιτειών διευκολύνθηκαν ποικιλοτρόπως από τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου. Πρώτον, όπως αναφέρει ο Stephen Walt⁶³, η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης απομάκρυνε τη μεγαλύτερη απειλή κατά της εθνικής ασφάλειας των Ηνωμένων Πολιτειών και έτσι κατέστησε λιγότερο απαραίτητη την ανοχή

⁶¹ Stephen M. Walt, *Taming American Power: The Global Response to U.S. Primacy*, New York: WW. Norton & Company Inc., 2005, σ. 53.

⁶² Ό.π., σ. 54.

⁶³ Ό.π.

ή και την υποστήριξη αυταρχικών αντικομμουνιστικών καθεστώτων ανά τον κόσμο. Δεύτερον, η νίκη στον Ψυχρό Πόλεμο έκανε τα αμερικανικά ιδανικά και τις αξίες περισσότερο αρεστές στους άλλους και ενίσχυσε την πίστη των ίδιων των Αμερικανών στις αρετές της χώρας τους. Η ήττα του κομμουνισμού άνοιξε την πόρτα της ομαλής δημοκρατικής μετάβασης σε πολλές χώρες της ανατολικής Ευρώπης και της Κεντρικής Ασίας, ενισχύοντας τη τάση που ήδη είχε αρχίσει να κάνει την εμφάνισή της στη Λατινική Αμερική και σε άλλα μέρη του κόσμου.

Για όλους τους προαναφερθέντες λόγους η προώθηση της δημοκρατίας κυριάρχησε στην ατζέντα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής κατά τα μεταψυχροπολεμικά χρόνια. Ωστόσο, η ένθερμη ρητορική υπέρ της διάδοσης της δημοκρατίας δεν συνοδεύτηκε από την ανάλογη διάθεση χρόνου, χρημάτων, στρατιωτών και πολιτικού κεφαλαίου. Τη δεκαετία του 1990 η αμερικανική κυβέρνηση ξόδευε μετά βίας δύο δισεκατομμύρια δολάρια τον χρόνο για την προώθηση της δημοκρατίας, ποσό που αναλογεί σε λιγότερο από το ένα τοις εκατό του αμερικανικού αμυντικού προϋπολογισμού⁶⁴. Οι πρόεδροι Bush ο πρεσβύτερος και Clinton δεν ενδιαφέρθηκαν για την έλλειψη δημοκρατικών θεσμών στην Κίνα, την Αίγυπτο, τη Σαουδική Αραβία και μεγάλο μέρος της Μέσης Ανατολής, επειδή τα εν λόγω κράτη ήταν είτε πολύ ισχυρά είτε ζωτικής στρατηγικής σημασίας για να δεχθούν πιέσεις σε αυτό το ζήτημα. Ο πρόεδρος Bush ο νεότερος κάλεσε για εκδημοκρατισμό της Μέσης Ανατολής, αλλά όπως και οι προκάτοχοί του δεν θέλησε να ασκήσει πιέσεις σε μη δημοκρατικές κυβερνήσεις ισχυρών κρατών όπως το Πακιστάν, το Ουζμπεκιστάν, η Κίνα, η Σαουδική Αραβία και η Αίγυπτος.

Επιπλέον κανείς από τους αμερικανούς προέδρους δεν διέθεσε αρκετά κονδύλια ή και στρατιώτες αποκλειστικά και μόνο για την προώθηση της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε

⁶⁴ Ο.π. σσ. 54 – 55.

άλλες χώρες. Η κυβέρνηση Clinton απέσυρε τις αμερικανικές στρατιωτικές δυνάμεις από τη Σομαλία (τις οποίες είχε αποστείλει ο Bush ο πρεσβύτερος το 1992), έπειτα από τον θάνατο 22 στρατιωτών σε μία μόνο συμπλοκή. Επίσης οι αμερικανικές κυβερνήσεις έμειναν μακριά από τη Ρουάντα - όπου το 1994 σφαγιάστηκαν τουλάχιστον 500 χιλιάδες άνθρωποι της φυλής Τούτσι από τους πολιτοφύλακες των Χούτου – το Ανατολικό Τιμόρ, τη Σιέρα Λεόνε ή το Σουδάν. Στην περίπτωση της Σερβίας, οι Ηνωμένες Πολιτείες χρησιμοποίησαν κυρίως τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς για να εξαναγκάσουν τον Slobodan Milosevic να παραχωρήσει ανεξαρτησία στο Κόσοβο, ενώ η διστακτικότητα για αποστολή επίγειων δυνάμεων απέδειξε για ακόμη μία φορά την απροθυμία των αμερικανικών κυβερνήσεων να διακινδυνεύσουν τις ζωές των στρατιωτών τους για να υπερασπιστούν τα ανθρώπινα δικαιώματα στο εξωτερικό. Ακόμη μία περίτρανη απόδειξη της επιλεκτικής ανθρωπιστικής δράσης των Ηνωμένων Πολιτειών αναλόγως των συμφερόντων τους είναι η ανοχή και υποστήριξη της καταπίεσης των Παλαιστινίων από τους Ισραηλινούς. Αν και η ιδεαλιστική ρητορική των αμερικανών προέδρων σχεδόν ποτέ δεν συνοδεύεται από ανάλογες πράξεις ανιδιοτελούς περιεχομένου, σίγουρα χρησιμεύει για τη νομιμοποίηση σε εσωτερικό και εξωτερικό της ενίοτε άκρως επεμβατικής εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Έτσι μένουν όλοι ευχαριστημένοι – και οι συντηρητικοί υποστηρικτές της χρήσης της αμερικανικής στρατιωτικής ισχύος για τη διατήρηση της πρωτοκαθεδρίας των Ηνωμένων Πολιτειών και οι «ιδεαλιστές» υποστηρικτές της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁶⁵.

Αν και οι πρόεδροι George H. W. Bush και Bill Clinton προσπάθησαν να ενισχύσουν και να εκμεταλλευτούν την πρωτοκαθεδρία της χώρας εντός των διεθνών δομών που κληροδότησε το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, στην πραγματικότητα η αμερικανική υψηλή στρατηγική κατά τα μεταψυχροπολεμικά χρόνια και μέχρι την 11η

⁶⁵ Ο.π., σ. 56.

Σεπτεμβρίου δεν χαρακτηριζόταν από συνοχή και συνέπεια, καθώς δεν είχε ξεκάθαρη κατεύθυνση και στόχους. Το γεωπολιτικό άνοιγμα που παρουσιάστηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες μετά τον Ψυχρό Πόλεμο προσέφερε ευκαιρίες που οι μεταψυχροπολεμικοί αμερικανοί πρόεδροι δεν εκμεταλλεύτηκαν. Στις αρχές του 1990, το Πεντάγωνο ανακοίνωσε ότι δεν θα γινόταν ανεκτή καμία αμφισβήτηση της αμερικανικής πρωτοκαθεδρίας ούτε και η ανάδυση ενός νέου αντίπαλου δέους. Ο Ψυχρός Πόλεμος είχε τελειώσει και οι Η.Π.Α κλήθηκαν να παίξουν τον ρόλο του «φύλακα» της παγκόσμιας τάξης. Όμως πολύ γρήγορα η αμερικανική εξωτερική πολιτική οδηγήθηκε σε ασυνέπεια μεταξύ των διακηρύξεων και των πράξεών της. Κατά τα χρόνια του διαμελισμού της Γιουγκοσλαβίας, οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιπαθούσαν τον βαθμό της εξάρτησης της Ευρώπης από τα αμερικανικά στρατεύματα για την επίτευξη της ειρήνης στην περιοχή. Με το τέλος των εχθροπραξιών και την αποστολή ειρηνευτικών δυνάμεων αυτή η τάση συνεχίστηκε και πολλοί στην Ουάσινγκτον καλούσαν την αμερικανική κυβέρνηση να αφήσει την κατάσταση στα χέρια των Ευρωπαίων, αποσύροντας τα στρατεύματά της. Όταν οι Ευρωπαίοι ωστόσο κινήθηκαν προς αυτή την κατεύθυνση, η Ουάσινγκτον προειδοποίησε την Ευρωπαϊκή Ένωση, υποστηρίζοντας ότι υπονόμει την ατλαντική τους σχέση⁶⁶.

Οι στάση των Ηνωμένων Πολιτειών προς τη Ρωσία από τα πρώτα μεταψυχροπολεμικά μέχρι σήμερα είναι εξίσου διφορούμενη. Μία από τις κορυφαίες προτεραιότητες της κυβέρνησης Clinton ήταν να ενθαρρύνει τη δημοκρατία στη Ρωσία και να την εντάξει στους δυτικούς θεσμούς. Ωστόσο, παράλληλα η ευρωπαϊκή του πολιτική αφορούσε στην επέκταση του NATO προς ανατολάς, μετακινώντας έτσι πολύ κοντά στα ρωσικά σύνορα τα νατοϊκά στρατεύματα. Αυτή η πολιτική συνεχίζεται και σήμερα και η Ρωσία αισθανόμενη στρατηγικά περικυκλωμένη και πλέον πιο ισχυρή, απειλεί με έναν νέο κύκλο ανταγωνισμών. Παρόμοια έλλειψη ειρμού χαρακτήριζε την πολιτική της κυβέρνησης Clinton και προς την

⁶⁶ Kupchan, ό.π., σ. 58.

Κίνα. Ενώ από τη μία η Κίνα θεωρείτο στρατηγικός εταίρος των Ηνωμένων Πολιτειών, άξια συμμετοχής στους διεθνείς θεσμούς, από την άλλη η Ουάσινγκτον την κατηγορούσε για κατάφορη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και απειλούσε να εισβάλει στη Ταϊβάν⁶⁷. Και αντί να επιδιώξει στρατηγική συνεργασία με το Πεκίνο, η κυβέρνηση Clinton έλαβε αποφάσεις που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε αντιπαράθεση, όπως η αποστολή πολεμικών πλοίων στη Ταϊβάν⁶⁸.

Η έλλειψη συνοχής στην αμερικανική εξωτερική πολιτική κατά τα μεταψυχροπολεμικά χρόνια συνοδεύτηκε και από μία τάση αδιαφορίας τόσο των πολιτικών ελίτ όσο και της κοινής γνώμης. Η κάλυψη της διεθνούς επικαιρότητας στη αμερικανική τηλεόραση και στον Τύπο έπεσε απότομα καθώς η δράση των Ηνωμένων Πολιτειών στο εξωτερικό μειωνόταν ή δεν παρουσίαζε ενδιαφέρον⁶⁹. Από το 1989 μέχρι το 2000, ο χρόνος που αφιερωνόταν από τα μεγαλύτερα τηλεοπτικά δίκτυα για τις διεθνείς εξελίξεις εμφάνισε πτώση της τάξης του 65 τοις εκατό⁷⁰. Μεταξύ του 1985 και του 1995, ο χώρος που διετίθετο για τις διεθνείς ειδήσεις στα περιοδικά Time και Newsweek έπεσε από 24 τοις εκατό σε 14 τοις εκατό και από 22 τοις εκατό σε 12 τοις εκατό αντιστοίχως⁷¹. Από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης μέχρι και την 11^η Σεπτεμβρίου, οι Ηνωμένες δεν διέθεταν «στιβαρή» ή αξιόπιστη υψηλή στρατηγική, ή μάλλον ουσιαστικά δεν διέθεταν καθόλου. Μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου η κυβέρνηση Bush του νεότερου κατέληξε σε μία υψηλή στρατηγική – μία υψηλή στρατηγική βασισμένη στις αρχές της προληπτικής επίθεσης, της μονομέρειας και της χρήσης στρατιωτικής ισχύος.

Η ανακολουθία κατά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής δεν έλειψε ούτε και από την κυβέρνηση του υιού Bush. Αρχικά υποσχέθηκε ότι

⁶⁷ Ό.π., σ. 59.

⁶⁸ Ό.π.

⁶⁹ Ό.π., σ. 65.

⁷⁰ Ό.π.

⁷¹ Ό.π.

οι Ηνωμένες Πολιτείες θα λειτουργούσαν ομαδικά εφαρμόζοντας τον πολυμερισμό στις διεθνείς τους σχέσεις. Παρ' όλα αυτά μέσα σε διάστημα έξι μηνών από τη στιγμή που ανήλθε στην εξουσία, ο Bush απέρριψε το Πρωτόκολλο του Κιότο για την κλιματική αλλαγή, δήλωσε ότι οι Η.Π.Α θα αποσύρονταν από τη Συνθήκη για τους Αντιβαλλιστικούς Πυραύλους (ABM) και παρέκαμψε τη Συμφωνία Συνολικής Απαγόρευσης Πυρηνικών Δοκιμών και το σύμφωνο εγκαθίδρυσης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (τα οποία ωστόσο δεν είχαν επικυρωθεί από τη Γερουσία κατά την κυβέρνηση Clinton). Ο George W. Bush έθεσε υποψηφιότητα για την προεδρία των Ηνωμένων Πολιτειών σε μία «ρεαλιστική» πλατφόρμα εξωτερικής πολιτικής, διακηρύσσοντας την επιστροφή στη λογική της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων και κατέκρινε τον πρόεδρο Clinton για την έμφαση στα ζητήματα χαμηλής πολιτικής, τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις και την «οικοδόμηση κρατών»⁷². Κατά την προεκλογική του εκστρατεία υποσχέθηκε μία «ταπεινή» εξωτερική πολιτική, που θα ερχόταν σε αντίθεση με τον επεμβατισμό της κυβέρνησης Clinton και θα εστίαζε στα «διαρκή εθνικά συμφέροντα» παρά σε ιδεαλιστικές ανθρωπιστικές επιδιώξεις⁷³. Ο πρόεδρος Bush κατά τους πρώτους μήνες που βρέθηκε στα ηνία των Ηνωμένων Πολιτειών έδειξε σημάδια απομονωτισμού και μονομέρειας. Υποσχέθηκε να μειώσει την παρουσία των Η.Π.Α στο εξωτερικό και να εστιάσει την προσοχή του στο Δυτικό Ημισφαίριο, ενώ ο τότε υπουργός Εξωτερικών Colin Powell, απομάκρυνε από το υπουργείο το ένα τρίτο των 55 εμπειρογνωμόνων που η κυβέρνηση Clinton είχε διορίσει για τη διαχείριση των κρίσεων στον κόσμο⁷⁴. Ο αμερικανικός μεσολαβητικός ρόλος για την ειρήνη περιορίστηκε στη Βόρειο Ιρλανδία και τη Μέση Ανατολή.

⁷² Robert S. Litwak, «The Imperial Republic after 9/ 11», *Wilson Quarterly*, Summer 2002, σ. 80.

⁷³ Philip H. Gordon, «The end of Bush Revolution», *Foreign Affairs*, July/August 2006, Vol. 85, No. 4, σ. 76.

⁷⁴ Kupchan, ό.π., σ. 61.

Η αποτυχία αποτροπής των τρομοκρατικών επιθέσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου εν μέρει υπήρξε αποτέλεσμα της έλλειψης συντονισμού στην αμερικανική εξωτερική πολιτική κατά τη μεταβατική μεταψυχροπολεμική περίοδο. Παρά τον μεγάλο αριθμό προειδοποιήσεων για πιθανή τρομοκρατική ενέργεια στο εσωτερικό των Η.Π.Α, οι αμερικανοί πρόεδροι δεν ενίσχυσαν την εσωτερική ασφάλεια μέσω του συντονισμού των υπεύθυνων υπηρεσιών. Έτσι τα εξελιγμένα και περίπλοκα δορυφορικά συστήματα δεν μπόρεσαν να εμποδίσουν μερικούς αεροπειρατές οπλισμένους με μαχαίρια και χαρτοκόπτες να αφαιρέσουν τη ζωή περίπου τριών χιλιάδων ανθρώπων μέσα σε αμερικανικό έδαφος.

Το χειρότερο πλήγμα για το γόητρο των Ηνωμένων Πολιτειών από την εποχή του Περλ Χάρμπορ, χρησίμευσε ως η «πυξίδα» για τη διαμόρφωση της Εθνικής Στρατηγικής Ασφάλειας της χώρας, η οποία εστίασε στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας. Βασισμένη στην αμερικανική ισχύ και την προληπτική δράση η κυβέρνηση Bush, θεώρησε ότι η απειλή της τρομοκρατίας σηματοδοτούσε ένα νέο διεθνές σύστημα και κάλεσε τις υπόλοιπες χώρες να ακολουθήσουν τις Η.Π.Α. στη νέα τους σταυροφορία. Μετά την αρχική επίθεση στο Αφγανιστάν, το λεγόμενο «Δόγμα Bush», οδήγησε τις Ηνωμένες Πολιτείες σε έναν μακροχρόνιο πόλεμο στο Ιράκ, ο οποίος στηρίχτηκε σε αβάσιμες και ψευδείς πληροφορίες για ύπαρξη ΟΜΚ στη χώρα και σχέσεις του Saddam Hussein με το τρομοκρατικό δίκτυο της al Qaeda. Η πολιτική αυτή νομιμοποιήθηκε στη βάση της προσπάθειας εκδημοκρατισμού του Ιράκ και γενικότερα της Μέσης Ανατολής. Ωστόσο, η αμερικανική κυβέρνηση ποτέ δεν έδειξε πραγματική θέληση να αντιμετωπίσει άλλα «ανελεύθερα» μουσουλμανικά καθεστώτα, ενώ το χάος που έχει προκληθεί στο Ιράκ μετά την αμερικανική εισβολή κάθε άλλο παρά έχει συμβάλλει στην ειρήνη στην περιοχή.

Η ομάδα της κυβέρνησης Bush αν και στην πλειοψηφία της αποτελείτο από έμπειρους πολιτικούς σε θέματα υψηλής στρατηγικής, δεν κατάφερε να λειτουργήσει συντονισμένα για την προώθηση μίας αποτελεσματικής εξωτερικής πολιτικής. Ο πρώην υπουργός Άμυνας Donald Rumsfeld τάχθηκε υπέρ του αμυντικού πυραυλικού εξοπλιστικού προγράμματος και κατά της προσπάθειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αναπτύξει δική της αυτόνομη άμυνα καθώς αυτό θα υπονόμει το ΝΑΤΟ⁷⁵. Ο Colin Powell αντίθετα πίστευε ότι η ανάπτυξη της ευρωπαϊκής άμυνας θα ενίσχυε το ΝΑΤΟ, ενώ ήθελε να προχωρήσει πιο αργά στο θέμα της πυραυλικής άμυνας. Ο αντιπρόεδρος Dick Cheney και η τότε σύμβουλος εθνικής ασφάλειας του Bush και νυν υπουργός Εξωτερικών Condoleezza Rice, ήθελαν τα αμερικανικά στρατεύματα να αποχωρήσουν από τα Βαλκάνια. Αντίθετα ο Powell επέμενε ότι αυτό δεν θα συνέβαινε στο προσεχές μέλλον. Ο υφυπουργός Άμυνας, Paul Wolfowitz, τάχθηκε υπέρ της ανατροπής του Saddam Hussein μέσω του εξοπλισμού της ιρακινής αντιπολίτευσης, ενώ ο Powell υποστήριξε την άρση των οικονομικών κυρώσεων για να ανακουφιστεί ο ιρακινός λαός⁷⁶. Μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου ο Wolfowitz υποστήριξε τη στρατιωτική επίθεση τόσο στο Αφγανιστάν όσο και στο Ιράκ ενώ άλλα στελέχη της κυβέρνησης αντιτάχθηκαν σε αυτή την προοπτική. Τελικά η απόφαση της Ουάσινγκτον να προχωρήσει στην εισβολή στο Ιράκ και στον λεγόμενο πόλεμο κατά της τρομοκρατίας, αν και αρχικά συνοδεύτηκε από εκδηλώσεις αλληλεγγύης από τη διεθνή κοινότητα, τελικά άρχισε να διαβρώνει την αμερικανική κυριαρχία, η οποία είχε αποτελέσει παράγοντα σταθερότητας για το σύστημα κατά τα μεταψυχροπολεμικά χρόνια και πριν την 11^η Σεπτεμβρίου και αποξένωσε τις Ηνωμένες Πολιτείες από τους συμμάχους τους.

⁷⁵ Ό.π., σ. 80.

⁷⁶ Ό.π.

2. Το Δόγμα Bush: Συνιστώσες και προεκτάσεις

Το πρωί της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, τέσσερις ομάδες αεροπειρατών επιβιβάστηκαν στα αεροπλάνα που θα αργότερα θα χρησιμοποιούσαν ως καταστροφικά όπλα εναντίον των οικονομικών, στρατιωτικών και πολιτικών κέντρων των Ηνωμένων Πολιτειών. Ο συμβολισμός πίσω από τις τρομοκρατικές επιθέσεις που συγκλόνισαν τον κόσμο εμφανής: δύο αεροπλάνα στόχευσαν και καρφώθηκαν στους «δίδυμους» πύργους του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου, συμβόλου της αμερικανικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας. Ένα τρίτο αεροπλάνο συνετρίβη στη νότια πτέρυγα του Πενταγώνου, την καρδιά της στρατιωτικής δύναμης των Ηνωμένων Πολιτειών. Το τέταρτο αεροπλάνο, το οποίο κατευθυνόταν πιθανότατα προς τον Λευκό Οίκο ή το Κογκρέσο, σύμβολα της αμερικανικής δημοκρατίας, κατέπεσε στην Πενσιλβάνια όταν οι επιβάτες κατάφεραν να πάρουν τον έλεγχο από τους αεροπειρατές.

Η επιλογή των στόχων έγινε με μεγάλη προσοχή και το σχέδιο διεκπεραιώθηκε με επιτυχία για τους τρομοκράτες. Η καταστροφή που προκλήθηκε πιθανότατα ξεπερνούσε αυτό που είχαν φανταστεί οι σχεδιαστές των επιθέσεων. Ο «εγκέφαλος» της τρομοκρατικής εκατόμβης, Osama bin Laden, κατεγράφη αργότερα να δοξάζει τον Αλλάχ για την ολοκληρωτική καταστροφή των πύργων του Μανχάταν, λέγοντας σε συμπολεμιστές του ότι το αποτέλεσμα ήταν καλύτερο από αυτό που περίμενε⁷⁷. Οι συνέπειες των επιθέσεων μπορούσαν να μετρηθούν σε χιλιάδες ανθρώπινα θύματα και δισεκατομμύρια δολάρια υλικών καταστροφών. Η 11^η Σεπτεμβρίου απέδειξε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι ευάλωτες – ούτε η αποτρεπτική ικανότητα των ωκεανών

⁷⁷ Stanley A. Renshon, «The Bush Doctrine Considered», στο: *Understanding the Bush Doctrine*, επιμ. Stanley A. Renshon, Peter Suedfeld, New York: Routledge, 2007, σ. 1.

αλλά ούτε και ο πανίσχυρος στρατός τους μπόρεσαν να τις προστατεύσουν. Οι Αμερικανοί ξαφνικά ανακάλυψαν ότι δεν είναι όσο ασφαλείς νόμιζαν, καθώς η χώρα τους αποτελεί στόχο σκιωδών τρομοκρατικών δικτύων με ικανότητα, θέληση και σκοπό να τους βλάψουν - το Δόγμα Bush «γεννήθηκε» για να τους στερήσει τα μέσα.

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στην καρδιά της Νέας Υόρκης και στην Ουάσινγκτον, κατά πολλούς αναλυτές σήμαναν μία νέα εποχή στις διεθνείς σχέσεις. Αν και το φαινόμενο της τρομοκρατίας, δεν έλειπε από τους υπολογισμούς ή τη ρητορική προηγούμενων κυβερνήσεων, πρώτος ο George W. Bush το ανήγαγε σε κεντρικό άξονα των σχεδιασμών της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Ronald Reagan, άρχισε να δημιουργείται στις Η.Π.Α η αντίληψη της τρομοκρατίας ως «state – sponsored». Ο τότε υπουργός Εξωτερικών, Alexander Haig, έστρεψε την αμερικανική εξωτερική πολιτική προς μία «αντι – τρομοκρατική» κατεύθυνση, εστιάζοντας κατά κύριο λόγο στην αντιμετώπιση του κομμουνισμού και της Σοβιετικής Ένωσης, η οποία συνδέθηκε άμεσα με τη τρομοκρατία. Ωστόσο, ήταν η πρώτη κυβέρνηση του προέδρου Bush του νεότερου, που προέβη σε εκτεταμένη χρήση ισχύος με σκοπό την καταπολέμηση της τρομοκρατικής απειλής και την «διάδοση της δημοκρατίας». Με την 11^η Σεπτεμβρίου η κυβέρνηση Bush διαπίστωσε ότι το status quo εμπεριείχε «θανάσιμες ατέλειες»⁷⁸. Παρά την αμερικανική στρατιωτική, πολιτική και οικονομική πρωτοκαθεδρία η διεθνής τάξη αποδείχθηκε επικίνδυνη για τη μοναδική υπερδύναμη. Εάν δεν προέβαινε σε δραστικές αλλαγές στο διεθνές περιβάλλον ασφάλειας, οι τρομοκράτες μπορεί να προχωρούσαν σε αυτό που ο πρόεδρος Bush αποκάλεσε «εφιαλτικό σενάριο»: μία τρομοκρατική επίθεση σε αμερικανικό έδαφος με όπλα μαζικής καταστροφής – μία επίθεση που

⁷⁸ Graham Allison, *Nuclear Terrorism: The Ultimate Preventable Catastrophe*, New York: Owl Books, 2004, σ. 124.

θα έκανε την 11^η Σεπτεμβρίου να μοιάζει μία λεπτομέρεια στην ιστορία⁷⁹. Η αμερικανική κυβέρνηση και το Κογκρέσο, αναγνώρισαν ότι η απειλή της τρομοκρατίας εξελίχθηκε σε καταστροφή επειδή οι ίδιοι το είχαν επιτρέψει. Κατά συνέπεια αποφάσισαν ότι δεν θα επέτρεπαν στην «ασυλία της κρατικής κυριαρχίας»⁸⁰ να δημιουργήσει άλλες συνθήκες ευόδωσης των τρομοκρατικών σχεδίων. Η al Qaeda είχε εκπαιδεύσει χιλιάδες τρομοκράτες σε χώρες όπως το Αφγανιστάν για επιθέσεις σε μεγάλα αστικά κέντρα δυτικών χωρών. Την 11^η Σεπτεμβρίου στη Νέα Υόρκη και την Ουάσινγκτον, ακολούθησαν η 11^η Μαρτίου στη Μαδρίτη το 2004 και η 7^η Ιουλίου στο Λονδίνο έναν χρόνο αργότερα. Η κυβέρνηση Bush άρχισε να κατασκευάζει τη «νέα» νέα τάξη πραγμάτων⁸¹.

Εννέα ημέρες μετά τις επιθέσεις στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου και το Πεντάγωνο ο πρόεδρος Bush κήρυξε τον λεγόμενο πόλεμο κατά της τρομοκρατίας, ανακοινώνοντας ενώπιον του Κογκρέσου ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δέχθηκαν μία επίθεση που συνιστούσε πολεμική ενέργεια προερχόμενη από τους «εχθρούς της ελευθερίας». Η προσεκτική επιλογή των εκφράσεων του προέδρου Bush σήμανε την μετατόπιση του «κέντρου βάρους» από τη ρητορική της επιβολής του νόμου στη ρητορική του πολέμου. Η κυβέρνηση Clinton είχε αντιμετωπίσει τις βομβιστικές επιθέσεις στις αμερικανικές πρεσβείες στην Κένυα και τη Τανζανία το 1998 και την επίθεση στο αντιτορπιλικό USS Cole το 2000 ως εγκληματικές πράξεις, οι οποίες ενέπιπταν στη δικαιοδοσία του υπουργείου Δικαιοσύνης και του FBI⁸². Ο πρόεδρος

⁷⁹ Ό.π.

⁸⁰ Ό.π.

⁸¹ Ό.π.

⁸² Οι επιθέσεις στις αμερικανικές πρεσβείες με παγιδευμένα αυτοκίνητα προκάλεσαν τον θάνατο εκατοντάδων ανθρώπων και έστρεψαν για πρώτη φορά την προσοχή της διεθνούς κοινότητας στον Osama bin Laden. Η επίθεση στο αμερικανικό πολεμικό πλοίο στο λιμάνι του Άντεν της Υεμένης, για την οποία θεωρήθηκε επίσης υπεύθυνη η τρομοκρατική οργάνωση του bin Laden, άφησε πίσω της 17 νεκρούς και 38 τραυματίες (οι μεγαλύτερες απώλειες για τις αμερικανικές δυνάμεις από την επίθεση εναντίον των στρατοπέδων της αμερικανικής αεροπορίας στη Σαουδική Αραβία το 1996).

Bush ωστόσο δεν σκόπευε να συμπεριλάβει στην κατηγορία του διεθνούς εγκλήματος τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, αναθέτοντας την υπόθεση σε μία ομάδα δικηγόρων. Αντίθετα, αποφάσισε να χρησιμοποιήσει όλη την ισχύ της αμερικανικής στρατιωτικής μηχανής, συμπεριλαμβανομένων των ειδικών δυνάμεων και των μυστικών υπηρεσιών, εναντίον της al Qaeda και των συμμάχων της, της κυβέρνησης των Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν.

Ο Bush επέμενε εξ αρχής ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας να επεκταθεί και πέραν των υπευθύνων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, συμπεριλαμβάνοντας όλους τους τρομοκράτες διεθνούς εμβέλειας. «Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας ξεκινάει με την al Qaeda αλλά δεν τελειώνει εκεί», είπε στο Κογκρέσο. «Δεν θα τελειώσει μέχρι κάθε τρομοκρατική ομάδα διεθνούς εμβέλειας, βρεθεί, εμποδιστεί και κατανικηθεί». Αυτός ο φιλόδοξος στόχος αυτομάτως σήμαινε κινητοποίηση όλων των απαραίτητων μέσων για την επίτευξή του: της στρατιωτικής ισχύος, της CIA, των ξένων μυστικών υπηρεσιών και τοπικών αστυνομικών δυνάμεων σε ολόκληρο τον κόσμο⁸³. Η ουδετερότητα δεν αποτελούσε επιλογή για τις υπόλοιπες χώρες: «Κάθε κράτος, σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη, καλείται να πάρει μία απόφαση», ανακοίνωσε ο Bush. «Είστε είτε μαζί μας είτε εναντίον μας».

Παρά την αρχική δυσφορία που προκάλεσαν σε διεθνές επίπεδο οι διακηρύξεις του αμερικανού προέδρου, η αντίδραση των ξένων κυβερνήσεων ήταν θετική. Η παγκόσμια συμπάθεια για τα θύματα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου οδήγησε τις πολιτικές ελίτ αλλά και τις κοινωνίες ανά τον κόσμο να δηλώσουν τη συμπαράστασή τους προς τον αμερικανικό λαό και τις επιδιώξεις της κυβέρνησής του. Μία εβδομάδα μετά την ομιλία του Bush στο Κογκρέσο στις 20 Σεπτεμβρίου 2001, το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών πέρασε ομόφωνα ένα ψήφισμα, το οποίο απαιτούσε από τα κράτη μέλη να προχωρήσουν σε «πάγωμα»

⁸³ Ό.π., σελ. 125.

των περιουσιακών στοιχείων των τρομοκρατών, να αρνηθούν την υποστήριξη ή την παραχώρηση ασύλου σε τρομοκρατικές ομάδες, να συνεργαστούν με άλλες κυβερνήσεις για την αποτροπή τρομοκρατικών ενεργειών και τη δίωξη αυτών που τις εκτελούν καθώς και να προχωρήσουν στην ποινικοποίηση της ενεργής και παθητικής αρωγής των τρομοκρατικών δραστηριοτήτων. Τα Ηνωμένα Έθνη γνωστοποίησαν την αποφασιστικότητά τους να ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε να διασφαλιστεί η «πλήρης εφαρμογή του ψηφίσματος» και προχώρησαν στη δημιουργία μίας ειδικής Αντιτρομοκρατικής Επιτροπής για την οργάνωση και την επιτήρηση των προσπάθειών των κρατών μελών.

Το Δόγμα Bush - έτσι όπως εκφράστηκε στην ομιλία του George W. Bush στη Στρατιωτική Ακαδημία στο West Point⁸⁴ την 1η Ιουνίου 2002, στην Εθνική Στρατηγική Ασφάλειας (National Security Strategy, NSS) τον Σεπτέμβριο της ίδιας χρονιάς⁸⁵ και στο νέο αναθεωρημένο κείμενό της τον Μάρτιο του 2006⁸⁶ - εισήγαγε επίσημα την έννοια της προληπτικής επίθεσης ως μέσου για την αντιμετώπιση των απειλών και την προώθηση των αμερικανικών συμφερόντων. Σύμφωνα με το στρατηγικό αυτό δόγμα, η απειλή κατά των Ηνωμένων Πολιτειών δεν εξαρτάται από τις πράξεις των άλλων κρατών – κυρίως των κρατών που θεωρούνται ότι υποθάλπουν τρομοκράτες – αλλά από τις προθέσεις ή ακόμη και την ύπαρξή τους. Δηλαδή αν και η προληπτική επίθεση δεν ήταν άγνωστη έννοια στους αμερικανούς πολιτικούς σχεδιαστές κατά το παρελθόν, το Δόγμα Bush ήρθε για να «νομιμοποιήσει» τη χρήση στρατιωτικής ισχύος κατά αναδυόμενων απειλών ακόμη και αν υπάρχει αβεβαιότητα για τον τρόπο ή τον τόπο της εχθρικής επίθεσης. Όπως αναφέρεται στο κείμενο του NSS του 2002, οι Ηνωμένες Πολιτείες σήμερα

⁸⁴ George W. Bush, «President Bush delivers graduation speech at West Point», June 1, 2002, <http://www.whitehouse.gov>

⁸⁵ The National Security Strategy of the United States, September 20, 2002, <http://www.whitehouse.gov>

⁸⁶ The National Security Strategy of the United States, March 16, 2006, <http://www.whitehouse.gov>

δεν απειλούνται από μεγάλους στρατούς και βιομηχανικές δυνάμεις, αλλά από σκιώδη τρομοκρατικά δίκτυα. Επομένως, η ασύμμετρη απειλή της διεθνούς τρομοκρατίας στο Δόγμα Bush αποκτά κρατική υπόσταση ώστε να καταστεί ευκολότερη η αντιμετώπισή της: «Η Αμερική απειλείται λιγότερο από τα επιθετικά κράτη και περισσότερο από τα αδύναμα κράτη»⁸⁷. Τα αδύναμα κράτη θεωρείται ότι υποθάλπουν τρομοκράτες, καταπατούν τα ανθρώπινα δικαιώματα και στερούν την ελευθερία των πολιτών τους. Έτσι, σκοπός των Ηνωμένων Πολιτειών και της εν λόγω στρατηγικής «δεν είναι μόνο να κάνει τον κόσμο πιο ασφαλή αλλά και καλύτερο. Οι στόχοι μας είναι ξεκάθαροι: πολιτική και οικονομική ελευθερία, ειρηνικές σχέσεις με άλλα κράτη και σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας»⁸⁸. Ο εχθρός των Ηνωμένων Πολιτειών δεν είναι κάποιο πολιτικό καθεστώς, άτομο, θρησκεία ή ιδεολογία. «Ο εχθρός μας είναι η τρομοκρατία: η βία κατά αθώων με πολιτικά κίνητρα. Η μάχη κατά της παγκόσμιας τρομοκρατίας είναι διαφορετική από κάθε άλλον πόλεμο στην ιστορία μας. Θα διεξαχθεί σε πολλά μέτωπα κατά ενός απατηλού εχθρού για μεγάλο χρονικό διάστημα (...) Σήμερα οι εχθροί μας βλέπουν τα αποτελέσματα αυτών που τα πολιτισμένα έθνη μπορούν να κάνουν, και θα κάνουν, κατά των καθεστώτων που προσφέρουν άσυλο, υποστηρίζουν και χρησιμοποιούν τη τρομοκρατία για να επιτύχουν τους πολιτικούς τους στόχους»⁸⁹.

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου μετέβαλε το διεθνές περιβάλλον ασφάλειας. Οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν προσανατολίζονται πλέον προς τη στρατηγική της αποτροπής, καθώς η απειλή προέρχεται από τρομοκράτες και «κράτη – παρίες». Η φύση και τα αβέβαια κίνητρα των αντιπάλων έχουν καταστήσει δύσκολη την αντιμετώπισή τους. Επιπροσθέτως, η δυνατότητα απόκτησης και χρησιμοποίησης όπλων μαζικής καταστροφής από τον εχθρό, μεγεθύνει ακόμη περισσότερο το πρόβλημα. Το Δόγμα Bush προβλέπει ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν

⁸⁷ The National Security Strategy of the United States, September 20, 2002, ό.π., σ. 1.

⁸⁸ Ό.π.

⁸⁹ Ό.π., σ. 5.

μπορούν να αφήσουν τους αντιπάλους τους να χτυπήσουν πρώτοι. Προκειμένου να υποστηριχθεί η προληπτική δράση, σύμφωνα με το NSS, οι Η.Π.Α. θα:

- Δημιουργήσουν πιο αποτελεσματικές υπηρεσίες πληροφοριών οι οποίες θα προσφέρουν ακριβείς πληροφορίες για τις απειλές
- Συνεργαστούν στενά με τους συμμάχους τους για την κοινή αντιμετώπιση των απειλών
- Συνεχίσουν την αναδιοργάνωση των στρατιωτικών δυνάμεων ώστε να διασφαλιστεί η ικανότητα γρήγορων και ακριβών επιχειρήσεων και να επιτευχθούν τα επιθυμητά αποτελέσματα.⁹⁰

Η καταστροφή των τρομοκρατικών δικτύων σύμφωνα με το Δόγμα Bush, θα επιτευχθεί με τη χρήση στρατιωτικής ισχύος καθώς και την άμεση αναγνώριση της απειλής πριν αυτή φθάσει στα σύνορα των Ηνωμένων Πολιτειών. Η προληπτική δράση συνίσταται στην εξαπόλυση επίθεσης κατά του εχθρού βάσει των υποτιθέμενων προθέσεων και όχι των πράξεών του. Η στρατιωτική ισχύς είναι ο βασικός και καθοριστικός παράγοντας υπεράσπισης των συμφερόντων των Ηνωμένων Πολιτειών τόσο στο εσωτερικό όσο και το εξωτερικό. Παράλληλα, η διάδοση της φιλελεύθερης δημοκρατίας και η σταυροφορία κατά των αυταρχικών και τυραννικών καθεστώτων θεωρείται αποστολή της αμερικανικής κυβέρνησης, μία προσπάθεια που υποστηρίζεται και προωθείται ακόμη και μέσω της στρατιωτικής ισχύος.

Το κείμενο της Εθνικής Στρατηγικής Ασφάλειας υπογράμμισε ξεκάθαρα την κατεύθυνση που ο George W. Bush και το επιτελείο του επιθυμούσαν για την εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α. Επιπλέον προσέφερε στον αμερικανικό λαό μία σχεδόν ιεραποστολική και δυναμική

⁹⁰ Ό.π., σ. 16.

προοπτική γύρω από τον ρόλο των Ηνωμένων Πολιτειών στον κόσμο, καθώς προέβαλε τα ιδανικά της δημοκρατίας και της ελευθερίας και τασσόταν κατά των τυραννικών καθεστώτων. Ο πρόεδρος Bush τόνισε ότι οι Η.Π.Α. είχαν επιφορτιστεί με το καθήκον της παγκόσμιας ειρήνης και αυτό θα επιτυγχανόταν με τη χρήση της αμερικανικής ισχύος – οικονομικής και στρατιωτικής. Ο ιδεολογικός μανδύας της δημοκρατικής ειρήνης του Δόγματος Bush, ο στρατιωτικός, επιθετικός νεο – ουίλσονιανισμός που προβάλλεται, θα δημιουργήσει μία παγκόσμια φιλελεύθερη τάξη πραγμάτων βασισμένη στην αμερικανική ισχύ. Η Condoleezza Rice το καλοκαίρι του 2003, είπε ότι είχε έρθει η στιγμή να απορριφθούν οι ιδέες της πολυπολικότητας και της ισορροπίας ισχύος, καθώς αυτές δεν προωθούν μία διαρκή ειρήνη. Αυτή φυσικά θα επιτευχθεί μέσω μιας παγκόσμιας αμερικανικής κυριαρχίας, ενώ η στρατιωτική ισχύς θα χρησιμοποιηθεί επιθετικά και όχι αμυντικά ώστε να χτυπήσει τον εχθρό πριν εκείνος προλάβει να θέσει σε κίνδυνο την ασφάλεια των Ηνωμένων Πολιτειών. Πρώτη εφαρμογή του πολέμου κατά της τρομοκρατίας ως αντίποινα για την 11^η Σεπτεμβρίου, υπήρξε η επίθεση στο Αφγανιστάν τον Οκτώβριο του 2001, ενώ πρώτη εφαρμογή του προληπτικού πολέμου η εισβολή στο Ιράκ τον Μάρτιο του 2003. Και τα δύο μέτωπα είναι ακόμη ανοιχτά και στοιχίζουν τις ζωές σε χιλιάδες στρατιώτες, αμερικανούς και μή, καθώς και σε χιλιάδες πολίτες των δύο χωρών.

Με μία στροφή 180 μοιρών από τις αρχικές του απόψεις που ήθελαν την στρατιωτική ισχύ των Ηνωμένων Πολιτειών να χρησιμοποιείται μόνο για την υπεράσπιση ζωτικών εθνικών συμφερόντων, ο πρόεδρος Bush μετά την 11^η Σεπτεμβρίου ανέπτυξε ένα εξαιρετικά φιλόδοξο δόγμα, το οποίο ουσιαστικά καλεί για την πραγμάτωση μίας αυτοκρατορίας⁹¹. Το Δόγμα Bush αποτελείται από τέσσερις βασικές συνιστώσες: 1) Την πεποίθηση ότι η εξωτερική πολιτική ενός κράτους αλλάζει ανάλογα με το εσωτερικό του καθεστώς, δηλαδή

⁹¹ Jervis, ό.π., σ. 79.

ότι η εξωτερική πολιτική των χωρών με τυραννικά καθεστώτα είναι πιο επιθετική από εκείνων με δημοκρατικά. Συνεπώς οι Ηνωμένες Πολιτείες καλούνται να διαμορφώσουν αναλόγως της διεθνή πολιτική, 2) Την αντίληψη ότι μεγάλες απειλές όπως η τρομοκρατία μπορούν να εξαλειφθούν μόνο με τη λήψη ριζοσπαστικών πολιτικών, όπως η προληπτική επίθεση, 3) Την προθυμία οι Η.Π.Α. να αναλαμβάνουν μονομερή δράση όταν αυτό είναι απαραίτητο και 4) Την υπογράμμιση της σημασίας της πρωτοκαθεδρίας των Ηνωμένων Πολιτειών για την περάτωση των ανωτέρω στόχων. Παρακάτω εξετάζονται ξεχωριστά οι τέσσερις συνιστώσες του Δόγματος Bush.

2.1 Αλλαγή καθεστώτων και εξάπλωση της δημοκρατίας

«Οι μεγάλες μάχες του 20^{ου} αιώνα μεταξύ της ελευθερίας και του ολοκληρωτισμού τελείωσαν με μία αποφασιστική νίκη των δυνάμεων της ελευθερίας»⁹². Η διάδοση της δημοκρατίας, της ελευθερίας και της ελεύθερης επιχειρηματικότητας, σύμφωνα με το Δόγμα Bush, αποτελεί ένα μονοπάτι που πρέπει να ακολουθήσουν όλες οι χώρες ώστε ο κόσμος να γίνει όχι μόνο πιο ασφαλής αλλά και καλύτερος. Η ιδέα ότι οι αμερικανικές πεποιθήσεις, παραδόσεις και αξίες είναι παγκόσμιες και ότι η περαιτέρω εξάπλωσή τους θα ωφελήσει την ανθρωπότητα διαπερνά την αμερικανική πολιτική κουλτούρα εδώ και δεκαετίες – από τον πρόεδρο Woodrow Wilson έως τον Jimmy Carter και τον Bill Clinton. Έτσι όπως ο Wilson θέλησε να «διδάξει στις χώρες της Λατινικής Αμερικής να εκλέγουν ενάρετους άνδρες» έτσι και ο Bush θέλει να εισάγει τη δημοκρατία και την ελεύθερη αγορά στις χώρες που δεν τις διαθέτουν⁹³. Για την κυβέρνηση Bush ένας κόσμος που χαρακτηρίζεται από τη δημοκρατία, την οικονομική ελευθερία και τον ατομισμό δεν είναι καλός μόνο για τις Ηνωμένες Πολιτείες αλλά και για τα υπόλοιπα κράτη. Για να επιτύχουν την ολοκλήρωση ενός τέτοιου κόσμου οι Η.Π.Α. δρουν

⁹² The National Security Strategy of the United States, ό.π.

⁹³ Jervis, ό.π., σ. 80.

κατά τρόπο που να συμβαδίζει με τις επιταγές μίας ηθικά διαμορφωμένης εξωτερικής πολιτικής. Οι Αμερικανοί είναι πιο εύκολο να υποστηρίξουν μία πολιτική που στοχεύει στο γενικότερο καλό, καθώς η *realpolitik* μάλλον τους αποξενώνει. «Κάποιοι που αποκαλούν τους εαυτούς τους “ρεαλιστές” αμφισβητούν το εάν θα πρέπει να μας αφορά η εξάπλωση της δημοκρατίας στη Μέση Ανατολή. Αλλά οι ρεαλιστές σε αυτή την περίπτωση έχουν χάσει την επαφή με τη βασική πραγματικότητα. Η Αμερική πάντα ήταν λιγότερο ασφαλής όταν η ελευθερία οπισθοχωρούσε. Η Αμερική είναι πιο ασφαλής όταν η ελευθερία εξελίσσεται»⁹⁴, είπε ο αμερικανός πρόεδρος σε μία ομιλία του στην Ακαδημία Πολεμικής Αεροπορίας τον Ιούνιο του 2004.

Τα ιδανικά και το εθνικό συμφέρον πάντα περπατούσαν «χέρι – χέρι» στην αμερικανική εξωτερική πολιτική. Υπό τον George W. Bush η σταυροφορία για την προώθηση των αξιών του «πολιτισμού» νομιμοποίησε την προεξέχουσα θέση των Ηνωμένων Πολιτειών στη διεθνή πολιτική⁹⁵. Η οπτική του αμερικανού προέδρου υπογραμμίζει τη σημασία που έχει το εσωτερικό καθεστώς των κρατών για τη διεξαγωγή της εξωτερικής τους πολιτικής και απορρίπτει τη ρεαλιστική προσέγγιση ότι όλα τα κράτη συμπεριφέρονται με παρόμοιο τρόπο στις ίδιες καταστάσεις, βασιζόμενα στους υπολογισμούς ασφάλειας και στις δομικές πιέσεις. Η αμερικανική κυβέρνηση θεώρησε ότι ο Saddam Hussein θα συμπεριφερόταν στο εξωτερικό κατ’ ανάλογο τρόπο με το εσωτερικό και συνέδεσε τα τυραννικά καθεστώτα με τη τρομοκρατία. Για τις Ηνωμένες Πολιτείες τόσο τα τυραννικά καθεστώτα όσο και οι τρομοκράτες επιθυμούν την αποδιοργάνωση της διεθνούς ειρήνης και τάξης, ενώ απορρίπτουν την έννοια της ηθικής και δεν διστάζουν να σκοτώσουν πολίτες. Επειδή ο βασικός παράγοντας που καθορίζει την εξωτερική πολιτική των κρατών είναι το εσωτερικό τους καθεστώς, ο

⁹⁴ George W. Bush, «Remarks by the President at the United States Air Force Academy Graduation», June 2, 2004, <http://www.whitehouse.gov>

⁹⁵ Mel Gurtov, *Superpower on Crusade: The Bush Doctrine in US Foreign Policy*, Boulder: Lynne Rienner Publishers Inc., 2006, σ. 209.

μοναδικός τρόπος για να επιτευχθεί η διαρκής ειρήνη, σύμφωνα με το Δόγμα Bush, είναι μέσω της αλλαγής καθεστώτων. Όταν όλα τα κράτη αποκτήσουν δημοκρατικά καθεστώτα, τότε αυτά θα συνυπάρξουν ειρηνικά και θα συνεργάζονται μεταξύ τους⁹⁶. Για την κυβέρνηση Bush τα κράτη - παρίες, όπως το Ιράκ, συνηθίζουν να αθετούν τις συμφωνίες και είναι επικίνδυνα τόσο για τους πολίτες όσο και για τους γείτονές τους. Ο όρος κράτη – παρίες υπό το Δόγμα Bush, δεν περιγράφει τα κράτη μόνο βάσει της εξωτερικής τους πολιτικής αλλά και βάσει της συμπεριφοράς των καθεστώτων τους στο εσωτερικό⁹⁷. Για την αμερικανική κυβέρνηση η δημοκρατία πρέπει και μπορεί να εξαπλωθεί σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι ισλαμικές κοινωνίες μπορούν να δεχθούν το δημοκρατικό καθεστώς και τους δυτικούς θεσμούς όπως αυτοί λειτουργούν στις Ηνωμένες Πολιτείες εφόσον απομακρυνθούν τα τεχνητά εμπόδια. Αυτό επιτυγχάνεται με τη χρήση της αμερικανικής ισχύος, η οποία θα χρησιμοποιηθεί για να μεταμορφώσει τον κόσμο. Όσον αφορά τη σημασία της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις, ο George W. Bush και οι συνεργάτες του είναι ρεαλιστές αλλά όσον αφορά τις πεποιθήσεις τους για τις δυνάμεις που οδηγούν την εξωτερική πολιτική είναι κλασσικοί φιλελεύθεροι⁹⁸.

Ο πρόεδρος Bush τον Φεβρουάριο του 2002, απαντώντας σε ερώτηση δημοσιογράφου, είπε: «Η ιστορία μας προσέφερε μία μοναδική ευκαιρία να υπερασπιστούμε την ελευθερία. Και θα αρπάξουμε την ευκαιρία και θα το κάνουμε»⁹⁹. Έναν μήνα αργότερα διακήρυξε: «Καταλαβαίνω ότι η ιστορία μας καλεί να λάβουμε δράση και δεν θα αφήσουμε την ευκαιρία να κάνουμε τον κόσμο πιο ειρηνικό και πιο

⁹⁶ Jervis, ό.π., σ. 81.

⁹⁷ Christopher Preble, «The Bush Doctrine and “Rogue” States», Foreign Service Journal, October 2005, σ. 26.

⁹⁸ Jervis, ό.π., σ. 82.

⁹⁹ George W. Bush, «President Bush, Prime Minister Koizumi Hold Press Conference», February 18, 2002, <http://www.whitehouse.gov>

ελεύθερο»¹⁰⁰. Η αμερικανική εξωτερική πολιτική οδηγείται πλέον από μία ιεραποστολική, μεσσιανική αντίληψη περί εξάπλωσης της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων η οποία συνδυάζεται με ένα περίεργο υβρίδιο πολιτικού ρεαλισμού και ουίλσονικού ιδεαλισμού. Το στυλ της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής αντανakλά μία ιδεολογική και πολιτισμική ερμηνεία του έθνους και της θέσης του στον κόσμο, η οποία προϋποθέτει την εξαιρετική σημασία των Ηνωμένων Πολιτειών σε παγκόσμιο επίπεδο ως αρχέτυπο αρετής και κινητήρια δύναμη για την ανθρώπινη πρόοδο¹⁰¹. Η νεοσυντηρητική κυβέρνηση του George W. Bush πίστεψε ότι η εισβολή στο Ιράκ και η επιβολή της δημοκρατίας στη χώρα θα μπορούσε να οδηγήσει στον εκδημοκρατισμό και στη σταθεροποίηση ολόκληρης της Μέσης Ανατολής, καθώς οι λαοί των υπολοίπων κρατών της περιοχής θα διαπίστωναν ότι τα τυραννικά καθεστώτα δεν είναι ανίκητα και ότι η ζωή σε μία ελεύθερη κοινωνία είναι προτιμότερη. Μία δημοκρατική Μέση Ανατολή αυτόματα θα σήμαινε και λιγότερη τρομοκρατία. Ωστόσο, η κυβέρνηση Bush δεν φάνηκε πρόθυμη να προχωρήσει και πέρα από το Ιράκ ή το Αφγανιστάν, θέτοντας σε περαιτέρω κίνδυνο τη σταθερότητα αλλά και τα συμφέροντά της στη Μέση Ανατολή, για να επιβάλει τη δημοκρατία στην Αλγερία, την Αίγυπτο, στο Πακιστάν ή στη Σαουδική Αραβία. Επιπροσθέτως, η σύνδεση των δικτατορικών καθεστώτων με τη τρομοκρατία είναι αυθαίρετη. Ορισμένα δικτατορικά καθεστώτα πράγματι υποστηρίζουν τη τρομοκρατία, όμως άλλα δεν το έχουν κάνει ποτέ. Και αυτό, κατά τον Robert Jervis, δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη¹⁰². Οι δικτάτορες συνήθως επιδιώκουν να διατηρούν αυστηρό έλεγχο στο εσωτερικό της χώρας τους. Οι τρομοκράτες αντίθετα συμπεριφέρονται κατ' απρόβλεπτο τρόπο, που ένα καθεστώς είναι δύσκολο να ελέγξει, ενώ τα πυρά τους – κυριολεκτικά και μεταφορικά – στρέφονται προς διάφορες

¹⁰⁰ George W. Bush, «President, Vice President Discuss the Middle East», March 21, 2002, <http://www.whitehouse.gov>

¹⁰¹ Paul T. McCartney, «American Nationalism and U.S. Foreign Policy from September 11 to the Iraq War», *Political Science Quarterly*, Fall 2004, Vol. 119, No. 3, σ. 401.

¹⁰² Jervis, ό.π., σ. 45.

κατευθύνσεις. Έτσι ενώ η al Qaeda ισχυροποιήθηκε στο Αφγανιστάν, δεν κατέστη όργανο των Ταλιμπάν αλλά ένας ισάξιος, αν όχι ανώτερος, «συνέταιρος» της αφγανικής κυβέρνησης. Στην περίπτωση του Ιράκ όμως δεν υπήρχε καμία σοβαρή ένδειξη που να συνέδεε τον Saddam Hussein με την τρομοκρατικά δίκτυα ή όπλα μαζικής καταστροφής.

Πριν την εισβολή στο Ιράκ ο πρόεδρος Bush διακήρυσσε ότι όταν ο Saddam Hussein ανατρεπόταν «τα υπόλοιπα καθεστώτα θα καταλάβαιναν ότι αυτό είναι μία προειδοποίηση ότι η υποστήριξη της τρομοκρατίας δεν θα γίνει ανεκτή. Χωρίς αυτή την έξωθεν υποστήριξη της τρομοκρατίας οι Παλαιστίνιοι που αγωνίζονται για μεταρρυθμίσεις και επιθυμούν τη δημοκρατία θα μπορέσουν να εκλέξουν νέους ηγέτες – πραγματικούς ηγέτες που θα αγωνιστούν για την ειρήνη»¹⁰³. Μετά την εισβολή ο Bush εξακολουθούσε να υποστηρίζει ότι το Ιράκ μπορεί να αποτελέσει μοντέλο δημοκρατίας και παράδειγμα προόδου για τη Μέση Ανατολή. Παρ' όλα αυτά, καθώς το βασικό επιχείρημα υπέρ του πολέμου στο Ιράκ (η κατοχή ΟΜΚ από το καθεστώς του Saddam Hussein) αποδείχθηκε λανθασμένο, αν όχι σκοπίμως παραπλανητικό, και καθώς η σταθερότητα στην εμπόλεμη χώρα αλλά και γενικότερα στη Μέση Ανατολή φαντάζει ακόμη κάτι ουτοπικό, οι στόχοι του Δόγματος Bush κάθε άλλο παρά έχουν πραγματοποιηθεί. Η Μέση Ανατολή δεν έχει πάψει να αποτελεί «θερμοκήπιο» τρομοκρατών. Οι Αμερικανοί και ο υπόλοιπος κόσμος δεν είναι πιο ασφαλείς. Αντίθετα, όπως έδειξε μία έρευνα για το περιοδικό Mother Jones, από τη στιγμή που ξεκίνησε ο πόλεμος στο Ιράκ, οι εξτρεμιστικές επιθέσεις ανά τον κόσμο έχουν παρουσιάσει ραγδαία αύξηση¹⁰⁴. Επιπροσθέτως, όπως σημειώνει ο Edward Rhodes, η σταυροφορία των Ηνωμένων Πολιτειών για μία παγκόσμια φιλελεύθερη τάξη πραγμάτων μπορεί να αποδειχθεί

¹⁰³ George W. Bush, «President Discusses the Future of Iraq», February 26, 2003, <http://www.whitehouse.gov>

¹⁰⁴ Peter Bergen, Paul Cruickshank, «The Iraq Effect – The War in Iraq and its Impact on the War on Terrorism», Mother Jones, March/April 2007, <http://www.motherjones.com>

ιδιαιτέρως επιζήμια για την ίδια την ιδέα του φιλελευθερισμού¹⁰⁵. Κάθε προσφυγή στη βία, κάθε στρατιωτική νίκη, κάθε ανατροπή τυράννου, κάθε εξαρθρωμένο τρομοκρατικό δίκτυο, συνιστά ένα χτύπημα κατά του εχθρού αλλά ταυτόχρονα και ένα χτύπημα κατά των φιλελεύθερων νορμών που εκείνη τη στιγμή υποτίθεται ότι προωθούνται. Μία φιλελεύθερη τάξη για να είναι ασφαλής και σταθερή, η ελευθερία και η ειρήνη πρέπει να βασίζονται στο δίκαιο και όχι στην ισχύ. Μία φιλελεύθερη τάξη εξαρτάται από τη γενική παραδοχή ότι η εξουσία πρέπει να στηρίζεται στη συναίνεση και όχι στην επιβολή. Συνεπώς κάθε κυβέρνηση που επιβάλλεται από εξωτερικούς παράγοντες συνιστά παραβίαση των νορμών του φιλελευθερισμού, υποσκάπτοντας έτσι την ίδια την προσπάθεια οικοδόμησης ενός φιλελεύθερου κόσμου¹⁰⁶. Το να κηρύσσεις το δικαίωμα των εθνών να ορίζουν τα ίδια τη μοίρα τους, απαλλαγμένα από την αυθαίρετη εξουσία και παράλληλα να τους επιβάλλεις το σύνταγμα και την κυβέρνησή τους μπορεί να θεωρηθεί, αν μή τι άλλο, υποκριτικό¹⁰⁷.

2.2 Προληπτική επίθεση

«Εάν περιμένουμε τις απειλές να πραγματοποιηθούν, τότε θα είναι πολύ αργά»¹⁰⁸. Η δεύτερη βασική συνιστώσα του δόγματος Bush περιστρέφεται γύρω από την ιδέα ότι η εποχή που διανύουμε δεν είναι απλά μία εποχή ευκαιριών για τις Ηνωμένες Πολιτείες αλλά και μία εποχή μεγάλων απειλών, προερχόμενων από τους τρομοκράτες και τα κράτη – παρίες. Η απόφαση της αμερικανικής κυβέρνησης να θέσει τα κράτη του «άξονα του κακού» ως πιθανούς στόχους του προληπτικού πολέμου στο κείμενο της Εθνικής Στρατηγικής Ασφάλειας του 2002,

¹⁰⁵ Edward Rhodes, «The Imperial Logic of Bush's Liberal Agenda», *Survival*, Spring 2003, Vol. 45, No. 1, σ. 147.

¹⁰⁶ Ό.π., σ. 148.

¹⁰⁷ Ό.π., σ. 148.

¹⁰⁸ George W. Bush, «President Bush delivers graduation speech at West Point», ό.π.

συνδέεται με την πεποίθηση ότι εάν οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν κάνουν τον κόσμο καλύτερο, τότε αυτός θα γίνει πολύ πιο επικίνδυνος. Τα κράτη που έχουν δικτατορικά καθεστώτα, διατηρούν δεσμούς με τρομοκρατικά δίκτυα και προσπαθούν να αναπτύξουν ΟΜΚ, επομένως αποτελούν στόχο των προληπτικών επιθέσεων των Ηνωμένων Πολιτειών¹⁰⁹. «Η 11η Σεπτεμβρίου έδειξε τί μπορούν να κάνουν οι εχθροί των Ηνωμένων Πολιτειών με τέσσερα αεροπλάνα. Δεν θα περιμένουμε να δούμε τί θα κάνουν οι τρομοκράτες ή τα τρομοκρατικά κράτη με τα όπλα μαζικής καταστροφής»¹¹⁰.

Η προληπτική επίθεση¹¹¹ δεν συνιστά μία νέα αντίληψη στην αμερικανική εξωτερική πολιτική – οι απειλές για εξαπόλυση προληπτικού πολέμου είναι γνωστή πρακτική στην αμερικανική διπλωματία. Παράδειγμα αποτελεί η απειλή πολέμου του προέδρου Kennedy ώστε να υποχρεώσει τον σοβιετικό ηγέτη Nikita Khrushchev να απομακρύνει τους πυρηνικούς πυραύλους από την Κούβα, το 1962. Επιπλέον η συγκεκριμένη πρακτική δεν αφορά μόνο τις Ηνωμένες Πολιτείες: η ισραηλινή αεροπορική επίθεση στον ιρακινό πυρηνικό αντιδραστήρα Οσιράκ το 1981, θεωρείται κλασσική περίπτωση προληπτικής επίθεσης. Μέσα σε έναν χρόνο από τη δημοσίευση του κειμένου της Εθνικής Στρατηγικής Ασφάλειας των Ηνωμένων Πολιτειών το 2002, τα κράτη –

¹⁰⁹ Walter Russell Mead, *Power, Terror, Peace and War: America's Grand Strategy in a World at Risk*, New York: Vintage Books, ³2005, σ. 114.

¹¹⁰ George W. Bush, «President's Radio Address: War on Terror», March 8, 2003, <http://www.whitehouse.gov>

¹¹¹ Υπάρχει μία δυσδιάκριτη διαφορά μεταξύ του «pre – emptive» και του «prevention», που αφορά στο εάν μία απειλή είναι άμεση/ επικείμενη ή μελλοντική αντίστοιχα. Έτσι «pre – emptive war» είναι ο πόλεμος που διεξάγεται ενόψει μίας άμεσης απειλής από τον εχθρό, ενώ «preventive war» είναι η αντίδραση ενός κράτους σε ένα συγκεκριμένο είδος μελλοντικής ή και αόριστης απειλής. Βλ. Jack S. Levy, «Preventive War and the Bush Doctrine», στο: *Understanding the Bush Doctrine*, ό.π. , σσ. 175 – 200. Ο εν λόγω διαχωρισμός έχει μεγαλύτερη νομική παρά ουσιαστική σημασία, ενώ η νομική θεμελίωση του Δόγματος Bush βασίζεται στην ιδέα της προληπτικής αυτοάμυνας, δηλαδή στην αναγνωρισμένη από το διεθνές δίκαιο αντίληψη ότι τα κράτη μπορούν να προβαίνουν σε αμυντικές – προληπτικές επιθέσεις όταν η απειλή κρίνεται ότι είναι πραγματικά επικείμενη. Ωστόσο, στην περίπτωση του Ιράκ η απειλή δεν ήταν άμεση και η προληπτική δράση των Ηνωμένων Πολιτειών θα χαρακτηριζόταν περισσότερο «preventive» παρά «pre - emptive». Αυτό που τονίζεται στην Εθνική Στρατηγική Ασφάλειας του 2002, είναι η ανάγκη η αντίληψη της επικείμενης απειλής να προσαρμοστεί στις «δυνατότητες και στους στόχους των σημερινών εχθρών».

μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήδη εξέταζαν υπό ποιες προϋποθέσεις θα μπορούσαν να εξαπολύσουν προληπτικές επιθέσεις κατά χωρών που επιχειρούσαν να αναπτύξουν όπλα μαζικής καταστροφής¹¹².

Αυτό που συνιστά νέα εξέλιξη στην προκειμένη περίπτωση είναι αφενός η ανάδειξη της προληπτικής επίθεσης σε δόγμα από τον George W. Bush αλλά και το γεγονός ότι η ρητορική της αμερικανικής κυβέρνησης στοχεύει περισσότερο στον εκφοβισμό των αντιπάλων παρά στον καθησυχασμό των φίλων. Δηλαδή, η κυβέρνηση Bush προσπάθησε να εκφοβίσει και να αποτρέψει τους δυνητικούς εχθρούς παρά να μειώσει τις διεθνείς εντάσεις που προκάλεσε το νέο δόγμα των Η.Π.Α. Αυτή η προσέγγιση φανερώνει το «τζακσονικό» στοιχείο στην κυβέρνηση Bush, που θεωρεί την άμυνα της πατρίδας το κυριότερο καθήκον της και ως εκ τούτου τίποτα, ούτε καν οι σχέσεις με τους συμμάχους, δεν επιτρέπεται να στέκεται εμπόδιο σε αυτή την αποστολή¹¹³. Η επίθεση κατά του Ιράκ δικαιολογήθηκε στη βάση ότι το καθεστώς του Saddam Hussein κατείχε ΟΜΚ τα οποία θα διέθετε στην al Qaeda, που με τη σειρά της θα τα χρησιμοποιούσε κατά των Ηνωμένων Πολιτειών. Σύμφωνα με το Δόγμα Bush τέτοιου είδους απειλές δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν με τα κλασσικά στρατηγικά εργαλεία της αποτροπής και της ανάσχεσης. Οι τρομοκράτες είναι φανατικοί, μη ορθολογικοί δράστες και δεν υπάρχει τίποτα που δεν θα έθεταν σε κίνδυνο για να βλάψουν τις Ηνωμένες Πολιτείες. Επομένως δεν υπάρχει κάτι το οποίο έχει αξία για αυτούς και το οποίο θα μπορούσαν να στοχεύσουν οι Η.Π.Α. Η αυξημένη αίσθηση της τρωτότητας επιτείνει τη δυσπιστία προς την αποτροπή - δυσπιστία που αντλεί στοιχεία από μία μακρά παράδοση μίας πτέρυγας των Ρεπουμπλικάνων, η οποία κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου προτιμούσε την άμυνα από την αποτροπή¹¹⁴. Ωστόσο, επειδή η άμυνα επίσης δεν είναι αποτελεσματική έναντι των τρομοκρατών, οι Ηνωμένες Πολιτείες, σύμφωνα με το Δόγμα

¹¹² Mead, ό.π., σ. 115.

¹¹³ Ό.π.

¹¹⁴ Jervis, ό.π., σ. 84.

Bush, οφείλουν να είναι προετοιμασμένες να εξαπολύουν προληπτικούς πολέμους και να δρουν «κατά των αναδυόμενων απειλών πριν αυτές σχηματισθούν πλήρως»¹¹⁵. Το να περιμένουν τη τρομοκρατική απειλή να καταστεί ξεκάθαρη και άμεση ισοδυναμεί με το να θέτουν τους πολίτες τους στον κίνδυνο των αιφνιδιαστικών επιθέσεων¹¹⁶. Για αυτό η αμερικανική κυβέρνηση προτίμησε να κυνηγήσει τους τρομοκράτες και τα κράτη που τους υποθάλπουν, ή θεωρείται ότι τους υποθάλπουν, πριν αυτοί εξαπολύσουν ακόμη μία καταστροφική επίθεση κατά των Ηνωμένων Πολιτειών.

Το «δόγμα του προληπτικού πολέμου» βασίζεται στην ισχύ και στην επιθυμία να διασφαλιστεί η αμερικανική κυριαρχία, ενώ οι θιασώτες του πιστεύουν ότι αν δεν αναληφθεί προληπτική δράση το μέλλον θα είναι πολύ χειρότερο από αυτό που θα επιφέρει ο πόλεμος¹¹⁷. Η εν λόγω πολιτική όμως αντιμετωπίζει τρία προβλήματα. Πρώτον, οι πληροφορίες που είναι απαραίτητες για την εξαπόλυση προληπτικής επίθεσης είναι δύσκολο να συγκεντρωθούν επειδή αφορούν σε μελλοντικές απειλές. Δεύτερον, οι πληροφορίες γύρω από τις δυνατότητες αλλά και την πρότερη συμπεριφορά του αντιπάλου είναι δύσκολο να εκτιμηθούν, όπως φάνηκε και από την περίπτωση του Ιράκ. Η σχέση του Saddam Hussein με τρομοκρατικά δίκτυα παραμένει αμφίβολη, ενώ η αμερικανική κυβέρνηση δημοσίως υπερέβαλε στις δηλώσεις της για τα ΟΜΚ που ενδεχομένως είχε στη διάθεσή του το ιρακινό καθεστώς. Τρίτον, εκτός και αν όλες οι απειλές αποτραπούν εξαιτίας αμερικανικής επίθεσης στο Ιράκ, ο προληπτικός πόλεμος θα πρέπει να επαναλαμβάνεται κάθε φορά που μία αναδυόμενη απειλή φθάνει σε παρόμοιο επίπεδο. Αυτό όμως προϋποθέτει ευρεία συναίνεση και υποστήριξη τόσο στο εσωτερικό όσο και το εξωτερικό, που όμως είναι δύσκολο να επιτευχθεί εξαιτίας των δύο προαναφερθέντων περιορισμών.

¹¹⁵ The National Security Strategy of the United States, ό.π., σ. ii.

¹¹⁶ John Lewis Gaddis, «Grand Strategy in the Second Term», Foreign Affairs, January/February 2005, Vol. 84, No. 1, <http://www.foreignaffairs.org>

¹¹⁷ Jervis, ό.π., σ. 85.

Η αίσθηση τρωτότητας μετά την 11^η Σεπτεμβρίου άλλαξε ριζικά τις απόψεις του προέδρου Bush για τον κόσμο. Σε πλήθος περιστάσεων τόνισε ότι πολλοί κίνδυνοι οι οποίοι ήταν ανεκτοί πριν τις τρομοκρατικές επιθέσεις πλέον δεν είναι, ενώ αυτή η νέα κατάσταση αντιμετωπίζεται πιο αποτελεσματικά λαμβάνοντας πρωτοβουλίες. Κατά το παρελθόν ένα κράτος μπορεί να άφηνε μία απειλή να μεγαλώσει καθώς μπορεί να μην εξελισσόταν σε θανάσιμο κίνδυνο. Όμως τώρα το δόγμα Bush διακηρύσσει ότι αν ένα κράτος ακολουθήσει την ίδια συντηρητική πολιτική και τελικά διαδραματιστεί το χειρότερο σενάριο, το κόστος θα είναι απαγορευτικό. Γι' αυτόν τον λόγο «είναι απαραίτητο όταν διακρίνουμε μία απειλή, να την αντιμετωπίζουμε πριν καταστεί άμεση. Αν γίνει αυτό τότε θα είναι πολύ αργά»¹¹⁸.

Η ιδέα του προληπτικού πολέμου ως κεντρικού άξονα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, κυκλοφορούσε στους συντηρητικούς κύκλους ήδη από τη θητεία του George Bush του πρεσβύτερου. Τότε μία ομάδα νεοσυντηρητικών, συμπεριλαμβανομένων των Paul Wolfowitz και Lewis Libby, συνέταξαν ένα κείμενο, το Defense Planning Guidance, το οποίο αν και δεν προοριζόταν για δημοσίευση, τελικά διέρρευσε στον Τύπο¹¹⁹, προκαλώντας έντονες αντιδράσεις. Το κείμενο ανέφερε ότι μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι η μοναδική υπερδύναμη και οφείλει να διατηρήσει την ισχύ της, βασιζόμενη σε μία νέα τάξη και αποτρέποντας πιθανούς ανταγωνιστές από το να αποκτήσουν μία εξέχουσα θέση σε διεθνές ή περιφερειακό επίπεδο. Επιπλέον στο ίδιο έγγραφο προτεινόταν η προληπτική επίθεση αλλά και η μονομερής δράση εάν η πολυμερής δεν ήταν εφικτή. Οι ανωτέρω απόψεις παρέμειναν κλειδωμένες στο συρτάρι κατά την προεδρία Clinton και επανήλθαν δριμύτερες με την εκλογή του George Bush του νεότερου.

¹¹⁸ Συνέντευξη του George W. Bush στον Tim Russert, Meet the press, February 8, 2004, στο: <http://www.msnbc.msn.com>

¹¹⁹ Στην εφημερίδα The New York Times, στις 7 Μαρτίου 1992.

2.3 Μονομερής δράση

Η μονομερής δράση, ο τρίτος «πυλώνας» του Δόγματος Bush, συνδέεται άμεσα με τη ριζοσπαστική πολιτική της προληπτικής επίθεσης κατά κάθε αναδυόμενης, αόριστης απειλής. Αυτό συμβαίνει επειδή η διάθεση για συναίνεση από τα υπόλοιπα κράτη είναι περιορισμένη, καθώς δεν έχουν κανέναν λόγο να επωμισθούν τα βάρη μίας τόσο δραστηκής πολιτικής. Στην πραγματικότητα η μονομερής δράση αποτελεί προνόμιο είτε των πολύ ισχυρών είτε των πολύ αδύναμων κρατών (στην πρώτη περίπτωση επειδή έχουν τη δυνατότητα να παρακάμπτουν τους συμμάχους τους και στη δεύτερη επειδή μπορεί να μην λαμβάνονται σοβαρά υπ' όψιν)¹²⁰. Ο πόλεμος στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ, παρά το γεγονός ότι χρειάστηκε ή ζητήθηκε η αρωγή και άλλων κρατών, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται ως μία κοινή προσπάθεια μεταξύ των Η.Π.Α. και των συμμάχων τους. Και στις δύο περιπτώσεις οι κανόνες του «παιχνιδιού» τέθηκαν από τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες ξεκαθάρισαν ότι προτιμούσαν να αποποιηθούν τη βοήθεια ενός άλλου κράτους παρά να ενδώσουν στις απαιτήσεις του¹²¹. Η μοναδική φαινομενική εξαίρεση υπήρξε η περίπτωση της Βορείου Κορέας, κατά την οποία οι Ηνωμένες Πολιτείες αρνούνταν να διαπραγματευθούν σε διμερές επίπεδο, επιμένοντας ότι το πρόβλημα αφορά όλη τη διεθνή κοινότητα. Στόχος αυτής της πολιτικής ήταν να βάλουν άλλες χώρες, ειδικά την Ιαπωνία και την Κίνα, να ασκήσουν πιέσεις στο καθεστώς του Kim Jong – Il. Ο πολυμερισμός στην προκειμένη περίπτωση συνιστούσε καθαρά υπολογιστική κίνηση, προκειμένου οι Ηνωμένες Πολιτείες να αποδυναμώσουν και να απομονώσουν τη Βόρειο Κορέα και να μην υποχρεωθούν να προβούν οι ίδιες σε παραχωρήσεις.

¹²⁰ John Dumbrell, «Unilateralism and 'America First'? President George W. Bush's Foreign Policy», The Political Quarterly Publishing Co. Ltd., Vol.73, No. 3, 2002, σ. 283.

¹²¹ Jervis, ό.π., σ. 87.

Ωστόσο, ο ισχυρισμός ότι η μονομερής δράση αποτελεί χαρακτηριστικό των Ηνωμένων Πολιτειών μόνο υπό το Δόγμα Bush συνιστά τουλάχιστον υπεραπλούστευση. Σχεδόν καμία αμερικανική κυβέρνηση, ή μεγάλη δύναμη στο διεθνές σύστημα, δεν επέτρεψε στον Ο.Η.Ε. ή στους διεθνείς θεσμούς να ασκήσουν σοβαρή επιρροή στην εξωτερική τους πολιτική. Στην πραγματικότητα κανείς αμερικανός πρόεδρος δεν αποδέχθηκε τη σημασία του Καταστατικού Χάρτη για τη συλλογική ασφάλεια και την ειρηνική επίλυση των διαφορών όταν αυτός ερχόταν σε σύγκρουση με ζωτικά αμερικανικά εθνικά συμφέροντα¹²². Τα Ηνωμένα Έθνη είτε αποκλείστηκαν είτε διαδραμάτισαν περιφερειακό ρόλο κατά την Κρίση των Πυραύλων στην Κούβα, τον πόλεμο του Βιετνάμ ή τις εισβολές στη Γρενάδα το 1983 και στον Παναμά το 1989. Μπορεί κατά περιόδους, όπως στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η ρητορική της Ουάσινγκτον να υπήρξε πιο ευνοϊκή προς τον ρόλο των Ηνωμένων Εθνών και άλλων διεθνών οργανισμών, ωστόσο αυτό διαρκούσε μόνο μέχρι οι αποφάσεις της αμερικανικής κυβέρνησης να έρχονταν σε σύγκρουση με το Συμβούλιο Ασφαλείας.

Από τους πρώτους ήδη μήνες της κυβέρνησης Bush μία σειρά αποφάσεων σε θέματα εξωτερικής πολιτικής¹²³ έδειξαν ροπή προς μία διαρκή και σε πολλές περιπτώσεις αμφιλεγόμενη διάθεση μονομέρειας. Παρ' όλα αυτά, μέχρι την 11^η Σεπτεμβρίου δεν υπήρχε καμία εκφρασμένη και ξεκάθαρη διακήρυξη της μονομερούς διάθεσης των Ηνωμένων Πολιτειών. Η κυβέρνηση Bush υπερασπίστηκε κάθε μία από τις ενέργειές της αλλά όχι τη γενικότερη στάση της¹²⁴. Εν μέρει, η προθυμία και ίσως η επιθυμία οι Ηνωμένες Πολιτείες να προχωρούν από μόνες τους, εδράζεται στην πεποίθηση ότι σε πολλές περιπτώσεις η προσφυγή σε διεθνείς οργανισμούς και οι διαβουλεύσεις με άλλα κράτη οδηγούν σε

¹²² Stephen Ryan, «The United Nations», στο: *The Bush Doctrine and the War on Terrorism: Global Responses, Global Consequences*, επιμ. Mary Buckley, Robert Singh, New York: Routledge, 2006, σ. 176.

¹²³ Βλ. Κεφάλαιο 1, σ.

¹²⁴ Jervis, ό.π., σ. 88.

αδράνεια. Οι ισχυρές αντιδράσεις από μέρους των συμμάχων των Ηνωμένων Πολιτειών για την εισβολή στο Ιράκ και την ανατροπή του Saddam Hussein λειτούργησε αρνητικά αλλά και θετικά για την κυβέρνηση Bush. Ενώ περιέπλεξε τις προσπάθειες ανοικοδόμησης του Ιράκ, αύξησε το εσωτερικό κόστος για την αμερικανική κυβέρνηση και πιθανώς έδωσε την εντύπωση στον ιρακινό δικτάτορα ότι μπορούσε να αποφύγει τον πόλεμο, προσέφερε την ευκαιρία στις Ηνωμένες Πολιτείες να αποδείξουν ότι μπορούσαν να ξεπεράσουν τα εμπόδια από τους συμμάχους, εάν αυτό ήταν απαραίτητο για να επιτύχουν τους στόχους τους. Παράλληλα, έδειξε ότι η αμερικανική κυβέρνηση είχε σκοπό να ακολουθήσει το δόγμα Bush παρά τις διεθνείς αντιδράσεις.

2.4 Αμερικανική υπεροχή

Η τέταρτη συνιστώσα του Δόγματος Bush αφορά στην εγκαθίδρυση και διατήρηση της αμερικανικής υπεροχής, πρωτοκαθεδρίας ή και ηγεμονίας¹²⁵. Στο Δόγμα Bush δεν υπάρχουν παγκόσμιες νόρμες ή κανόνες που κυβερνούν ή ισχύουν για όλα τα κράτη. Αντίθετα, η τάξη μπορεί να διατηρηθεί μόνο εάν η δεσπόζουσα δύναμη του διεθνούς συστήματος συμπεριφέρεται με διαφορετικό τρόπο από τις υπόλοιπες δυνάμεις¹²⁶. Επομένως η αμερικανική κυβέρνηση δεν ανησυχεί ότι η εισβολή στο Ιράκ και το δόγμα του προληπτικού πολέμου θα αποτελέσει παράδειγμα για άλλες χώρες - οι οποίες πιθανώς θα θελήσουν να πράξουν ομοίως - καθώς οι κανόνες που ισχύουν για εκείνες δεν ισχύουν για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Επιπλέον η κυβέρνηση Bush δεν διαπιστώνει καμία αντίφαση μεταξύ του να τάσσεται υπέρ της μη διάδοσης των πυρηνικών όπλων και παράλληλα να απειλεί ότι θα τα χρησιμοποιήσει ακόμη και αν οι αντίπαλοί της δεν τα έχουν

¹²⁵ Το εάν υπό το Δόγμα Bush οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι μία αναθεωρητική, ηγεμονική δύναμη θα αποτελέσει αντικείμενο εξέτασης παρακάτω στην εργασία.

¹²⁶ Jervis, ό.π., σ. 89.

χρησιμοποιήσει πρώτοι. Για το Δόγμα Bush αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίον λειτουργεί το σύστημα – ή τουλάχιστον θα πρέπει να λειτουργεί. Η σταθερότητα, η ασφάλεια, η ειρήνη και η εξάπλωση των φιλελεύθερων δημοκρατικών θεσμών απαιτούν από τις Η.Π.Α. να συμπεριφέρονται με τρόπο που οι υπόλοιπες χώρες δεν μπορούν.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν θέλουν ανταγωνιστές στο διεθνές προσκήνιο – ούτε τις δυνητικά μεγάλες δυνάμεις, όπως η Ρωσία και η Κίνα, ούτε και τους δυτικούς συμμάχους τους. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα στην ομιλία του προέδρου Bush στο West Point το 2002: «Η Αμερική έχει και σκοπεύει να διατηρήσει τη στρατιωτική της πρωτοκαθεδρία – ως εκ τούτου οι αποσταθεροποιητικές κούρσες εξοπλισμών άλλων εποχών θα καταστούν ανούσιες και οι αντιπαλότητες θα περιορισθούν στο εμπόριο και άλλες ειρηνικές επιδιώξεις»¹²⁷. Αυτό σημαίνει, όχι μόνο ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα διατηρήσουν τόσο ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις που κανένα άλλο κράτος ή συμμαχία κρατών δεν θα μπορεί να τις ανταγωνιστεί αλλά και ότι θα τις χρησιμοποιούν έτσι ώστε οι άλλες χώρες να μην χρειάζεται να αναπτύξουν δικό τους ισχυρό στρατό¹²⁸. Για το Δόγμα Bush η διεθνής σταθερότητα εξαρτάται από την αμερικανική υπεροχή – η επιστροφή στους ανταγωνισμούς ασφάλειας και στην πολιτική της ισορροπίας δυνάμεων θα αποδειχθεί καταστροφική για το σύστημα.

¹²⁷ George W. Bush, «President Bush delivers graduation speech at West Point», ό.π.

¹²⁸ Jervis, ό.π., σ. 90.

3. Το Δόγμα Bush υπό το πρίσμα του πολιτικού ρεαλισμού

Έχοντας εξετάσει το Δόγμα Bush και τις πτυχές εκείνες που το καθιστούν ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα δόγματα στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών, θα επιχειρηθεί η εκτίμηση της συμπεριφοράς της μοναδικής υπερδύναμης και των επιπτώσεών της στο διεθνές σύστημα με βάση τις αρχές και τα ερμηνευτικά εργαλεία του πολιτικού ρεαλισμού. Συγκεκριμένα, θα επιχειρηθεί να δοθεί απάντηση στα εξής ερωτήματα:

- Είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες υπό το δόγμα Bush μία ηγεμονική – αναθεωρητική δύναμη; Γιατί δεν έχει εμφανιστεί κάποια εξισορροπητική συμμαχία κατά της δύναμης των Η.Π.Α;
- Ποίες είναι οι επιπτώσεις του δόγματος Bush στην κρατική κυριαρχία; Τα νέα δεδομένα (διεθνής τρομοκρατία, διεθνικοί δράστες) μειώνουν τη σημασία και τον ρόλο των κρατών στο σύγχρονο διεθνές σύστημα;
- Ποίος είναι ο ρόλος των διεθνών θεσμών;

Ο ρεαλισμός αποτελεί το κυρίαρχο θεωρητικό παράδειγμα των Διεθνών Σχέσεων από όταν ο Hans Morgenthau διατύπωσε τις βασικές αρχές που περιέγραψαν τη φύση της διεθνούς πολιτικής και την εξέλιξη της ιστορίας πριν από μισό περίπου αιώνα¹²⁹. Έκτοτε έχουν κάνει την εμφάνισή τους διάφορα ρεύματα και προσεγγίσεις μέσα στα πλαίσια του «κλασσικού» πολιτικού ρεαλισμού, όπως ο δομικός, ο επιθετικός και ο αμυντικός ρεαλισμός. Ωστόσο, η ρεαλιστική θεωρία διαπνέεται από ορισμένες θεμελιώδεις πεποιθήσεις, οι οποίες είναι κοινές σε όλες τις εκδοχές της. Στην πραγματικότητα οι διάφορες ρεαλιστικές προσεγγίσεις δεν αποδομούν, αλλά συμπληρώνουν η μία την άλλη. Οι βασικές υποθέσεις του πολιτικού ρεαλισμού είναι:

¹²⁹ Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Knopf, 1973 (πρώτη έκδοση το 1948).

- Οι κυριότεροι δρώντες στη διεθνή πολιτική είναι τα κράτη. Διεθνείς οργανισμοί, μή κυβερνητικές οργανώσεις, πολυεθνικές επιχειρήσεις, διεθνικοί δρώντες διαδραματίζουν περιορισμένο ρόλο στη διεθνή «αρένα». Συγκεκριμένα ο ρεαλισμός εστιάζει στις μεγάλες δυνάμεις επειδή αυτές είναι που διαμορφώνουν και κινούν τη διεθνή πολιτική και διεξάγουν τους πλέον καταστροφικούς πολέμους.
- Το διεθνές σύστημα είναι άναρχο. Δεν υπάρχει καμία κεντρική εξουσία πάνω από τα κράτη που να ρυθμίζει τις μεταξύ τους σχέσεις και να επιβάλει το «δίκαιο». Σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα ισχύει η αρχή της αυτοβοήθειας, ενώ το δίκαιο είναι το δίκαιο του ισχυρού. Οι διεθνείς θεσμοί είναι εξαρτημένη μεταβλητή της ισχύος.
- Τα κράτη είναι ενιαίοι ορθολογικοί δρώντες, οι οποίοι λειτουργούν κατά τρόπο που να εξυπηρετεί τα εθνικά τους συμφέροντα. Έχουν επίγνωση του εξωτερικού τους περιβάλλοντος και σχεδιάζουν τις στρατηγικές επιβιώσής τους μέσα σε αυτό. Επιπλέον λαμβάνουν υπ' όψιν το πώς η στρατηγική τους θα επηρεάσει τη συμπεριφορά των άλλων κρατών και το πώς αυτή θα επηρεάσει με τη σειρά της τους δικούς τους υπολογισμούς ασφάλειας.
- Ένα κλασσικό πρόβλημα των διεθνών σχέσεων είναι τα διλήμματα ασφαλείας μεταξύ των κρατών, τα οποία είναι απόρροια της άνισης ανάπτυξης και του φόβου για τα απόλυτα και τα σχετικά κέρδη. Οι συμμαχίες δεν είναι μόνιμες ενώ οι διακρατικές σχέσεις χαρακτηρίζονται από δυσπιστία. Τα κράτη, που ενίοτε συνεργάζονται μεταξύ τους, στην ουσία έχουν αντικρουόμενα συμφέροντα και ποτέ δεν είναι σίγουρα για τις προθέσεις των άλλων κρατών.

- Πρωταρχικός στόχος των κρατών είναι η ασφάλεια και η επιβίωσή τους, συνεπώς αγωνίζονται διαρκώς για ισχύ. Η επιβίωση συνιστά πρωταρχικό στόχο, αφού εάν ένα κράτος κατακτηθεί δεν είναι σε θέση να επιδιώξει άλλους στόχους. Αυτή η κατάσταση οδηγεί σε σφοδρές συγκρούσεις, πολλές φορές μηδενικού αθροίσματος.

Ο κλασικός ρεαλισμός, ή ρεαλισμός της «ανθρώπινης φύσης», κυριάρχησε στη μελέτη των διεθνών σχέσεων από τη δεκαετία του 1940 με τα γραπτά του Morgenthau, ως τις αρχές της δεκαετίας του 1970¹³⁰. Βασική υπόθεσή του είναι ότι τα κράτη διευθύνονται από ανθρώπους οι οποίοι εκ γενετής διακατέχονται από μία θέληση για ισχύ. Επομένως τα κράτη έχουν και αυτά έναν διαρκή πόθο για ισχύ και συνεχώς αναζητούν ευκαιρίες για να κυριαρχήσουν πάνω σε άλλα κράτη. Η κινητήρια δύναμη στη διεθνή πολιτική δεν είναι το άναρχο σύστημα αλλά αυτή η επιθυμία των κρατών για ισχύ, που τα ωθεί να επιδιώκουν την κυριαρχία¹³¹. Από την άλλη, ο νεορεαλισμός (ή δομικός ή αμυντικός ρεαλισμός), έκανε την εμφάνισή του στα τέλη της δεκαετίας του 1970, όταν ο Kenneth Waltz έγραψε το κλασσικό πλέον βιβλίο των διεθνών σχέσεων, *Theory of International Politics*¹³². Ο Waltz σε αντίθεση με τον Morgenthau δεν θεωρεί ότι τα κράτη διακατέχονται από αυτήν την επιθετική θέληση για ισχύ αλλά ότι βασικός τους στόχος είναι η ασφάλεια και η επιβίωση. Το άναρχο διεθνές σύστημα υποχρεώνει τα κράτη να ανταγωνίζονται μεταξύ τους για ισχύ, η οποία είναι ο βασικότερος τρόπος για να διασφαλισθεί η επιβίωση. Δηλαδή, ενώ στη θεωρία του Morgenthau οι ανταγωνισμοί ασφάλειας είναι συνέπεια της φύσης των κρατών, στη θεωρία του Waltz είναι συνέπεια του διεθνούς

¹³⁰ Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, ό.π., σσ. 54 – 55.

¹³¹ Ό.π., σ. 57.

¹³² Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, New York: McGraw – Hill, Inc., 1979.

συστήματος. Ωστόσο, σύμφωνα με τον αμυντικό ρεαλισμό τα κράτη επιδιώκουν μεν την απόκτηση ισχύος αλλά η αναρχία του συστήματος τα ενθαρρύνει να συμπεριφέρονται αμυντικά και όχι επιθετικά και να δρουν με τέτοιο τρόπο που να διατηρούν τη θέση τους στο σύστημα και να μην ανατρέπουν την ισορροπία ισχύος. Ο Waltz επισημαίνει ότι όταν ένα κράτος συμπεριφέρεται επιθετικά, τα υπόλοιπα κράτη το εξισορροπούν έτσι ώστε να το εμποδίσουν τους επιτεθεί και να αποκτήσει ισχύ. Οι πόλεμοι για τον Waltz συχνά είναι αποτέλεσμα λανθασμένων υπολογισμών, ενώ δεν θεωρεί ότι μπορεί να επιφέρουν σημαντικά οφέλη¹³³.

Ο επιθετικός ρεαλισμός, που κατά τη τελευταία δεκαετία έχει αναδειχθεί ως κυρίαρχο ρεύμα της ρεαλιστικής θεωρίας, συνιστά επίσης μία δομική ανάλυση της διεθνούς πολιτικής, ενώ σημαντικότερος εκφραστής του είναι ο John Mearsheimer. Οι επιθετικοί ρεαλιστές επίσης υποστηρίζουν ότι τα κράτη ενδιαφέρονται πάνω απ' όλα για την επιβίωσή τους σε ένα άναρχο διεθνές περιβάλλον και συνειδητοποιούν ότι η απόκτηση ισχύος είναι ο μοναδικός τρόπος για να επιτύχουν τον στόχο τους. Ωστόσο, ο Mearsheimer υποστηρίζει ότι - και αντίθετα με τη θέση που πρεσβεύει ο αμυντικός ρεαλισμός - το διεθνές σύστημα παρέχει στα κράτη ισχυρά κίνητρα για να αποκτήσουν ισχύ εις βάρος των αντιπάλων τους και να το εκμεταλλευτούν όταν θεωρήσουν ότι το όφελος ξεπερνά το κόστος. Οι αμυντικοί ρεαλιστές διατείνονται ότι η διεθνής δομή ωθεί τα κράτη να διατηρούν παρά να ανατρέπουν το υπάρχον status quo, καθώς σκοπός τους είναι να εξασφαλίζουν την ισχύ που ήδη κατέχουν και όχι να τη μεγιστοποιούν¹³⁴. Αντίθετα, σύμφωνα με τον επιθετικό ρεαλισμό στο διεθνές σύστημα σπάνια υπάρχουν μεγάλες δυνάμεις ικανοποιημένες με το status quo. Στην ουσία η βασική διαφορά μεταξύ επιθετικού και αμυντικού ρεαλισμού έγκειται στο πόση ισχύ επιθυμούν τα κράτη. Από την άλλη, η διαφορά

¹³³ Mearsheimer, ό.π. σ. 60.

¹³⁴ Ό.π., σ. 61.

μεταξύ του κλασσικού και του επιθετικού ρεαλισμού είναι ότι ο δεύτερος δεν πιστεύει ότι τα κράτη είναι εκ φύσεως επιθετικά αλλά ότι το διεθνές σύστημα τα υποχρεώνει να συμπεριφέρονται κατ' αυτόν τον τρόπο έτσι ώστε να μεγιστοποιούν την ισχύ τους, η οποία θα τους εξασφαλίσει την επιβίωση.

Σύμφωνα με τον Robert Jervis, η αμερικανική εξωτερική πολιτική και το Δόγμα Bush εν γένει εξηγούνται καλύτερα από τον επιθετικό ρεαλισμό και αυτό επειδή η συμπεριφορά των Ηνωμένων Πολιτειών συμβαδίζει με την υπόθεση ότι τα κράτη επιθυμούν πάντα μεγαλύτερη ισχύ ώστε να εξασφαλίσουν την ασφάλειά τους σε έναν αβέβαιο κόσμο και μέλλον¹³⁵. Παρ' όλα αυτά, τονίζει ότι ο ρεαλισμός δεν συνιστά μία θεωρία εξωτερικής πολιτικής και δεν επιδιώκει να προβλέψει τη συμπεριφορά μεμονωμένων κρατών. Η ρεαλιστική θεωρία υποστηρίζει ότι η επιθυμία για μεγαλύτερη ασφάλεια, υλικά οφέλη και status οδηγεί τα κράτη στο να επεκτείνουν την επιρροή τους όταν δεν υπάρχει κανείς να τα εμποδίσει και ότι μακροπρόθεσμα αυτή η συμπεριφορά αποδεικνύεται επιζήμια για τα ίδια. Οι κλασσικοί ρεαλιστές θεωρούν ότι αυτό οφείλεται στην ανθρώπινη φύση, ενώ οι δομικοί ρεαλιστές ότι οφείλεται στις δομικές πιέσεις. Αν, σύμφωνα με τον Jervis, οι πολιτικοί κατανοούσαν αυτά τα πρότυπα της κρατικής συμπεριφοράς πλήρως, ενδεχομένως σε ορισμένες περιπτώσεις να αντιδρούσαν διαφορετικά¹³⁶. Παρακάτω, χρησιμοποιώντας το ρεαλιστικό παράδειγμα θα απαντηθούν ορισμένα καίρια ερωτήματα σχετικά με τον ρόλο και τη θέση των Ηνωμένων Πολιτειών στο διεθνές σύστημα, καθώς και τις αναδιανεμητικές συνέπειες της συμπεριφοράς τους.

¹³⁵ Robert L. Jervis, «The Confrontation between Iraq and the US: Implications for the Theory and Practice of Deterrence », *European Journal of International Relations*, Vol. 9, No 2, σ. 316.

¹³⁶ Ό.π., σ. 317.

3.1 «Pax Americana» ;

Όπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα με τον επιθετικό ρεαλισμό, οι μεγάλες δυνάμεις αναζητούν διαρκώς ευκαιρίες για να αυξήσουν την ισχύ τους εις βάρος των δυνητικών αντιπάλων τους ενώ σκοπός είναι η κυριαρχία πάνω στα άλλα κράτη του συστήματος. Ακόμη και όταν μία μεγάλη δύναμη αποκτά σαφές προβάδισμα έναντι των υπολοίπων κρατών, συνεχίζει να αναζητά ευκαιρίες απόκτησης περαιτέρω ισχύος, διαδικασία που σταματά μόνο όταν αποκτηθεί η ηγεμονία. Ο Mearsheimer υποστηρίζει ότι δύσκολα μία μεγάλη δύναμη θα αφήσει ανεκμετάλλευτη την ευκαιρία να γίνει ο ηγεμόνας του συστήματος επειδή θεωρεί ότι η ισχύς που διαθέτει είναι επαρκής για να επιβιώσει¹³⁷. Αντίθετα, θα συνεχίσει να ενεργεί επιθετικά προκειμένου να αποκτήσει όση περισσότερη ισχύ μπορεί. Αυτό σημαίνει ότι τα κράτη γίνονται δυνάμεις υπέρ του status quo, μόνο όταν κυριαρχήσουν στο σύστημα. Ηγεμονικό κράτος είναι αυτό που έχει τη δύναμη να κυριαρχήσει πάνω στα άλλα κράτη του συστήματος, τα οποία δεν διαθέτουν επαρκή στρατιωτική ισχύ για να συγκρουστούν μαζί του. Δηλαδή ουσιαστικά αφορά στη θέση και στον ρόλο του κυρίαρχου κράτους στο σύστημα κατανομής ισχύος¹³⁸.

Η συμπεριφορά των Ηνωμένων Πολιτειών δεν θα έπρεπε να προκαλεί έκπληξη, αφού είναι συνεπής με συνήθεις νόρμες της διεθνούς πολιτικής και με την εξέλιξη της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής από τον Ψυχρό Πόλεμο μέχρι σήμερα. Ήδη από το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και πολύ πριν η Σοβιετική Ένωση αναδειχθεί ως το αντίπαλο δέος των Ηνωμένων Πολιτειών, οι αμερικανοί ηγέτες είχαν αρχίσει να κατανοούν τον ρόλο που θα διαδραμάτιζε η χώρα στο διεθνές προσκήνιο. Ακόμη και αν η Σοβιετική Ένωση ήταν λιγότερο επιθετική δύναμη, η αστάθεια, τα κενά ισχύος αλλά και ο φόβος των

¹³⁷ Mearsheimer, ό.π. σ. 89.

¹³⁸ Παναγιώτης Ήφαιστος, Ο πόλεμος και τα αίτιά του: Τα πολλά πρόσωπα του ηγεμονισμού και της τρομοκρατίας, Αθήνα: Ποιότητα, 2002, σσ. 101 – 102.

μελλοντικών ανταγωνισμών, θα είχαν εκ των πραγμάτων οδηγήσει τις Ηνωμένες Πολιτείες στο να κάνουν χρήση της τεράστιας δύναμης που είχαν αποκτήσει¹³⁹. Κατά τα πρώτα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου οι Η.Π.Α. αποζητούσαν την συμμαχία με τις χώρες της δυτικής Ευρώπης αφού γνώριζαν ότι η ευρωπαϊκή υποστήριξη ήταν απαραίτητη για να αποτραπούν τα επεκτατικά σχέδια της Σοβιετικής Ένωσης στη Γηραιά Ήπειρο. Όταν η Ευρώπη σταθεροποιήθηκε και η αμερικανική αποτρεπτική δύναμη βασιζόταν πλέον στους διηπειρωτικούς πυραύλους, η ανάγκη για συμμαχίες άρχισε να μειώνεται. Αλλά αυτό δεν σήμαινε αυτόματα απεριόριστη δύναμη για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Τόσο η εξισορρόπηση από τη Σοβιετική Ένωση, όσο και ένας βαθμός συνεργασίας με κράτη στη δυτική Ευρώπη περιόριζαν αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί αμερικανική ηγεμονία. Η ανάγκη της Ουάσινγκτον για αυτόν τον περιορισμένο βαθμό συνεργασίας μειώθηκε έτι περισσότερο με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την επέλαση της κυριαρχίας των Ηνωμένων Πολιτειών στη διεθνή πολιτική. Οι αμερικανοί πρόεδροι της μεταψυχροπολεμικής περιόδου, πριν τον George W. Bush, αν και προσπάθησαν να μεγιστοποιήσουν τη δύναμη των Ηνωμένων Πολιτειών, κινήθηκαν μέσα στα πλαίσια των διεθνών θεσμών και της πολυμερούς δράσης – μία πολυμέρεια που σήμαινε την επιδίωξη της διατήρησης ευρέων συνασπισμών, αλλά που μπορούσε να εγκαταλειφθεί ανά πάσα στιγμή¹⁴⁰. Πλέον η επιδίωξη των συμμαχιών ήταν ζήτημα επιλογής και όχι ζήτημα ανάγκης. Η διεθνής δομή σήμαινε ότι οι Η.Π.Α. μπορούσαν να δράσουν μόνες τους όταν και εάν το επιθυμούσαν.

Αυτό δείχνει ότι η συμπεριφορά των Ηνωμένων Πολιτειών ήδη από το 1989, κινούνταν προς μία κατεύθυνση που επιβεβαίωνε τις υποθέσεις του επιθετικού ρεαλισμού. Παρά το γεγονός ότι η απειλή του κομμουνισμού είχε εξαλειφθεί, προσπάθησαν να αυξήσουν την

¹³⁹ Jervis, *American Foreign Policy in a New Era*, ό.π., σ. 90.

¹⁴⁰ Jervis, ό.π., σ. 91.

ασφάλειά τους, ενισχύοντας της κυριαρχία τους στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο. Οι βάσεις αυτής της πολιτικής τέθηκαν τη διάρκεια της προεδρίας Bush του πρεσβύτερου, με το Defense Planning Guidance, που τόνιζε τη σημασία της διατήρησης της αμερικανικής πρωτοκαθεδρίας αλλά και μονομερούς δράσης. Με την απομάκρυνση του ενός σκέλους της γεωπολιτικής εξίσωσης του Ψυχρού Πολέμου, η σχετική ισχύς των Ηνωμένων Πολιτειών άγγιξε πρωτοφανή επίπεδα.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 μέχρι και την 11^η Σεπτεμβρίου η υψηλή στρατηγική των Ηνωμένων Πολιτειών στόχευε στην διατήρηση της πρωτοκαθεδρίας τους, ενώ το φάσμα των αμερικανικών συμφερόντων διευρυνόταν τόσο γεωγραφικά όσο και ιδεολογικά¹⁴¹. Οι στρατιωτικές δυνατότητες των Η.Π.Α διατηρήθηκαν σε τέτοια επίπεδα ώστε καμία άλλη δύναμη, ή συνδυασμός δυνάμεων, να μην μπορεί τις ανταγωνιστεί. Γεωγραφικά, οι επιδιώξεις των αμερικανικών συμφερόντων άρχισαν να γίνονται εμφανείς με τον πόλεμο του Περσικού Κόλπου, γεγονός που καθιέρωσε τις Ηνωμένες Πολιτείες ως τη δεσπόζουσα δύναμη στην περιοχή, τη διεύρυνση του ΝΑΤΟ και τη στρατιωτική επέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών στα Βαλκάνια. Ιδεολογικά, η αμερικανική υπεροχή εκφράστηκε με την πολιτική της εξάπλωσης της δημοκρατίας, την οικοδόμηση κρατών και την επέμβαση στο εσωτερικό χωρών που συμπεριφέρονταν στους πολίτες τους με τρόπο που προσέβαλε τα αμερικανικά ιδανικά¹⁴². Οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου ενίσχυσαν ίσως και επισπεύσανε την ηγεμονική παρόρμηση που οδηγούσε την υψηλή στρατηγική των Ηνωμένων Πολιτειών. Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας προσέφερε την ευκαιρία στην Ουάσινγκτον να νομιμοποιήσει τις πολιτικές που είχαν ήδη δρομολογηθεί. Η Εθνική Στρατηγική Ασφάλειας του 2002 τόνιζε ότι οι

¹⁴¹ Christopher Layne, «The War on Terrorism and the Balance of Power: The Paradoxes of American Hegemony», στο: *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, επιμ. T.V. Paul, James J. Wirtz, Michel Fortmann, Stanford: Stanford University Press, 2004, σ. 111.

¹⁴² Ό.π.

Ηνωμένες Πολιτείες θα εμπόδιζαν την ανάδυση οποιασδήποτε αντίπαλης δύναμης που θα μπορούσε να ξεπεράσει ή και να ισοφαρίσει την αμερικανική στρατιωτική δύναμη.

Σήμερα τα σχέδια του προέδρου Bush περιλαμβάνουν την ανάπτυξη ενός εκ των μεγαλύτερων προγραμμάτων στρατιωτικών εξοπλισμών στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών. Εάν αυτά τα σχέδια υλοποιηθούν, οι Η.Π.Α. θα δαπανήσουν για την αντιβαλλιστική άμυνα, ποσό τριπλάσιο από οποιαδήποτε περίοδο κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου¹⁴³. Τα επόμενα έξι χρόνια η Ουάσινγκτον αναμένεται να δαπανήσει περί τα 60 δις δολάρια σε αντιβαλλιστικά συστήματα, παρότι ο κίνδυνος κατά του οποίου αυτά θα αναπτυχθούν έχει σχεδόν εκλείψει. Ο αριθμός των πυραύλων μεγάλου βεληνεκούς που βρίσκονταν στη Ρωσία και την Κίνα έχει μειωθεί κατά 71 τοις εκατό από το 1987. Επιπλέον ο αριθμός των πυραύλων μεσαίου βεληνεκούς που στοχεύουν συμμάχους των Η.Π.Α. σε Ευρώπη και Ασία έχει μειωθεί κατά 80 τοις εκατό¹⁴⁴. Η σφαίρα των αμερικανικών συμφερόντων συνεχίζει να επεκτείνεται με μία δεύτερη διεύρυνση του ΝΑΤΟ και με τα σχέδια μόνιμης στρατιωτικής παρουσίας στην Κεντρική Ασία. Η εισβολή στο Ιράκ το 2003 έδειξε με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο την πρόθεση των Ηνωμένων Πολιτειών να επεκτείνουν την ηγεμονική τους επιρροή καθώς και την προθυμία τους να χρησιμοποιήσουν προληπτικά τη στρατιωτική τους ισχύ εάν χρειαστεί.

Ο Jervis υποστηρίζει ότι και ακόμη και αν οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου δεν είχαν συμβεί, υπάρχουν δομικοί παράγοντες που θα οδηγούσαν τις Ηνωμένες Πολιτείες να επιβάλλουν τη δύναμή τους. Συγκεκριμένα, διακρίνει τέσσερις δομικές εξηγήσεις: Πρώτον, ο πιο αποτελεσματικός, αν όχι ο μοναδικός, τρόπος ελέγχου της ισχύος ενός κράτους είναι η εξισορρόπηση. Όσα κράτη δεν

¹⁴³ Joseph Cirincione, «The Incredible Shrinking Missile Threat», Foreign Policy, May/June 2008, Vol. 166, σ. 68.

¹⁴⁴ Ό.π.

έρχονται αντιμέτωπα με εξωτερικούς περιορισμούς, στην πραγματικότητα δεν αισθάνονται κανέναν περιορισμό¹⁴⁵. Τα πολύ ισχυρά κράτη δύσκολα επιδεικνύουν μετριοπάθεια στην εξωτερική τους συμπεριφορά όταν δεν υπάρχουν άλλα κράτη ικανά να τα συγκρατήσουν. Το Δόγμα Bush έκανε την εμφάνισή του γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο: καμία δύναμη και καμία συμμαχία σήμερα δεν είναι σε θέση να εξισορροπήσει και να εναντιωθεί σοβαρά στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτό συμβαίνει κυρίως επειδή κανένα κράτος δεν διαθέτει τη στρατιωτική ισχύ για να το κάνει αλλά και επειδή, στα πλαίσια της Κοινότητας Ασφάλειας για την οποία έγινε λόγος στο πρώτο κεφάλαιο, πολλά κράτη πιστεύουν ότι η εναλλακτική λύση στην αμερικανική κυριαρχία ενδέχεται να είναι πολύ χειρότερη. Αυτό συνιστά περισσότερο έναν υπολογισμού κόστους - οφέλους γύρω από την πιθανή σύγκρουση ή αντιπαράθεση με τις Ηνωμένες Πολιτείες παρά αποδοχή της «ήπιας» ηγεμονίας της. Τα κράτη δεν δέχονται την κυριαρχία των Η.Π.Α. εξαιτίας της μαλακής ισχύος τους, αλλά επειδή θεωρούν ότι η υπάρχουσα κατανομή ισχύος δεν τους επιτρέπει να πράξουν διαφορετικά. Η έλλειψη φόβου για εκδήλωση πολέμου μεταξύ των κρατών που απαρτίζουν την Κοινότητα Ασφάλειας αλλά και γενικότερα σημαίνει ότι οι Η.Π.Α. δεν περιορίζονται από την πιθανότητα χρήσης βίας εναντίον τους και έτσι μπορούν να επικεντρωθούν στην επιδίωξη άλλων ευρύτερων στόχων.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι η μη ύπαρξη μίας εξισορροπητικής συμμαχίας κατά των Ηνωμένων Πολιτειών δεν συνιστά παραβίαση των υποθέσεων της ρεαλιστικής θεωρίας. Συχνά, όπως επισημαίνει ο Mearsheimer, οι εξισορροπητικοί μηχανισμοί είναι δύσκολο να συγκροτηθούν εγκαίρως και αποτελεσματικά¹⁴⁶. Τα απειλούμενα κράτη προτιμούν να μεταφέρουν τα βάρη το ένα στο άλλο παρά να σχηματίσουν μία συμμαχία απέναντι στον ισχυρό και

¹⁴⁵ Jervis, ό.π., σ. 93.

¹⁴⁶ Mearsheimer, ό.π., σ. 429.

επικίνδυνο αντίπαλο. Το ερώτημα του εάν (και με ποιόν τρόπο) τα κράτη ακολουθούν τη στρατηγική της σύμπλευσης (bandwagoning) ή εξισορροπούν το ισχυρό κράτος σήμερα παραμένει κεντρικό, ωστόσο όχι με την κλασσική έννοια της ισορροπίας ισχύος. Και αυτό επειδή τα κράτη της Κοινότητας Ασφάλειας μπορεί να μην ανησυχούν για ενδεχόμενη εισβολή από τις Ηνωμένες Πολιτείες ωστόσο έχουν άλλους λόγους να φοβούνται. Επομένως μπορεί να επιθυμούν να εναντιωθούν στις Η.Π.Α. αλλά η χρήση ή η απειλή στρατιωτικής ισχύος δεν αποτελεί ένα από τα «εργαλεία» που σκέφτονται να χρησιμοποιήσουν. Ως εκ τούτου ψάχνουν τρόπους για να περιορίσουν τη δύναμη των Ηνωμένων Πολιτειών χωρίς να τις αποξενώσουν, αλλά και μεθόδους εξαναγκασμού ή «παγίδευσης» τους, ώστε να κρατήσουν την συμπεριφορά τους μέσα σε επιτρεπτά όρια¹⁴⁷.

Η δεύτερη δομική εξήγηση για τη συμπεριφορά των Ηνωμένων Πολιτειών αφορά στη ρεαλιστική υπόθεση ότι τα συμφέροντα ενός κράτους διευρύνονται όσο διευρύνεται η ισχύς του. Με την αύξηση της ισχύος έρχεται και η αύξηση της ασφάλειας και έτσι το κράτος μπορεί πλέον να επιδιώκει και στόχους πέρα από τα ζωτικά του συμφέροντα. Η επιθυμία της εξάπλωσης της δημοκρατίας και του φιλελευθερισμού στα ανελεύθερα καθεστώτα και σε ολόκληρο τον κόσμο πάντα συνιστούσε μία από τις επιδιώξεις των Ηνωμένων Πολιτειών, ωστόσο τώρα η έλλειψη ενός ανταγωνιστή στο διεθνές σύστημα την καθιστά περισσότερο πραγματοποιήσιμη. Έτσι, η αντίληψη της κυβέρνησης Bush ότι αυτή είναι μία εποχή μεγάλων ευκαιριών στη Μέση Ανατολή συνιστά προϊόν όχι μόνο των ειδικών συνθηκών στην περιοχή αλλά και της τεράστιας δύναμης που διαθέτουν οι Ηνωμένες Πολιτείες¹⁴⁸. Η γρήγορη στρατιωτική νίκη στο Αφγανιστάν συνέβαλε στην περαιτέρω επέκταση της σφαίρας των αμερικανικών συμφερόντων. Η εισβολή στο Ιράκ δεν έγινε μόνο για τον έλεγχο ενός μεγάλου μεριδίου πετρελαίου της Μέσης

¹⁴⁷ Jervis, ό.π., σ. 31.

¹⁴⁸ Ό.π., σ. 94.

Ανατολής αλλά και για να παγιώσουν την θέση τους στη χώρα και κατ' επέκταση στην περιοχή. Η «δίψα» για πετρέλαιο και τα ακριβά συμβόλαια με πετρελαϊκούς κολοσσούς είναι λιγότερο σημαντικά για τις Ηνωμένες Πολιτείες από τη θέση που θα έχουν στην παγκόσμια κατάταξη της ενεργειακής ασφάλειας¹⁴⁹. Επειδή οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν και τη στρατιωτική ικανότητα αλλά και τη θέληση να διατηρήσουν την ασφάλεια του εμπορίου του πετρελαίου, οι υπόλοιπες χώρες δεν αναπτύσσουν δικές τους ανεξάρτητες στρατιωτικές δυνάμεις για αυτόν τον λόγο.

Ο τρίτος δομικός παράγοντας για τη συμπεριφορά των Ηνωμένων Πολιτειών είναι ότι η αύξηση της σχετικής ισχύος φέρνει μαζί της και νέους φόβους. Το κυρίαρχο κράτος κατέχει ένα τεράστιο μερίδιο στην παγκόσμια τάξη, κατανομή ισχύος και συμφερόντων. Τα κράτη συνήθως ενδιαφέρονται για όσα διαδραματίζονται στη «γειτονιά» τους. Αντίθετα, το κυρίαρχο ή ηγεμονικό κράτος ενδιαφέρεται για όσα συμβαίνουν σε ολόκληρο τον κόσμο. Όπως λέει ο Jervis, «ο κόσμος είναι η γειτονιά του ηγεμόνα». Οι πόλεμοι στο Αφγανιστάν και το Ιράκ οδήγησαν στην εγκατάσταση αμερικανικών βάσεων και σε δεσμεύσεις ασφαλείας στην Κεντρική Ασία, μία περιοχή που προηγουμένως βρισκόταν εκτός της άμεσης σφαίρας των συμφερόντων των Ηνωμένων Πολιτειών. Εάν οι πολιτικές συνέπειες από τον πόλεμο στο Ιράκ δεν οδηγήσουν σε αναδίπλωση της πολιτικής τους στην περιοχή, οι Η.Π.Α. είναι πιθανό να εμπλακούν και σε άλλες συγκρούσεις για την καταπολέμηση τρομοκρατικών οργανώσεων ή ανταρτών, που θα κάνουν την εμφάνισή τους εκεί, κυρίως λόγω της αμερικανικής στρατιωτικής παρουσίας¹⁵⁰. Αυτό οδηγεί στη τέταρτη και τελευταία δομική εξήγηση, που συνίσταται στο ότι τα κράτη όσο ασφαλή και να είναι, σπάνια αισθάνονται αρκετά ασφαλή. Αυτό σημαίνει ότι όταν ένα κράτος είναι πολύ ισχυρό, ψάχνει να βρει τρόπους ώστε να προλάβει

¹⁴⁹ Mead, *Power, Terror, Peace and War: America's Grand Strategy in a World at Risk*, ό.π., σ. 43.

¹⁵⁰ Jervis, ό.π., σ. 95.

ενδεχόμενη επιδείνωση της θέσης του, κάτι που θα επέτρεπε σε δυνητικούς αντιπάλους να το βλάψουν στο μέλλον¹⁵¹. Το Δόγμα Bush και η υιοθέτηση της στρατηγικής των προληπτικών επιθέσεων «γεννήθηκε» ως αποτέλεσμα της ανησυχίας για το μελλοντικό status quo.

Όλα αυτά δείχνουν ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες υπό το Δόγμα Bush είναι μία αναθεωρητική δύναμη – ο συνδυασμός της ισχύος, του φόβου και των ευκαιριών που προσφέρει η υπάρχουσα κατανομή ισχύος οδηγούν τις Η.Π.Α. στο να αναζητούν τρόπους να μεταμορφώσουν τη διεθνή πολιτική αλλά και το εσωτερικό πολλών κρατών. Για την αμερικανική κυβέρνηση οι υπάρχουσες συνθήκες (τρομοκρατία, ΟΜΚ) συνιστούν πολύ μεγάλο κίνδυνο ώστε να γίνουν ανεκτές. Χωρίς την άμεση και αποφασιστική αμερικανική δράση το διεθνές περιβάλλον θα γίνεται ολοένα πιο επικίνδυνο για τις Ηνωμένες Πολιτείες και τις αξίες τους. Η αρχική αντίδραση του αμερικανού προέδρου μετά την 11^η Σεπτεμβρίου ήταν διακηρύξει ότι η πραγματική αιτία των τρομοκρατικών επιθέσεων ήταν η ισλαμική οργή κατά της ελεύθερης κοινωνίας των Ηνωμένων Πολιτειών¹⁵². Το Δόγμα Bush ήρθε για να ενισχύσει την ασφάλεια των Η.Π.Α. και να δημιουργήσει έναν καλύτερο κόσμο. Ωστόσο, τα αποτελέσματα της στρατηγικής που ακολουθείται είναι αμφίβολα. Στην προσπάθειά τους να αυξήσουν την ασφάλειά τους, οι Ηνωμένες Πολιτείες δρουν με τρόπο που ενδέχεται να πολλαπλασιάσει τις συγκρούσεις με άλλους - είτε αυτό σημαίνει την ανάδυση νέων τρομοκρατικών ομάδων και την ενίσχυση, παρά την αποδυνάμωση της τρομοκρατίας, είτε τη μελλοντική δημιουργία αντισυσπειρώσεων από χώρες όπως η Ρωσία ή η Κίνα.

¹⁵¹ Ό.π.

¹⁵² David C. Hendrickson, Robert W. Tucker, «The Freedom Crusade», The National Interest, <http://www.nationalinterest.org>

3.2 Κρατική κυριαρχία –

Υποβάθμιση της σημασίας των κρατών;

Το Δόγμα Bush πιθανώς θα μείνει στην ιστορία ως το δόγμα εξαπόλυσης προληπτικών επιθέσεων κατά κυρίαρχων κρατών στα πλαίσια του πολέμου ενάντια στη τρομοκρατία. «Από εδώ και στο εξής», διακήρυξε λίγες ημέρες μετά την 11^η Σεπτεμβρίου ο αμερικανός πρόεδρος στο Κογκρέσο, «όποιο έθνος εξακολουθεί να προσφέρει άσυλο ή να υποστηρίζει τη τρομοκρατία θα θεωρείται από τις Ηνωμένες Πολιτείες ως εχθρικό καθεστώς». Το Δόγμα Bush με δραστικό τρόπο ουσιαστικά ακυρώνει την κυριαρχία εκείνων των κρατών που προσφέρουν, ή θεωρείται ότι προσφέρουν, καταφύγιο σε τρομοκρατικές οργανώσεις. Η κρατική κυριαρχία συνιστά το βασικό χαρακτηριστικό του διεθνούς συστήματος από την εποχή που υπεγράφη η Συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648, με την οποία τερματίστηκε ο Τριακονταετής Πόλεμος και ως οι κύριοι δρώντες της διεθνούς πολιτικής αναδείχθηκαν τα κράτη. Τριακόσια χρόνια αργότερα, αυτό το μοντέλο διεθνούς τάξης επαναδιαβεβαιώθηκε όταν ο καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών διακήρυσσε την αποχή από οποιαδήποτε ενέργεια «που εκδηλώνεται κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους» και «τη μή επέμβαση σε ζητήματα που αφορούν στην εσωτερική δικαιοδοσία των κρατών». Οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, ωστόσο, κατέδειξαν με τον πιο δραματικό τρόπο ότι ο σεβασμός της κρατικής κυριαρχίας δεν ήταν δυνατός όταν δεν εκπληρώνονταν οι βασικές ανάγκες της αμερικανικής εθνικής ασφάλειας¹⁵³.

Προηγούμενη διασυνοριακή ανάληψη στρατιωτικής δράσης κατά της διεθνούς τρομοκρατίας από τις Ηνωμένες Πολιτείες αλλά και άλλες χώρες όπως το Ισραήλ, γινόταν ανεκτή από τα Ηνωμένα Έθνη και τη διεθνή κοινότητα επειδή ήταν περιορισμένης έκτασης και σημασίας αλλά

¹⁵³ Allison, *Nuclear Terrorism: The Ultimate Preventable Catastrophe*, ό.π., σ. 127.

και επειδή συνήθως ερχόταν ως αντίδραση και όχι ως πρόληψη κατά της απειλής¹⁵⁴. Αυτού του είδους η δράση συχνά κινούταν μέσα στα έσχατα όρια του διεθνούς δικαίου, όμως δεν το παραβίαζε. Η προληπτική επίθεση του Δόγματος Bush εισέρχεται σε «επικίνδυνο έδαφος», διακηρύσσοντας το δικαίωμα των Ηνωμένων Πολιτειών να καταστρατηγούν την κρατική κυριαρχία κατά βούληση, βασισμένες σε αόριστες απειλές.

Η στάση των Ηνωμένων Πολιτειών δικαιολογείται στη βάση του διεθνικού χαρακτήρα των τρομοκρατών και της ικανότητάς τους να προκαλέσουν ανυπολόγιστες καταστροφές χρησιμοποιώντας όπλα μαζικής καταστροφής. Με την πρώτη ματιά η διεθνική τρομοκρατία και η 11^η Σεπτεμβρίου που υπήρξε η πιο καταστροφική έκφρασή της, φαίνεται σαν να επιβεβαιώνει αυτό που κάποιοι αναλυτές παρουσιάζουν ως τη σταδιακή μείωση της σημασίας των κρατών¹⁵⁵. Φορέας των επιθέσεων δεν ήταν κάποιο κράτος αλλά ιδιώτες, των οποίων η δράση υπογράμμισε την αδυναμία των κρατών να παρέχουν προστασία στους πολίτες τους. Επιπλέον οι τρομοκράτες ήταν διεθνικοί δρώντες, δηλαδή δεν ενέργησαν εκ μέρους κάποιου κράτους αλλά παρακινήθηκαν από θρησκευτικές και ιδεολογικές πεποιθήσεις. Μπορεί οι περισσότεροι αεροπειρατές της 11^{ης} Σεπτεμβρίου να ήταν από τη Σαουδική Αραβία, ωστόσο τα μέλη της al Qaeda υπολογίζεται ότι προέρχονται από τουλάχιστον 20 χώρες. Επιπλέον οι τρομοκρατικές επιθέσεις στη Νέα Υόρκη και την Ουάσινγκτον καταδεικνύουν τη σημασία της παγκοσμιοποίησης. Οι αεροπειρατές ταξίδεψαν σε ολόκληρο τον κόσμο και εξαρτιόνταν από την απρόσκοπτη διακίνηση πληροφοριών και χρημάτων¹⁵⁶. Τα κίνητρά τους δεν βασίζονταν σε κρατικές επιδιώξεις αλλά στο όραμα της επικράτησης της umma, της ισλαμικής κοινότητας.

¹⁵⁴ Richard Falk, «The New Bush Doctrine», The Nation, July 15, 2002, <http://www.thenation.com>

¹⁵⁵ Jervis, ό.π., σ. 41.

¹⁵⁶ Ό.π.

Τα παραπάνω επιχειρήματα ωστόσο δεν είναι αρκετά για να υποστηριχθεί η υποβάθμιση του ρόλου και της σημασίας των κρατών στο σύγχρονο διεθνές σύστημα. Αντιθέτως, η πορεία προς την 11^η Σεπτεμβρίου και όσα ακολούθησαν αποδεικνύουν το αντίθετο. Πρώτον, η al Qaeda απέκτησε τη δύναμη που της επέτρεψε να προβεί σε αυτές τις επιθέσεις εν μέρει επειδή κατάφερε να σφετεριστεί την αφγανική κυβέρνηση. Δεύτερον, οι Ηνωμένες Πολιτείες με τη σειρά τους κατέστησαν σαφές ότι υπεύθυνα για οποιαδήποτε τρομοκρατική ενέργεια είναι τα κράτη που υποθάλπουν τη τρομοκρατία. Τρίτον, μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου οι αμερικανοί πολίτες δεν στράφηκαν για προστασία στην εκκλησία, στις πολυεθνικές επιχειρήσεις ή στα Ηνωμένα Έθνη, αλλά στην αμερικανική κυβέρνηση¹⁵⁷. Τέλος, σε διεθνές επίπεδο, στη μάχη κατά της τρομοκρατίας δεν εμπλέκονται ιδιώτες αλλά κράτη, τα οποία σχημάτισαν μία προσωρινή συμμαχία υπό τις Ηνωμένες Πολιτείες, χρησιμοποιώντας τα παραδοσιακά εργαλεία της στρατιωτικής ισχύος, της διπλωματίας και της οικονομίας. Επομένως διαπιστώνουμε ότι παρά τον διεθνικό χαρακτήρα της τρομοκρατίας και τον ρόλο που έπαιξε η παγκοσμιοποίηση στη διεξαγωγή των τρομοκρατικών επιθέσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, στην πραγματικότητα τα κράτη είναι εκείνα κατά των οποίων στρέφεται οποιαδήποτε ενέργεια και από τα οποία πηγάζει οποιαδήποτε αντίδραση.

3.3 Ο ρόλος των διεθνών θεσμών

Η εφαρμογή του Δόγματος Bush έφερε και πάλι στο προσκήνιο τις συζητήσεις σχετικά με τον ρόλο και την ισχύ των διεθνών θεσμών σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα. Το ζήτημα αφορά στο κατά πόσο οι διεθνείς θεσμοί αναπτύσσουν μία ανεξάρτητη ύπαρξη από τα κράτη ή απλά αποτελούν μία «αντανάκλαση» των συμφερόντων των ισχυρότερων

¹⁵⁷ Ό.π., σ. 92.

κρατών του συστήματος¹⁵⁸. Τα πρώτα μεταψυχροπολεμικά χρόνια υπήρξε μία «χρυσή» εποχή για τους θιασώτες της νεοφιλελεύθερης θεσμικής ανάλυσης (neoliberal institutionalism) και αυτό γιατί οι διεθνείς πολιτικοί και στρατιωτικοί οργανισμοί της Δύσης συνέχιζαν να υπάρχουν παρά τη δραματική αλλαγή στο διεθνές σύστημα. Πράγματι το NATO δεν διαλύθηκε, ενώ αντίθετα επεκτάθηκε προς ανατολάς. Ωστόσο, οι ρεαλιστές επεσήμαιναν ότι ήταν αδύνατον να εξετασθούν οι θεωρητικές προεκτάσεις της μεταψυχροπολεμικής πραγματικότητας αναφορικά με τους διεθνείς θεσμούς, αν δεν έκανε την εμφάνισή της μία πραγματική σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των διεθνών οργανισμού και του κυρίαρχου κράτους του συστήματος. Για τους ρεαλιστές η διεθνής αναρχία ενισχύει τον ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών και μειώνει την επιθυμία των κρατών για συνεργασία ακόμη και όταν έχουν κοινά συμφέροντα¹⁵⁹. Επιπλέον υποστηρίζουν ότι οι διεθνείς θεσμοί δεν μπορούν να αμβλύνουν τις συνέπειες του άναρχου διεθνούς συστήματος¹⁶⁰ και επηρεάζουν σε μικρό βαθμό τις σχέσεις ή τη συνεργασία μεταξύ των κρατών. Και αυτό γιατί τα κράτη δεν ενδιαφέρονται για τα απόλυτα αλλά για τα σχετικά κέρδη που θα φέρει η συνεργασία μέσω των διεθνών οργανισμών. Οι ρεαλιστές αναγνωρίζουν ότι τα κράτη μερικές φορές λειτουργούν μέσω των διεθνών οργανισμών. Ωστόσο, πιστεύουν ότι αυτό συνιστά αποτέλεσμα υπολογισμών συμφέροντος που βασίζονται κυρίως στην εκάστοτε κατανομή ισχύος¹⁶¹. Τα αίτια του πολέμου και της ειρήνης εντοπίζονται στην ισορροπία ισχύος, ενώ οι διεθνείς θεσμοί αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό την κατανομή ισχύος στο σύστημα. Επομένως οι διεθνείς θεσμοί είναι η εξαρτημένη μεταβλητή της ισχύος.

¹⁵⁸ Galia Press – Barnathan, «The War Against Iraq and the International Order: From Bull to Bush», *International Studies Review*, 2004, σ. 205.

¹⁵⁹ Joseph M. Griego, «Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the newest Liberal Institutionalism», *International Organization*, Summer 1998, Vol.42, No. 3, σ. 485.

¹⁶⁰ Ό.π.

¹⁶¹ John J. Mearsheimer, «The False Promise of International Institutions», *International Security*, Winter 1994/95, Vol. 19, No. 3, σ. 13.

Οι ελπίδες για ανάκαμψη των διεθνών θεσμών κατά τη δεκαετία του 1990 διαψεύστηκαν αμέσως μετά την διακήρυξη του Δόγματος Bush. Ο πόλεμος στο Ιράκ υπήρξε ακόμη μία επιβεβαίωση των υποθέσεων της ρεαλιστικής θεωρίας. Αν και οι Ηνωμένες Πολιτείες αρχικά προσπάθησαν να δράσουν μέσω των Ηνωμένων Εθνών, όταν το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν μπόρεσε να έρθει σε συμφωνία, η Ουάσινγκτον παρέκαμψε τον οργανισμό και προχώρησε στην εισβολή στο Ιράκ. Όταν τα συμφέροντα του ηγεμονικού κράτους έρχονται σε σύγκρουση με τις αποφάσεις των διεθνών οργανισμών, οι τελευταίοι δεν έχουν καμία ισχύ. Τα Ηνωμένα Έθνη δεν μπόρεσαν να αποτρέψουν τον πόλεμο αλλά ούτε και να επηρεάσουν τις διεθνείς εξελίξεις σε σημαντικό βαθμό. Όταν ο ηγεμόνας του συστήματος ζητά την υποστήριξη ή την αρωγή διεθνών οργανισμών συνήθως το κάνει για να νομιμοποιήσει τις αποφάσεις που ήδη έχει λάβει. Συνεπώς οι θεωρίες που υπερτονίζουν τον ρόλο και τη σημασία των διεθνών οργανισμών στο διεθνές σύστημα έχουν μικρή ερμηνευτική αξία. Τα κράτη περιορίζονται στη δράση τους μόνο από τη διεθνή κατανομή ισχύος και σπάνια από την ύπαρξη των διεθνών θεσμών και του διεθνούς δικαίου.

4. Η τρομοκρατία, ο πόλεμος στο Ιράκ και η στρατηγική της αποτροπής

Οι ιστορικοί και οι αναλυτές της διεθνούς πολιτικής μάλλον θα συμφωνήσουν ότι δεν υπάρχει τίποτε πιο σημαντικό στην προεδρία του Bush του νεότερου από την απόφασή του να χαρακτηρίσει τη μάχη που ξεκίνησε την 11^η Σεπτεμβρίου ως πράξη πολέμου και όχι ως εγκληματική ενέργεια. Και κατά την πορεία αυτού του πολέμου τίποτα δεν ήταν πιο σημαντικό από την ανάδειξη της εισβολής στο Ιράκ σε κεντρικό άξονα της εθνικής στρατηγικής των Ηνωμένων Πολιτειών¹⁶². Μέσα σε διάστημα ενάμισι περίπου χρόνου, οι Η.Π.Α. έκαναν χρήση εκτεταμένης στρατιωτικής ισχύος με σκοπό την απομάκρυνση των «εχθρικών» κυβερνήσεων στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ. Εάν όμως οι Ηνωμένες Πολιτείες, βρίσκονται σε πόλεμο με τη τρομοκρατία τότε τίθεται το εξής ερώτημα: ποιοι είναι οι αντικειμενικοί του στόχοι; Είναι η απομάκρυνση του αντιπάλου από μία αμφισβητούμενη περιοχή ή ένας τρόπος για να τον εξαναγκάσουν να συμπεριφερθεί σύμφωνα με τη θέλησή τους; Ή μήπως η αντικατάσταση μίας κυβέρνησης, της οποίας η ύπαρξη και μόνο αποτελούσε θανάσιμη απειλή; Στην προκειμένη περίπτωση δεν είναι τίποτα από όλα αυτά, ενώ ξεκάθαρη και ρεαλιστική απάντηση στο ερώτημα δεν έχει δοθεί¹⁶³. Οι τότε υπουργοί Εξωτερικών και Άμυνας, Colin Powell και Donald Rumsfeld, διακήρυσσαν ότι ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας θα έχει κερδηθεί όταν οι Αμερικανοί θα αισθάνονται και πάλι ασφαλείς. Στόχος μάλλον αόριστος και ψυχολογικός, που θα ταίριαζε περισσότερο σε έναν μεταφορικό παρά σε έναν πραγματικό πόλεμο.

«Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» είναι ένας όρος που έχει απήχηση τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό των Η.Π.Α., ωστόσο είναι παραπλανητικός. Αυτό δεν σημαίνει ότι το πρόβλημα δεν

¹⁶² Mead, ό.π., σ. 110.

¹⁶³ Jervis, ό.π., σ. 47.

υφίσταται ή ότι δεν χρήζει αντιμετώπισης. Από τη φύση της η τρομοκρατία, χρησιμοποιώντας πολιτικά και ψυχολογικά μέσα αποσκοπεί στην εκμετάλλευση των φόβων των πολιτών και στην πρόκληση πολιτικών αποτελεσμάτων δυσανάλογων με τη στρατιωτική δύναμη που χρησιμοποιεί¹⁶⁴. Ως εκ τούτου, η μείωση του φόβου και η ασφάλεια των πολιτών ευλόγως συνιστά κεντρικό στόχο της αμερικανικής κυβέρνησης. Η εξαπόλυση πολέμων, παρ' όλα αυτά, όχι.

Ο όρος «πόλεμος» συνεπάγεται τη χρήση στρατιωτικής ισχύος – η διπλωματία και οι μυστικές υπηρεσίες λειτουργούν μόνο συμπληρωματικά σε αυτήν. Όμως πόσο αποτελεσματική μπορεί να είναι η εξαπόλυση πολέμων κατά τρομοκρατών; Κατά τον Carl Von Clausewitz, στον συμβατικό πόλεμο συγκρούονται ομοειδή αντικείμενα. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι αντίπαλοι είναι ισοδύναμοι αλλά ποιοτικά συγκρίσιμοι¹⁶⁵. Οι ασύμμετρες απειλές, όπως η διεθνής τρομοκρατία, διαφέρουν από τη φύση τους, επομένως ο πόλεμος δεν συνιστά χρήσιμο εργαλείο αντιμετώπισής τους. Σε αυτή την περίπτωση, η διπλωματία, το διεθνές σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, η συνεργασία μεταξύ των κυβερνήσεων και πάνω απ' όλα οι σωστή λειτουργία των μυστικών υπηρεσιών, φέρνουν καλύτερα αποτελέσματα. Με έγκυρες υπηρεσίες πληροφοριών οι τρομοκρατικές ενέργειες είναι δυνατόν να αποφευχθούν – χωρίς αυτές όμως, όχι¹⁶⁶. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου δεν πραγματοποιήθηκαν επειδή οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν είχαν εξαπολύσει προληπτικούς πολέμους κατά «εχθρικών» καθεστώτων κατά το παρελθόν, αλλά επειδή δεν λειτούργησαν οι μυστικές υπηρεσίες και δεν εκτιμήθηκαν ορθά οι πληροφορίες που ήδη υπήρχαν. Η χρήση βίας ή η απειλή χρήσης βίας μπορεί να είναι απαραίτητες ώστε να συγκεντρωθούν οι πληροφορίες, αλλά η συνεργασία μεταξύ των μυστικών υπηρεσιών ανά τον κόσμο είναι

¹⁶⁴ Ό.π.

¹⁶⁵ Βλ. Carl Von Clausewitz, *Περί Πολέμου*, μετφ. επ., Νατάσα Ξεπουλιά, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βανιάς, 1999 (Πέμπτη έκδοση).

¹⁶⁶ Jervis, ό.π.

ζωτικής σημασίας. Εάν αυτά παραμεριστούν χάριν της στρατιωτικής ισχύος, τότε η πολιτική αντιμετώπισης της τρομοκρατίας θα είναι ελλιπής. Ο χαρακτηρισμός της ανάληψης στρατιωτικής δράσης ως πολέμου, θέτει την αντιμετώπιση του προβλήματος σε λάθος βάσεις¹⁶⁷. Με αυτά τα δεδομένα, το ερώτημα του εάν τα κλασσικά στρατηγικά εργαλεία της αποτροπής και της ανάσχεσης σε έναν κόσμο που η κύρια απειλή κατά των Ηνωμένων Πολιτειών προέρχεται από τη διεθνή τρομοκρατία και όχι από άλλα κράτη, έχει μικρή αξία. Πράγματι, όπως διακηρύσσει και η κυβέρνηση Bush, η αποτροπή δεν μπορεί να λειτουργήσει κατά φανατικών τρομοκρατών που είναι έτοιμοι να θυσιάσουν τη ζωή τους προκειμένου να επιφέρουν καταστροφικά πλήγματα στον αντίπαλο. Σκοπός των κρατών είναι η επιβίωση, αλλά όχι και των τρομοκρατών¹⁶⁸.

Η αποτροπή είναι μία δυναμική, διαδραστική διαδικασία μεταξύ δύο τουλάχιστον οντοτήτων¹⁶⁹. Οι πολιτικές της αποτροπής προϋποθέτουν ότι εάν ο αντίπαλος αλλάξει τη συμπεριφορά του κατά τρόπο επιζήμιο για τα συμφέροντά σου, τότε τον απειλείς με τιμωρία. Η επαπειλούμενη τιμωρία, μπορεί να πάρει διάφορες μορφές – από τη χρήση στρατιωτικής βίας μέχρι οικονομικές κυρώσεις και διπλωματική απομόνωση. Ωστόσο, δεν χρειάζεται να τιμωρήσεις τον αντίπαλο για να έχει επιτύχει η αποτροπή. Στην πραγματικότητα, εάν προβείς σε αντίποινα σημαίνει ότι η στρατηγική της αποτροπής δεν λειτούργησε όπως έπρεπε. Αντίθετα μία επιτυχημένη στρατηγική αποτροπής συνίσταται στον επηρεασμό της εικόνας και των προσδοκιών του αντιπάλου για την επαπειλούμενη τιμωρία. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο, η αποτροπή εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το να μεταδώσεις στον αντίπαλο τις

¹⁶⁷ Jervis, ό.π.

¹⁶⁸ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*, New York: Oxford University Press, 2005, σ. 387.

¹⁶⁹ David P. Auerswald, «Deterring Nonstate WMD Attacks», στο: *Terrorist Attacks and Nuclear Proliferation: Strategies for Overlapping Dangers*, ed. Demetrios James Caraley, Loren Morales Kando, New York: The Academy of Political Science, 2007, σ. 78.

προθέσεις σου με σωστό τρόπο και εκείνος να τις ερμηνεύσει κατάλληλα. Επομένως, δεδομένης της αδυναμίας ενός κράτους να διατυπώσει αξιόπιστες απειλές κατά των τρομοκρατών, είναι εύλογο η αποτροπή να παρουσιάζει δυσκολίες.

Η διευρυμένη λίστα των εχθρών των Ηνωμένων Πολιτειών και οι φιλόδοξοι στόχοι του Δόγματος Bush δεν έρχονται χωρίς αντίτιμο. Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας, δείχνει να είναι ένας πόλεμος που δεν μπορεί να κερδηθεί και που μάλλον θα προκαλέσει περισσότερα προβλήματα από όσα θα λύσει¹⁷⁰. Ακόμη και η καλύτερα σχεδιασμένη και εκτελεσμένη στρατηγική είναι αμφίβολο ότι θα επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Παρά τον κίνδυνο που συνιστά, η τρομοκρατία παραμένει μία τακτική και όχι ένας εχθρός. Οι τακτικές είναι δυνατόν να οδηγηθούν σε αναδίπλωση αλλά όχι να κατατροπωθούν. Το Δόγμα Bush προσπαθεί να εξαλείψει τη τρομοκρατία απονομιμοποιώντας την και αλλάζοντας παράλληλα τις διεθνείς νόρμες.

Η ρητορική των Ηνωμένων Πολιτειών για τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας υιοθετήθηκε και από άλλες χώρες, οι οποίες θέλησαν να νομιμοποιήσουν τη συμπεριφορά τους. Για παράδειγμα, ο πρώην πρωθυπουργός, Ariel Sharon, δικαιολόγησε τη δράση του Ισραήλ στην Παλαιστίνη, λέγοντας: «Η Αμερική βρίσκεται σε πόλεμο με τη τρομοκρατία. Εμείς στο Ισραήλ βρισκόμαστε σε πόλεμο με τη τρομοκρατία. Είναι ο ίδιος πόλεμος»¹⁷¹. Επιπλέον πολλές μορφές εσωτερικής καταπίεσης, δικαιολογούνται πλέον στη βάση του πολέμου κατά της τρομοκρατίας. Το καθεστώς Mugabe στη Ζιμπάμπουε το 2001, κατηγορήσε αντιπολιτευόμενους δημοσιογράφους ότι βοηθούσαν τρομοκράτες. Η εφημερίδα που υποστήριζε την κυβέρνηση έγραψε: «Θέλουμε να δηλώσουμε ότι συμφωνούμε με τον πρόεδρο Bush ότι όποιος χρηματοδοτεί, προστατεύει ή υπερασπίζεται τους τρομοκράτες

¹⁷⁰ Jervis, ό.π., σ. 48 – 49.

¹⁷¹ Βλ. William Safire, «Israel or Arafat», The New York Times, December 3, 2001, <http://www.nytimes.com>

είναι και ο ίδιος τρομοκράτης. Και εμείς δεν σκοπεύουμε να διαχωρίσουμε τους τρομοκράτες από τους φίλους και τους υποστηρικτές τους»¹⁷².

Ο χαρακτηρισμός της σύγκρουσης με τη τρομοκρατία ως πόλεμου συνεπάγεται περιορισμούς στις πολιτικές ελευθερίες, που παλαιότερα δεν γίνονταν ανεκτοί. Αυτοί οι περιορισμοί δεν δικαιολογούνται στη βάση λεπτομερών αναλύσεων ότι το όφελος από τις πληροφορίες που θα αποσπασθούν θα ξεπερνά το κόστος της παραβίασης της ιδιωτικής ζωής και της ελευθερίας, αλλά στη βάση του ότι η χώρα βρίσκεται σε πόλεμο. Ωστόσο, αμέσως μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, ο πρόεδρος Bush κάλεσε τους πολίτες να πετούν με αεροπλάνα και να ψωνίζουν και εξήγγειλε νέες μειώσεις στη φορολογία – μέτρα που μπορεί να είναι σωστά, όμως δεν συνάδουν με «καιρούς πολέμου». Ο πόλεμος συνεπάγεται θυσίες και στην εξωτερική πολιτική, αφού το κράτος που τον διεξάγει καλείται να βάλει στην άκρη κάποιους στόχους που μπορεί να σταθούν εμπόδιο στη νίκη και να συνεργαστεί με οποιονδήποτε δρώντα υπονομεύει τον εχθρό του¹⁷³. Οι Ηνωμένες Πολιτείες προέβησαν σε «θυσίες», συνεργαζόμενες με δικτατορικά καθεστώτα τα οποία ως αντάλλαγμα τις βοηθούν στη μάχη κατά της al Qaeda. Από την άλλη όμως αρνήθηκαν να παραμερίσουν κάποιους στόχους που παρακωλύουν τη νίκη στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας. Για τους επικριτές της αμερικανικής κυβέρνησης, η εισβολή στο Ιράκ και η μονομερής δράση αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα της απροθυμίας των Η.Π.Α. να αποποιηθούν άλλους στόχους – για την ίδια την κυβέρνηση Bush αποτελούν βασικούς άξονες της στρατηγικής του πολέμου κατά της τρομοκρατίας.

Ωστόσο, ο χαρακτηρισμός «πόλεμος» εμπεριέχει και κάποια θετικά στοιχεία: Πρώτον, μας υπενθυμίζει ότι η στρατιωτική νίκη δεν φέρνει και

¹⁷² Βλ. Rachel Swarms, «West's Envoys Unhappy, Find Zimbabwe Unhelpful», The New York Times, November 24, 2001, <http://www.nytimes.com>

¹⁷³ Jervis, ό.π., σ. 50.

την πολιτική νίκη, όπως αποδεικνύεται από τις περιπτώσεις του Αφγανιστάν και του Ιράκ. Επιπλέον, η πολεμική ρητορική προκάλεσε ταχεία αντίδραση εκ μέρους των Ηνωμένων Πολιτειών. Πριν την 11^η Σεπτεμβρίου και παρά τις προειδοποιήσεις των μυστικών υπηρεσιών για επικείμενη τρομοκρατική ενέργεια, καμία κυβέρνηση δεν ήθελε να επωμισθεί το βάρος της αντιμετώπισης του προβλήματος, κινητοποιώντας τις διάφορες υπηρεσίες και υποχρεώνοντας τη CIA και το FBI να συνεργασθούν. Η κήρυξη του πολέμου εν μέρει βοήθησε να ξεπερασθούν δυσκολίες και βαθιά ριζωμένες συνήθειες στη λειτουργία των κρατικών υπηρεσιών που εμπόδιζαν την αποτελεσματικότητά τους¹⁷⁴. Όμως αυτά δεν σημαίνουν ότι το όφελος της αντιμετώπισης της τρομοκρατίας ως πολεμικής και όχι ως εγκληματικής πράξης ξεπερνά το κόστος της εν λόγω πολιτικής. Ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν κερδίσει σχεδόν κάθε πόλεμο ενάντια σε άλλο κράτος, οι «πόλεμοι» κατά των ναρκωτικών, της φτώχειας ή των επιδημιών, έχουν οδηγηθεί σε αποτυχία.

4.1 Ο πόλεμος στο Ιράκ και η αποτροπή

Στην προσπάθειά τους να δικαιολογήσουν την εισβολή στο Ιράκ, οι Ηνωμένες Πολιτείες κατηγορήσαν τον Saddam Hussein ως επικίνδυνο, αδίστακτο και παράλογο. Πέντε χρόνια μετά την έναρξη του πολέμου, είναι πλέον ξεκάθαρο ότι το ιρακινό καθεστώς δεν είχε στην κατοχή του όπλα μαζικής καταστροφής ούτε και συνεργαζόταν με την al Qaeda. Οι συζητήσεις των ακαδημαϊκών αλλά και των πολιτικών σχεδιαστών πλέον επικεντρώνονται στο κατά πόσο η στρατηγική της αποτροπής πράγματι δεν λειτουργεί κατά των υποτιθέμενων «επικίνδυνων» κρατών και στο εάν η προληπτική επίθεση είναι περισσότερο αποτελεσματική. Μελετώντας την περίπτωση του Ιράκ, τη μοναδική εφαρμογή του δόγματος του

¹⁷⁴ Ό.π.

προληπτικού πολέμου μέχρι σήμερα, τίποτα δεν συνηγορεί στο ότι η αποτροπή δεν θα είχε επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Κεντρικό σημείο της ρητορικής υπέρ της εισβολής στο Ιράκ υπήρξε ο ισχυρισμός ότι ο Saddam Hussein έπρεπε να ανατραπεί επειδή δεν ήταν δυνατόν να αποτραπεί από το να χρησιμοποιήσει όπλα μαζικής καταστροφής. Οι θιασώτες του πολέμου υποστήριζαν ότι το παρελθόν απεδείκνυε ότι ο ιρακινός δικτάτορας υπήρξε εξαιρετικά επιθετικός και για αυτό δεν ήταν δυνατόν να του επιτραπεί η κατοχή ΟΜΚ και κυρίως πυρηνικών όπλων. Τόσο οι «σκληροπυρηνικοί» υποστηρικτές του προληπτικού πολέμου όσο και οι πιο μετριοπαθείς αξιωματούχοι της κυβέρνησης Bush συμφωνούσαν στο ότι ο Saddam Hussein δεν μπορούσε να αποτραπεί. Όμως, όπως σημειώνουν ο Mearsheimer και ο Walt, το εν λόγω επιχείρημα είναι εξ ολοκλήρου λάθος¹⁷⁵. Η πεποίθηση ότι η αποτροπή δεν θα συνιστούσε χρήσιμη στρατηγική στην περίπτωση του Saddam, βασιζόταν σε διαστρέβλωση της ιστορίας και λανθασμένη λογική. Στην πραγματικότητα, υποστηρίζουν οι δύο ακαδημαϊκοί, η πρότερη δράση του ιρακινού δικτάτορα δείχνει ακριβώς το αντίθετο.

Οι υποστηρικτές της ανάληψης προληπτικής δράσης κατά του Ιράκ διατείνονταν ότι ο Saddam προσέβλεπε στο να κυριαρχήσει στην περιοχή του Περσικού Κόλπου. Επιπλέον ότι ήταν μή ορθολογικός και ότι μπορούσε πολύ εύκολα να οδηγηθεί σε λανθασμένους υπολογισμούς. Η πραγματικότητα όμως είναι διαφορετική. Ο Saddam κυριάρχησε στην ιρακινή πολιτική για διάστημα μεγαλύτερο των 30 χρόνων. Κατά τη διάρκεια αυτών των δεκαετιών το Ιράκ ξεκίνησε δύο πολέμους κατά γειτονικών χωρών – του Ιράν, το 1980 και του Κουβέιτ το 1990¹⁷⁶. Προσεκτική εξέταση αυτών των δύο πολέμων θα δείξει ότι η συμπεριφορά του Saddam ήταν κάθε άλλο παρά ανορθολογική.

¹⁷⁵ John J. Mearsheimer, Stephen M. Walt, «An Unnecessary War», Foreign Policy, January/ February, 2003, <http://www.foreignpolicy.com>

¹⁷⁶ Ό.π.

Στην περίπτωση του πολέμου με το Ιράν, ο Saddam έδρασε με βάση ορθολογικούς υπολογισμούς κόστους – οφέλους και όχι απερίσκεπτα. Με την ιρανική επανάσταση του 1979, ανήλθε στην εξουσία ο Ayatollah Ruhollah Khomeini. Το ισλαμικό καθεστώς του Khomeini αναγνωρίστηκε από το Ιράκ, αλλά πολύ σύντομα οι σχέσεις των δύο χωρών γνώρισαν επιδείνωση και αυτό εξαιτίας των σχεδίων του Ιράν να εξαγάγει την επανάστασή του και στο εξωτερικό – και κυρίως στο Ιράκ. Η ιρανική επανάσταση ανέστειλε την υλοποίηση των προβλεπόμενων από τη συνθήκη του 1975 εδαφικών παραχωρήσεων του Ιράν προς το Ιράκ και έπειτα από μια σειρά μεθοριακών επεισοδίων ο Saddam Hussein κήρυξε τη συνθήκη ανενεργό και εισέβαλε στο Ιράν στις 22 Σεπτεμβρίου του 1980. Επομένως ο ιρακινός δικτάτορας προχώρησε στην επίθεση εξαιτίας της απειλής που αντιμετώπιζε από το ισλαμικό καθεστώς και επειδή γνώριζε ότι η ετοιμότητα του ομολογουμένως πιο ισχυρού αντιπάλου του, είχε γνωρίσει προσωρινή μείωση εξαιτίας της επανάστασης. Αν και ο πόλεμος, που διήρκησε οκτώ χρόνια, κόστισε παραπάνω από όσο υπολόγιζε ο Saddam, τελικά πέτυχε τον σκοπό του: εμπόδισε τον Khomeini να τον ανατρέψει και έπειτα να κυριαρχήσει στην περιοχή.

Η εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ το 1990, επίσης δείχνει ότι ο ιρακινός δικτάτορας δεν δρούσε ανορθολογικά. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, το Ιράκ βρισκόταν σε δεινή οικονομική κατάσταση εξαιτίας του οκταετούς πολέμου με το Ιράν και της χαμηλής τιμής του πετρελαίου. Όταν το Κουβέιτ ανακοίνωσε την αύξηση της παραγωγής πετρελαίου κατά 40 τοις εκατό, το Ιράκ το κατηγόρησε ότι έκανε γεωτρήσεις υπό κλίση και έτσι ουσιαστικά του έκλεβε το πετρέλαιο. Αρχικά ο Saddam προσπάθησε να επιλύσει το πρόβλημα με διπλωματικά μέσα, ωστόσο αυτό στάθηκε αδύνατον. Μάλιστα πριν αποφασίσει να στείλει στρατό στο Κουβέιτ, ο ιρακινός δικτάτορας ουσιαστικά είχε πάρει το «πράσινο φως» από τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες δεν έδειξαν να ενδιαφέρονται για τις εξελίξεις. Η εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ

συνιστούσε παραβίαση του διεθνούς δικαίου και η αμερικανική κυβέρνηση αντέδρασε σχηματίζοντας μία συμμαχία 35 κρατών εναντίον του. Ωστόσο, η απόφαση του Saddam να εισβάλει στο εμιράτο του Κουβέιτ δεν ήταν ανορθολογική: προέβη σε χρήση στρατιωτικής ισχύος επειδή αντιμετώπιζε μία απειλή και επειδή πίστεψε ότι η κίνησή του δεν θα προκαλούσε σοβαρές αντιδράσεις – η αποτροπή δεν απέτυχε, απλά ποτέ δεν εφαρμόστηκε¹⁷⁷. Επιπλέον ο Saddam δεν έκανε χρήση χημικών ή βιολογικών όπλων κατά των συμμαχικών δυνάμεων που αποδεκάτιζαν τον ιρακινό στρατό, καθώς ο πρόεδρος Bush ο πρεσβύτερος είχε απειλήσει ότι θα ανταπέδιδε ενδεχόμενη επίθεση με ΟΜΚ. Σε αυτή την περίπτωση ο Saddam απειράπη.

Οι υποστηρικτές της προληπτικής επίθεσης διατείνονταν επίσης ότι επειδή ο ιρακινός δικτάτορας είχε κάνει χρήση ΟΜΚ κατά των Κούρδων και κατά του Ιράν, θα μπορούσε να κάνει το ίδιο και κατά των Ηνωμένων Πολιτειών. Ωστόσο, οι υπολογισμοί του Saddam θα ήταν τελείως διαφορετικοί αν αντίπαλος του ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες, που έχουν τη δυνατότητα αντιποίνων. Αυτό εξηγεί γιατί το Ιράκ δεν χρησιμοποίησε ΟΜΚ κατά των αμερικανικών δυνάμεων κατά τον πρώτο πόλεμο του Κόλπου και γιατί δεν εξαπέλυσε ποτέ χημικές ή βιολογικές κεφαλές κατά του Ισραήλ¹⁷⁸. Η αποτροπή κατά του Saddam είχε λειτουργήσει στο παρελθόν και τίποτα δεν έδειχνε ότι δεν θα λειτουργούσε και πάλι. Τον Οκτώβριο του 2002, με μία επιστολή του προς το Κογκρέσο, ο διευθυντής της CIA, George Tenet, υποστήριξε ότι ο Saddam δεν θα χρησιμοποιούσε ΟΜΚ κατά των Ηνωμένων Πολιτειών εκτός και αν η Ουάσινγκτον τον προκαλούσε. Αν λοιπόν οι Η.Π.Α. πίστευαν ότι το Ιράκ θα έκανε χρήση ΟΜΚ αν προκαλείτο τότε γιατί αποφάσισαν να εισβάλουν το 2003; Και επιπλέον αν οι Ηνωμένες Πολιτείες πίστευαν ότι ο Saddam ήταν ένας παρανοϊκός κατά του οποίου η αποτροπή δεν θα λειτουργούσε, τότε γιατί κατά τη δεκαετία του

¹⁷⁷ Ό.π.

¹⁷⁸ Ό.π.

1980 συνεργάστηκαν μαζί του, βοηθώντας τον μάλιστα στις επιθέσεις με χημικά όπλα κατά των ιρανικών δυνάμεων¹⁷⁹;

Ακόμη ένας ισχυρισμός των θιασωτών της προληπτικής επίθεσης κατά του Ιράκ, ήταν ότι αν ο Saddam είχε ακόμη στην κατοχή του ΟΜΚ θα μπορούσε να τα παραχωρήσει στην αλ Qaeda ή σε κάποια άλλη τρομοκρατική οργάνωση, η οποία αργότερα θα τα χρησιμοποιούσε κατά των Ηνωμένων Πολιτειών και των συμμάχων τους. Και σε αυτή την περίπτωση όμως η Ουάσινγκτον στηρίχθηκε σε αβάσιμες υποθέσεις. Όπως αποδείχθηκε αργότερα, το Ιράκ δεν κατείχε ΟΜΚ και ο Saddam δεν συνεργαζόταν με την αλ Qaeda. Εξάλλου οι σχέσεις του ιρακινού δικτάτορα με τρομοκρατική οργάνωση δεν ήταν καλές. Ο Osama bin Laden είναι ένας φονταμενταλιστής που αποστρέφεται τα κοσμικά καθεστώτα όπως εκείνο του Saddam. Από την πλευρά του ο Saddam προσπαθούσε να καταστείλει τα φονταμενταλιστικά κινήματα μέσα στο Ιράκ. Τόσο η λογική όσο και τα ιστορικά γεγονότα υπεδείκνυν στην αμερικανική κυβέρνηση τον σωστό δρόμο. Ο Saddam μπορούσε να αποτραπεί όχι μόνο επειδή ήθελε να παραμείνει στην εξουσία αλλά και επειδή οι Ηνωμένες Πολιτείες και περιφερειακοί σύμμαχοί τους ήταν πολύ πιο ισχυροί από το Ιράκ. Ωστόσο, οι Η.Π.Α. επέλεξαν τον δρόμο της προληπτικής επίθεσης. Επιλογή που συνάδει με τη δύναμη και τη θέληση της Ουάσινγκτον να επιβάλλει την αμερικανική ηγεμονία. Οι στόχοι του Bush είναι εξαιρετικά φιλόδοξοι: αξιώνει τη συντριβή όλων των τρομοκρατών, όλων των τυραννικών καθεστώτων αλλά και τη μεταμόρφωση της διεθνούς πολιτικής, με τρόπο τέτοιο που να εξυπηρετεί την αμερικανική ασφάλεια. Με αυτό τον τρόπο οι Ηνωμένες Πολιτείες θα παραβιάζουν αυτό που τα άλλα κράτη θα χαρακτηρίζουν ως ζωτικά τους συμφέροντα¹⁸⁰. Ο εξαναγκασμός και κυρίως η αποτροπή δεν είναι επαρκή στρατηγικά εργαλεία για αυτόν τον σκοπό, καθώς αποσκοπούν στην ελαχιστοποίηση των συγκρούσεων. Τα κράτη

¹⁷⁹ Ό.π.

¹⁸⁰ Jervis, ό.π., σ. 77.

που επιζητούν περισσότερα, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, καταφεύγουν στη χρήση βίας και στις προληπτικές επιθέσεις. Επομένως, ο ισχυρισμός ότι ο Saddam Hussein θα αποτελούσε θανάσιμη απειλή αν αποκτούσε πυρηνικά όπλα, υπογραμμίζει τον επεκτατικό χαρακτήρα των Ηνωμένων Πολιτειών κατά τον καθορισμό των συμφερόντων τους από την αμερικανική κυβέρνηση.

Επίλογος

Το Δόγμα Bush σίγουρα προσφέρει έναν νέο ορίζοντα στον ρόλο της αμερικανικής ισχύος. Χρησιμοποιεί την αξεπέραστη στρατιωτική, οικονομική, πολιτική και ιδεολογική δύναμη των Η.Π.Α. για να εγκαθιδρύσει και να διατηρήσει μία ισορροπία ισχύος που θα ευνοεί την αμερικανική ηγεμονική εξάπλωση – μία εξάπλωση που είχε αρχίσει να κάνει την εμφάνισή της ήδη από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και να δείχνει τα «δόντια» της μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και τη λήξη του διπολικού συστήματος, που είχε διατηρήσει την διεθνή ισορροπία επί πέντε περίπου δεκαετίες. Η 11^η Σεπτεμβρίου «πυροδότησε» ή επέσπευσε την ήδη προδιαγεγραμμένη αμερικανική πορεία: οι Ηνωμένες Πολιτείες κατά τη δεκαετία του 1990 ήταν η δεσπόζουσα δύναμη του διεθνούς συστήματος, χωρίς εχθρό και χωρίς κατεύθυνση στην εξωτερική τους πολιτική. Το νέο περιβάλλον ασφάλειας, έτσι όπως διαμορφώθηκε μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις στην καρδιά των δύο αμερικανικών μεγαλουπόλεων, έδωσε την ευκαιρία στις Η.Π.Α. να επιβεβαιώσουν αυτό που ήταν: η μοναδική υπερδύναμη που αναζητούσε τρόπους για να εισέλθει σε μία νέα, πιο δυναμική φάση εξάπλωσης της ισχύος της.

Η ακριβής εκτίμηση των επιπτώσεων οποιουδήποτε στρατηγικού δόγματος δεν είναι εύκολη. Κανένα δόγμα δεν μπορεί να προλάβει ή να προνοήσει για κάθε κατάσταση που ενδέχεται να προκύψει. Το Δόγμα Bush πιθανώς να μην υπήρχε χωρίς τα τραγικά γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Από αυτή την άποψη, και αν αναλογιστεί κανείς ότι ο Bush αρχικά καλούσε για μία «ταπεινή» εξωτερική πολιτική, η έκφραση του δόγματος των προληπτικών επιθέσεων, της αλλαγής καθεστώτων και της μονομερούς δράσης, ήταν συμπτωματική. Ωστόσο, η πορεία και η εξέλιξη της αμερικανικής ηγεμονίας δεν θα ανακοπτόταν ακόμη και αν η 11^η Σεπτεμβρίου δεν είχε συμβεί ποτέ. Κάποια άλλη πρόκληση, προερχόμενη ίσως από το Ιράν, τη Βόρειο Κορέα, τη Ρωσία, τη Κίνα ή

οποιοδήποτε άλλο κράτος ή δρώντα, που μπορεί ή θεωρείται ότι μπορεί να βλάψει τα αμερικανικά συμφέροντα, θα είχε προκαλέσει την «έκρηξη» της αμερικανικής υπεροχής. Με τη θεμελιώδη δομική πραγματικότητα της τεράστιας ισχύος των Ηνωμένων Πολιτειών και της δυνατότητάς τους να δρουν χωρίς περιορισμούς, η εξάπλωση της αμερικανικής ηγεμονίας ήταν απλά θέμα χρόνου.

Η φιλοπόλεμη και μονομερής διάθεση εκ μέρους των Ηνωμένων Πολιτειών, ωστόσο, έρχεται με ένα τίμημα. Οι δεσμοί των Η.Π.Α. με τις συμμαχικές χώρες έχουν χαλαρώσει, η αρχική διεθνής συμπάθεια και υποστήριξη για τα θύματα των επιθέσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου έχει εξανεμιστεί και η διεθνής κοινότητα έχει πλέον λόγους να φοβάται την αμερικανική ισχύ περισσότερο από ό,τι κατά το παρελθόν. Ενδεχομένως αν η εισβολή στο Ιράκ είχε εξελιχθεί καλύτερα και αν η Ουάσινγκτον είχε εκμεταλλευθεί αυτή την ευκαιρία, πιέζοντας και άλλα καθεστώτα της Μέσης Ανατολής να προχωρήσουν σε μεταρρυθμίσεις, η κατάσταση για τις Ηνωμένες Πολιτείες να ήταν πιο ευνοϊκή. Το ίδιο θα συνέβαινε και αν ο πόλεμος στο Ιράκ χρησιμοποιείτο κατά τέτοιο τρόπο ώστε να προωθηθεί μία ειρηνευτική συμφωνία μεταξύ των Παλαιστινίων και του Ισραήλ. Αλλά με την αποτυχία των Η.Π.Α. να επιφέρουν τη τάξη και τη σταθερότητα στη χώρα που θέλησαν να «ελευθερώσουν», οι πιθανότητες η πολιτική τους να υποστηριχθεί περαιτέρω από τη διεθνή κοινότητα είναι μηδαμινές. Αντί να επιφέρει γρήγορη απελευθέρωση, σταθεροποίηση και εκδημοκρατισμό του Ιράκ, η αμερικανική εισβολή προκάλεσε μία μακροχρόνια αιματηρή σύγκρουση, που στοιχίζει τη ζωή σε χιλιάδες αμερικανούς στρατιώτες και ιρακινούς πολίτες. Τη στιγμή της πτώσης της Βαγδάτης, το ποσοστό των Αμερικανών που υποστήριζε τον πόλεμο ξεπερνούσε το 70 τοις εκατό. Σήμερα η πλειοψηφία υποστηρίζει ότι ο πόλεμος στο Ιράκ ήταν λάθος. Υπό το Δόγμα Bush, οι Ηνωμένες Πολιτείες πλέον δεν φαντάζουν ούτε ως μία πανίσχυρη αλλά και ούτε ως μία «καλοπροαίρετη» δύναμη – ίσως μόνο ως ένας αποτυχημένος ηγεμόνας. Ο υποψήφιος που θα αναδειχθεί νικητής στις

επερχόμενες προεδρικές εκλογές του Νοεμβρίου, θα δυσκολευτεί να κερδίσει το χαμένο έδαφος και να διορθώσει τα λάθη της κυβέρνησης Bush. Η αντιμετώπιση της τρομοκρατίας θα παραμείνει σημείο αναφοράς στην πολιτική και στρατηγική συλλογιστική των Ηνωμένων Πολιτειών και ο επόμενος πρόεδρος θα κληθεί να αποφασίσει όχι μόνο για το μέλλον των αμερικανικών στρατευμάτων στο Ιράκ αλλά και για την κατεύθυνση των συνολικών αντιτρομοκρατικών σχεδιασμών. Ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» δεν θα εκλείψει αλλά θα εισέλθει στη δεύτερη φάση του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αρβανιτόπουλος, Κωνσταντίνος. *Η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο: Ιδεολογικά Ρεύματα*. Αθήνα: Ποιότητα, 2003.

Ήφαιστος, Παναγιώτης. *Ο πόλεμος και τα αίτιά του: Τα πολλά πρόσωπα του ηγεμονισμού και της τρομοκρατίας*. Αθήνα: Ποιότητα, 2002.

Κώνστας, Δημήτρης. Αρβανιτόπουλος, Κωνσταντίνος. *Διεθνείς Σχέσεις: Συνέχεια και Μεταβολή*. Αθήνα: Σιδέρης, 2002.

Έργα μεταφρασμένα στα ελληνικά

Clausewitz, Carl Von. *Περί Πολέμου*. μετφ., επ., Νατάσα Ξεπουλιά, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βανιάς, 1999 (Πέμπτη έκδοση).

Freedman, Lawrence. «Πυρηνική Εποχή» στο: *Οι δημιουργοί της σύγχρονης στρατηγικής, Από τον Μακιαβέλι στην πυρηνική εποχή*. επιμ. Peter Paret, Αθήνα: Εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη, 2004, σσ. 869 – 920.

Gilpin, Robert. *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*. επιμ. Παναγιώτης Ήφαιστος, μετφ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα: Ποιότητα, 2004.

Kurchan, Charles A. *Το τέλος της Αμερικανική Εποχής: Η Εξωτερική Πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών και η Γεωπολιτική του 21^{ου} Αιώνα*. επιμ. Κώστας Μελάς, μετφ. Ευάγγελος Μαγκανιώτης, Αθήνα: Λιβάνη, 2007.

Mearsheimer, John J. *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*. επιμ. Παναγιώτης Ήφαιστος, μετφ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα: Ποιότητα, 2007.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Allison, Graham. *Nuclear Terrorism: The Ultimate Preventable Catastrophe*. New York: Owl Books, 2004.

Auerswald, David P. «Deterring Nonstate WMD Attacks», στο: *Terrorist Attacks and Nuclear Proliferation: Strategies for Overlapping Dangers*. ed. Demetrios James Caraley, Loren Morales Kando, New York: The Academy of Political Science, 2007, σσ. 77 – 100.

Cooper, Robert. *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty – First Century*. London: Atlantic Books, 2004.

Gaddis, John Lewis. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*. New York: Oxford University Press, 2005.

Surprise, Security and the American Experience. Harvard: Harvard University Press, 2005.

Gurtov, Mel. *Superpower on Crusade: The Bush Doctrine in US Foreign Policy*. Boulder: Lynne Rienner Publishers Inc., 2006.

Jervis, Robert. , *American Foreign Policy in a New Era*. New York: Taylor and Francis Group, Inc. ,2005.

Layne, Christopher. «The War on Terrorism and the Balance of Power: The Paradoxes of American Hegemony», στο: *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*. επιμ. T.V. Paul, James J. Wirtz, Michel Fortmann, Stanford: Stanford University Press, 2004, σσ. 103 – 126.

Mead, Walter Russell. *Power, Terror, Peace and War: America's Grand Strategy in a World at Risk*. New York: Vintage Books, ³2005.

Morgenthau, Hans. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Knopf, 1973 (πρώτη έκδοση το 1948).

Renshon, Stanley A. «The Bush Doctrine Considered», στο: *Understanding the Bush Doctrine*. επιμ. Stanley A. Renshon, Peter Suedfeld, New York: Routledge, 2007, σσ. 1 – 37.

Ryan, Stephen. «The United Nations», στο: *The Bush Doctrine and the War on Terrorism: Global Responses, Global Consequences*. επιμ. Mary Buckley, Robert Singh, New York: Routledge, 2006, σσ. 173 – 188.

Sagan, Scott D. Waltz, Kenneth. *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed*. New York: WW. Norton & Company Inc., ²2003.

Walt, Stephen M. *Taming American Power: The Global Response to U.S. Primacy*, New York: WW. Norton & Company Inc., 2005.

Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*, New York: McGraw – Hill, Inc., 1979.

Άρθρα

Cirincione, Joseph. «The Incredible Shrinking Missile Threat». Foreign Policy, May/ June 2008, Vol. 166, σσ. 68 – 70.

Dumbrell, John. «Unilateralism and 'America First'? President George W. Bush's Foreign Policy». The Political Quarterly Publishing Co. Ltd., Vol.73, No. 3, 2002, σσ. 279 – 287.

Gordon, Philip H. «The end of Bush Revolution». Foreign Affairs, July/August 2006, Vol. 85, No. 4, σσ. 75 – 86.

Griego, Joseph M. «Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the newest Liberal Institutionalism». International Organization, Summer 1998, Vol.42, No. 3, σσ. 485 – 507.

Jervis, Robert L. «The Confrontation between Iraq and the US: Implications for the Theory and Practice of Deterrence ». European Journal of International Relations, Vol. 9, No 2, σσ. 315 – 337.

Lebow, Richard Ned. Gross Stein, Janice. «Deterrence and the Cold War». Political Science Quarterly, Vol. 110, No. 2, Καλοκαίρι 1995, σσ. 157 – 181.

Litwak, Robert S. «The Imperial Republic after 9/ 11». Wilson Quarterly, Summer 2002, σσ. 76 – 82.

Mastanduno, Michael. «Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and U.S.Grand Strategy after the Cold War». International Security, Vol. 21, Άνοιξη 1997, σσ. 49 – 88.

McCartney, Paul T. «American Nationalism and U.S. Foreign Policy from September 11 to the Iraq War». *Political Science Quarterly*, Fall 2004, Vol. 119, No. 3, σσ. 399 – 423.

Mearsheimer, John J. «Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War». *International Security*, Vol. 15, No. 1, Summer 1990, σσ. 5 – 56.

«The False Promise of International Institutions». *International Security*, Winter 1994/95, Vol. 19, No. 3, σσ. 5 – 49.

Preble, Christopher. «The Bush Doctrine and “Rogue” States». *Foreign Service Journal*, October 2005, σσ. 25 – 30.

Press – Barnathan, Galia. «The War Against Iraq and the International Order: From Bull to Bush». *International Studies Review*, 2004, σσ. 195 – 212.

Waltz, Kenneth. «Structural Realism after the Cold War». *International Security*, Vol. 25, no.1, σσ. 5 – 41.

«The emerging structure of international politics», *International Security*, Vol. 18, No 2, Φθινόπωρο 1993, σσ. 44 – 79.

Πηγές από το διαδίκτυο

Bergen, Peter. Cruickshank, Paul. «The Iraq Effect – The War in Iraq and its Impact on the War on Terrorism». Mother Jones, March/April 2007, <http://www.motherjones.com>

Bush, George W. «President Bush delivers graduation speech at West Point». June 1, 2002, <http://www.whitehouse.gov>

«President Discusses the Future of Iraq». February 26, 2003, <http://www.whitehouse.gov>

«President Bush, Prime Minister Koizumi Hold Press Conference». February 18, 2002, <http://www.whitehouse.gov>

«President's Radio Address: War on Terror». March 8, 2003, <http://www.whitehouse.gov>

«President, Vice President Discuss the Middle East». March 21, 2002, <http://www.whitehouse.gov>

«Remarks by the President at the United States Air Force Academy Graduation». June 2, 2004, <http://www.whitehouse.gov>

Συνέντευξη στον Tim Russert, Meet the press, February 8, 2004, στο: <http://www.msnbc.msn.com>

Falk, Richard. «The New Bush Doctrine». The Nation, July 15, 2002, <http://www.thenation.com>

Gaddis, John Lewis. «Grand Strategy in the Second Term». Foreign Affairs, January/ February 2005, Vol. 84, No. 1, <http://www.foreignaffairs.org>

Hendrickson, David C. Tucker, Robert W. «The Freedom Crusade». The National Interest, <http://www.nationalinterest.org>

Huntington, Samuel P. «The Lonely Superpower». Foreign Affairs, Vol. 78, No. 2, Μάρτιος – Απρίλιος 1999, <http://www.foreingaffairs.org>

Mearsheimer, John J. Walt, Stephen M. «An Unnecessary War». Foreign Policy, January/February, 2003, <http://www.foreignpolicy.com>

Safire, William. «Israel or Arafat». The New York Times, December 3, 2001, <http://www.nytimes.com>

Swarms, Rachel. «West's Envoys Unhappy, Find Zimbabwe Unhelpful». The New York Times, November 24, 2001, <http://www.nytimes.com>

The National Security Strategy of the United States, March 16, 2006, <http://www.whitehouse.gov>

The National Security Strategy of the United States, September 20, 2002, <http://www.whitehouse.gov>